

**TRANSATLANTİK GÜVENLİK MİMARİSİ
BAĞLAMINDA
TÜRKİYE'NİN KARAR ALMA MEKANİZMALARININ
ANALİZİ;
1 MART TEZKERESİ ÖRNEĞİ**

(Yüksek Lisans Tezi)

Hayriye GÜNGÖR

Kütahya – 2009

T.C.
DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**TRANSATLANTİK GÜVENLİK MİMARİSİ BAĞLAMINDA
TÜRKİYE’NİN KARAR ALMA MEKANİZMALARININ
ANALİZİ;
1 MART TEZKERESİ ÖRNEĞİ**

Danışman:
Doç. Dr. Hüsamettin İNAÇ

Hazırlayan:
Hayriye GÜNGÖR

Kütahya – 2009

Kabul ve Onay

Hayriye GÜNGÖR'ün hazırladığı “Transatlantik Güvenlik Mimarisi Bağlamında Türkiye'nin Karar Alma Mekanizmalarının Analizi; 1 Mart Tezkeresi Örneği” başlıklı Yüksek Lisans tez çalışması, jüri tarafından lisansüstü yönetmeliğinin ilgili maddelerine göre değerlendirilip oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

...../...../2009

Tez Jürisi	İmza	
	Kabul	Red
Doç. Dr. Hüsamettin İNAÇ (Danışman)		
Yrd. Doç. Dr. Aydın İPEK		
Yrd. Doç. Dr. Ercan TAŞKIN		

Prof. Dr. Ahmet KARAASLAN

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Yemin Metni

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Transatlantik Güvenlik Mimarisi Bağlamında Türkiye’nin Karar Alma Mekanizmalarının Analizi; 1 Mart Tezkeresi Örneđi” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı dűşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

...../...../2009

Hayriye GÜNGÖR

ÖZGEÇMİŐ

10.01.1982 tarihinde Kütahya'da doğdu. İlkokul, ortaokul ve lise öğrenimini Kütahya'da tamamladı. 2000 yılında başladığı Selçuk Üniversitesi İ.İ.B.F Kamu Yönetimi Bölümü lisans programından 2004 yılında mezun oldu. 2005 yılında Dumlupınar Üniversitesi İ.İ.B.F. Kamu Yönetimi Bölümü'nde Araştırma Görevlisi olarak göreve başladı. Halen Dumlupınar Üniversitesi'nde görev yapmaktadır.

ÖZET

TRANSATLANTİK GÜVENLİK MİMARİSİ BAĞLAMINDA TÜRKİYE’NİN KARAR ALMA MEKANİZMALARININ ANALİZİ: 1 MART TEZKERESİ ÖRNEĞİ

GÜNGÖR, Hayriye

Yüksek Lisans Tezi, Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Hüsamettin İNAÇ

Haziran, 2009, 140 sayfa

İkinci Dünya Savaşı sonrasında iki zıt ideolojiye sahip olan Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) arasındaki mücadele sonucu başlayan Soğuk Savaş, iki büyük savunma örgütünün doğuşuna sahne olmuştur. SSCB öncülüğünde 1955 yılında kurulan Varşova Paktı’nın aksine, ABD öncülüğünde 1949 yılında kurulan NATO Soğuk Savaş’tan galip çıkarak, varlığını Soğuk Savaş sonrasında da sürdürmeye devam etmiştir. Birçok Batı Avrupalı devletin ve Türkiye’nin de içinde yer aldığı NATO, Soğuk Savaş sonrası dönemde yeni tehdit algılamaları çerçevesinde yeni roller edinerek, savunma örgütünden güvenlik örgütüne dönüşmüştür.

Soğuk Savaş’ın ardından ABD’ye bağımlılığı azalan ve ekonomik gücünü, dış politika ve güvenlik alanıyla bütünleştirip, uluslararası sistemde daha etkin olmayı hedefleyen AB üyeleri, Soğuk Savaş döneminde NATO’nun Avrupa ayağının güçlendirilmesi amacıyla kurulan Batı Avrupa Birliği’ni AGSP’ye dönüştürmüş, böylelikle Avrupa’da ayrı bir güvenlik yapılanmasına gidilmiştir.

Bu yapılanma NATO’nun kurucusu ve lideri olan ABD’yi endişeye sevk etmiştir. Özellikle 11 Eylül 2001’de Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon’a yapılan saldırıların ardından ulusal güvenlik stratejisini değiştiren ABD’nin, NATO’yu kendi çıkarları doğrultusunda kullanma girişimi, AB üyesi bazı devletlerin tepkisiyle karşılaşmış ve Irak Savaşı’yla NATO içerisindeki çatlak derinleşmeye başlamıştır.

Irak Savaşı’nda Türkiye, savaşa karşı AB’nin öncü güçleri Fransa ve Almanya yanında yer almıştır. Bu tezde, ABD dış politikasını dönüşüme zorlayan transatlantik çatlağın, 1 Mart Tezkeresi özelinde Türk dış politikası karar alma sürecine etkisi ortaya konulacaktır.

Bu tezin yazımında entelektüel birikimiyle yol gösteren değerli danışmanım Doç. Dr. Hüsamettin İnaç'a, tez yazım sürecinde desteğini esirgemeyen arkadaşım Serdar Ülbayi'ye ve yaşamım boyunca, sevgi ve fedakârlıkla birlikte emek veren babam Yusuf Güngör'e ve annem Saniye Güngör'e sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikaları, Karar alma, NATO, Soğuk savaş, Tezkere.

ABSTRACT**THE ANALYSIS OF TURKISH DECISION MAKING PROCESS WITHIN THE
CONTEXT OF THE TRANSATLANTIC SECURITY CONFLICT: THE
EXAMPLE OF 1 MARCH RECONCILIATION**

GÜNGÖR, Hayriye
M.A. Thesis, Department of Public Administration
Supervisor : Asst. Prof. Hüsamettin İNAÇ
June, 2009, 140 pages

Cold War, which started as a result of struggle between two ideologically rival polarities as United States of America (USA) and Union of Soviet Socialist Republics (USSR), witnessed the birth of two big defense organizations. NATO, established in 1949 under the leadership of USA, was the triumphant of Cold War period and prevailed after Cold War as opposed to Warsaw Pact, which was established in 1955 under the leadership of USSR. After Cold War, NATO, many of Western European states and Turkey were its members, gained new roles due to new threat perceptions and enlarged with new members that turned once a defense organization into a security organization.

After the Cold War period, the dependency of EU member states on USA lessened. They aimed to be more active/influential in the international system by combining/complementing their economic power with the realms of foreign policy and security. Hence, they transformed Western European Union, which was established in order to strengthen European leg/branch of NATO during Cold War, to ESPI. Therefore, a new security structure was established in Europe.

This new structure induced USA, the founder and leader of NATO, to serious hesitations and confusions. In addition, USA changed her national security policy after 9/11 attacks and tried to use NATO in accordance with her interest. However, some EU member states reacted to this effort and as a result of the fraction and discrepancy emerged during the Iraq War led to indicate its deepened influence on NATO.

Turkey during the Iraq War has been positioned with the side of France and Germany. In this thesis, the influence of the trans-Atlantic security rifle which enforce

the transformation on USA foreign policy on decision-making process of Turkey within the context of 1 March reconciliation has been analyzed.

I would like to thank to my precious advisor Associate Prof. Dr. Hüsamettin İnaç for his intellectual efforts as the leading figure and my friend Serdar Ülbayi for his contribution and lastly, my father and mother Yusuf and Saniye Güngör for their sacrifices and lovely supports, during the writing of this thesis.

Keywords: Cold war, Decision making, European Security and Defence Policies, NATO, Reconciliation.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vii
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KURULUŞUNDAN SOĞUK SAVAŞ SONUNA KADAR NATO'NUN AMAÇLARI VE FONKSİYONLARI

1.1. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİNDE YAŞANAN GELİŞMELER	6
1.1.1. İkinci Dünya Savaşı Öncesi Avrupa'nın Durumu	6
1.1.2. İkinci Dünya Savaşı Öncesi Uzak Doğu'nun Durumu	11
1.2. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI	14
1.2.1. Savaşın Avrupa Ayağı.....	14
1.2.2. Savaşın Kuzey Afrika Ayağı ve İtalya-İngiltere Mücadelesi	16
1.2.3. Alman-Rus Savaşı ve İttifakların Oluşması	17
1.2.4. Savaşın Uzakdoğu Ayağı: Pasifik Savaşı	19
1.3. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONU	22
1.3.1. Kuzey Afrika'da Savaşın Sonu	22
1.3.2. Avrupa'da Savaşın Sonu	22
1.3.3. Uzakdoğu'da Savaşın Sonu.....	23
1.3.4. Savaş Sonu Barış Çabaları	24
1.4. İKİ KUTUPLU DÜNYA DÜZENİ VE SOĞUK SAVAŞ	24
1.4.1. İki Kutuplu Düzene Yol Açan Gelişmeler	24
1.4.2. Paktların Doğuşu	27
1.4.3. NATO'nun Temel Görevleri.....	28
1.5. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ GELİŞMELERİ BAĞLAMINDA NATO'NUN SAVUNMA STRATEJİLERİ.....	29
1.5.1. Çevreleme Stratejisi ve Dönemin Önemli Olayları (1949–1952).....	29
1.5.2. Sınırlı Savaş Stratejisi (1952–1954).....	32
1.5.3. Topyekûn Mukabele Stratejisi ve Dönemin Önemli Olayları (1954–1967).....	33
1.5.4. Esnek Mukabele Stratejisi ve Dönemin Önemli Olayları(1967–1991)	36

İKİNCİ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ SONRASI NATO'NUN GÖREV VE TEHDİT ALGILAMASINDAKİ DEĞİŞİMLER VE AVRUPA'NIN GÜVENLİK POLİTİKASI OLUŞTURMA ÇABALARI

2.1. SOĞUK SAVAŞ SONU VE YENİ DÜNYA DÜZENİ.....	43
2.2. NATO'NUN ROLÜNDEKİ DEĞİŞİMLER	44
2.2.1. Londra Deklarasyonu	44
2.2.2. Roma Zirvesi ve Stratejik Kavram.....	45
2.2.3. Brüksel Zirvesi	46
2.2.4. Berlin Zirvesi	47
2.2.5. Madrid Zirvesi.....	47
2.2.6. Washington Toplantısı ve Yeni Stratejik Kavram	48
2.2.7. Prag Zirvesi	50
2.2.8. İstanbul Zirvesi.....	51
2.2.9. Riga Zirvesi	52
2.2.10. Bükreş Zirvesi	53
2.2.11. Strasbourg-Kehl Zirvesi	54
2.3. SOĞUK SAVAŞ'TAN GÜNÜMÜZE AVRUPA GÜVENLİĞİ.....	55
2.3.1. Soğuk Savaş Dönemi Avrupa Güvenliğinin Sağlanması Çabaları	56
2.3.1.1. Batı Avrupa Birliği (BAB).....	56
2.3.1.2. Avrupa Siyasi İşbirliği (ASİ)	60
2.3.2. Soğuk Savaş Sonundan Günümüze Avrupa Ortak Dış Politika ve Güvenlik Yapılanmaları	62
2.3.2.1. ASİ'nin ODGP'ye Dönüşümü	63
2.3.2.2. AGSK'nin Oluşumu ve AGSP'ye Dönüşümü	66
2.4. AGSP'NİN NATO VE AB-ABD İLİŞKİLERİNE ETKİSİ.....	75

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA KARAR ALMA MEKANİZMASININ ANALİZİ; 1 MART TEZKERESİ ÖRNEĞİ

3.1. KARAR ALMA MEKANİZMALARININ TEORİK ANALİZİ.....	80
3.1.1. Karar Alma Süreci ve Karar Alma Sürecini Etkileyen Faktörler	81
3.1.1.1. Karar Alıcıya İlişkin Özellikler.....	82
3.1.1.1.1. Kişilik.....	83
3.1.1.1.2. İnançlar.....	84
3.1.1.2. Karar Alma Sürecinin İçerisinde Oluştığı Yapı	84
3.1.1.3. Hakkında Karar Alınacak Konunun ve İçerisinde Bulunulan Durumun Niteliği	85

3.2.TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA KARAR ALMA MEKANİZMASI.....	86
3.2.1. Irak Savaşı'nda Türkiye'nin İzlediği Dış Politika	86
3.2.2. İç Siyasal Sistem	87
3.2.3. Uluslararası Ortam	90
3.2.3.1. Irak Savaşı'nın Genel Seyri	90
3.2.3.2. Uluslararası Aktörlerin Irak Savaşı Politikaları	92
3.2.3.2.1. Amerika Birleşik Devletleri	93
3.2.3.2.2. Avrupa Birliği	95
3.2.3.2.3. Rusya.....	97
3.2.3.2.4. Suudi Arabistan.....	97
3.2.3.2.5. İran	98
3.2.3.2.6. Suriye	99
3.2.3.2.7. İsrail	100
3.2.3.2.8. Birleşmiş Milletler	101
3.2.4. Karar Alıcılar	102
3.2.4.1. Türk Dış Politikasında Irak'ın Yeri	103
3.2.4.2. Türkiye'de Kamuoyunun Savaşa ve Tezkereye Tepkisi.....	106
3.2.4.3. Karar Alıcıların Savaşı Algılamaları.....	109
3.3. IRAK SAVAŞI SONRASI TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ.....	112
SONUÇ	115
KAYNAKÇA.....	117
DİZİN.....	126

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika birleşik devletleri
AGSK	Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği
AGSP	Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası
ASİ	Avrupa Siyasi İşbirliği
AT	Avrupa Topluluğu
BAB	Batı Avrupa Birliği
BM	Birleşmiş Milletler
MC	Milletler Cemiyeti
MGK	Milli Güvenlik Kurulu
ODGP	Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası
SALT I-II	Stratejik Silahların Sınırlandırılması Antlaşması
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
START	Stratejik Silahların Azaltılması Görüşmeleri
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi

TEZ METNİ

GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan Soğuk Savaş boyunca, ABD liderliğinde kurulan NATO ve SSCB liderliğinde kurulan Varşova Paktı, birbirlerini çevreleme politikası çerçevesinde genişlemiş ve üstünlük sağlamak amacıyla silahlanma yarışına girmişlerdir.

Soğuk Savaş dönemi, aynı zamanda, Avrupa'nın NATO ve Varşova Paktı arasında Batı Avrupa ve Doğu Avrupa olarak ikiye ayrıldığı dönemdir. 1967 yılına kadar, ABD'nin sahip olduğu atom üstünlüğü nedeniyle topyekün savaş stratejisi uygulayan NATO, bu stratejisini Sovyetler Birliği'nin uzun menzilli silah ürettiğini anlayınca gevşetmeye başlamıştır. 1957 yılında Sovyetlerin ilk yapay uydu Sputnik'i uzaya fırlatması ve kıtalararası füzelere sahip olması sonucu, ABD Avrupa'ya ve Türkiye'ye orta menzilli füzeler yerleştirmiştir. Türkiye'ye yerleştirilen füzelere, SSCB Küba'ya füze yerleştirerek misilleme yapmıştır. Bu karşılıklı adımlarla nükleer felaketin eşiğine gelinmesi, NATO'nun esnek karşılık stratejisi uygulamasına ve iki Pakt arası ilişkilerin zorunlu olarak yumuşamasına neden olmuştur.

Gorbaçov'un 1985 yılında Sovyetler Birliği'nde iktidara gelmesi ile başlattığı "açıklık" ve "yeniden yapılanma" süreci, hem SSCB hem de diğer Varşova Paktı üyelerinin ekonomik, siyasal ve sosyal yapılarının çökmesine sebep olmuştur. 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılmasını, diğer Doğu Avrupa ülkelerindeki komünist rejimlerin yıkılması izlemiş ve 1990 yılında SSCB dağılmıştır. 1991 yılında Varşova Paktı'nın feshedilmesi ile varlık nedenini kaybeden NATO, yeni tehdit algılamaları ve rollerle Soğuk Savaş sonrasında da varlığını sürdürmeye devam etmiştir.

"Yeni dünya düzeni" olarak adlandırılan bu dönem, ABD'nin dünya egemenliğine tek başına hâkim olduğu dönemdir. Bu dönemde NATO, Doğu Avrupa ülkelerini bünyesine alarak genişlemiştir. 1999 yılında kabul ettiği "Yeni Stratejik Kavram" ile kriz yönetimi ve çatışmaların önlenmesi, ortak işbirliği ve diyalogun güçlendirilmesi, silahların kontrolü ve silahların yayılmasının önlenmesi gibi görevler üstlenerek savunma örgütü olmaktan çıkmış, denetleyici ve belirleyici bir üst stratejik örgüte dönüşmüştür.

Tezin bir diğere ayağı olan Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın temeli, 1948 yılında İngiltere, Fransa, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg'un imzaladığı Brüksel Antlaşması'na dayanır. Bu antlaşma ekonomik, sosyal, kültürel işbirliği ve ortak savunma amacıyla imzalanmıştır. Antlaşma, 1952 yılında ortak savunma amacıyla kurulan Batı Avrupa Birliği'ne ve 1951 yılında ekonomik ortaklık sağlanması amacıyla kurulan Avrupa Kömür ve Çelik Teşkilatı'na temel oluşturmuştur. 1967 yılında AKÇT, AET (Avrupa Ekonomik Topluluğu) ve EURATOM (Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu)'un birleştirilmesi ile Avrupa Topluluğu olarak anılmaya başlaması Avrupa'nın ekonomik işbirliğinden siyasi işbirliğine yönelişinin ifadesi olmuştur. Diğer yandan ortak savunma amaçlı kurulan BAB, Avrupa'nın sahip olduğu kaynakları ekonomik kalkınmaya tahsis etmesi nedeniyle, Soğuk Savaş boyunca NATO'nun bünyesinde varlığını sürdürmüş, ancak etkin bir güç olamamıştır. Tıpkı BAB gibi, 1970 yılında başlatılan AT üyelerinin ortak bir dış politika yürütmeye yönelik girişimi olan Avrupa Siyasi İşbirliği (ASİ) de, Soğuk Savaş'ın bitimine kadar etkin bir yapıya kavuşturulamamıştır.

1993 yılında imzalanan Maastricht Anlaşması ile "Avrupa Birliği" adını alan topluluk, bünyesine aldığı ASİ'yi Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP)'na dönüştürmüş, etkin bir Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği (AGSK)'nin oluşumunu, BAB ile desteklemiştir. Ancak AGSK'ya ilişkin düzenlemelerin NATO ile uyumlu olmasına dikkat edilmiştir. AGSK, 1999'un sonlarından itibaren Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP) adıyla, ODGP'nin bir parçası olarak kullanılmaya başlamıştır. 2000 yılında BAB lağvedilmiş, AGSP içinde bir "Avrupa Acil Müdahale Gücü" kurulması ve AGSP'nin NATO imkânlarından faydalanması kararlaştırılmıştır. Ancak bu süreçte NATO'ya üye olup AB üyesi olmayan ülkelerin, AGSP içinde karar alma sürecindeki rolleri konusu tartışma yaratmıştır. Bu tartışmalar neticesinde; NATO olanakları kullanılarak yapılacak operasyonlarda, NATO üyelerinin AGSP karar alma mekanizmasında söz sahibi olmaları, NATO imkânları kullanılmadan yapılacak operasyonlarda ise AGSP karar alma mekanizmalarında söz sahibi olmamakla birlikte, sadece bilgilendirilecekleri kararlaştırılmıştır. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin AB'ye üye olması ile birlikte, Türkiye'nin AGSP'nin Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne karşı kullanılabilmesi yönündeki endişesi, AGSP'nin hiçbir koşulda NATO üyelerine karşı kullanılmayacağı ilkesiyle giderilmiştir. Bu düzenlemelerden sonra AB, NATO'dan kriz

yönetimine ilişkin görevler devralarak, bu alandaki kapasitesini geliştirmeye başlamıştır.

ABD'nin Irak'a müdahalede NATO'yu kullanma girişimi, özellikle Fransa ve Almanya gibi NATO üyesi ülkelerden gelen tepkiler nedeniyle transatlantik çatlağın derinleşmesiyle sonuçlanmıştır. Diğer yandan bu müdahaleye AB üyelerinin farklı tepkiler vererek bölünmesi, Birliğin dış politikasında stratejik bir çerçeve oluşturma ihtiyacını gün yüzüne çıkarmıştır. Bu ihtiyaçtan dolayı 2004 yılında hazırlanan Avrupa Güvenlik Belgesi, uluslararası terör, kitle imha silahlarının yayılması, organize suçlar, çökmüş devletler gibi beş ana tehdit saptamış ve bunlarla mücadelede öncelikle diplomasi ve ekonomik araçların kullanımını benimsemiş, askeri güç kullanımını da dışlamamıştır. Ancak AB, ABD'nin 11 Eylül sonrası uyguladığı “tek taraflılık” ve “önleyici vuruş” ilkelerini reddederek, askeri güç kullanımını BM Şartı'na bağlamıştır.

Dış politikada tek sesliliği sağlama açısından son dönemde AB Dışişleri Bakanlığı oluşturulması ve Dışişleri Bakanı atanması, Birlik üyeleri tarafından destek görmektedir. Ancak bu konudaki hazırlıklar henüz tamamlanmamıştır. ABD, AGSP'nin fonksiyonel hale getirilmesi yönündeki AB girişimlerine, NATO'ya alternatif bir yapılanmaya gidilebilir endişesiyle karşı çıkmaktadır.

Türkiye, hem NATO'da hem de AB içinde çatlağa sebep olan Irak Savaşı'nda ABD'nin yanında yer almamıştır. ABD askerlerinin Türkiye'de konuşlandırılmasını ve Irak'a Türk askerinin gönderilmesini içeren 1 Mart Tezkeresi TBMM'de yeterli oy alınmaması nedeniyle reddedilmiştir. TBMM'nin bu kararı almasında Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in, CHP'nin ve Türk kamuoyunun savaşı gayrimeşru olarak görmesi etkili olmuştur. Bu bağlamda Türkiye, AB'nin öncü devletleri olan Fransa ve Almanya gibi sorunun askeri müdahale dışında çözülmesinden yana olmuştur. ABD'nin 11 Eylül 2001 sonrası “önleyici saldırı” ilkesine dayanan dış politikası ile “yurtta sulh, cihanda sulh” ilkesini esas alan Türk dış politikası arasında ciddi bir ayrılık meydana gelmiştir.

Bu tez, iki temel hipotez üzerine kuruludur. Birinci hipotezimiz; Türk dış politikasının, 2004 yılında Avrupa Güvenlik Belgesi ile uluslararası sorunların çözümünde diplomasi ve siyasi işbirliğini esas alan AB politikalarıyla aynı düzlemde bulunduğuudur. İkinci hipotezimiz ise; ABD'nin, hem AB'de, hem dünyada, hem de

Türkiye’de, kendisine karşı oluşan olumsuz havanın değişmesi ve bu ülkelerin desteğini almak amacıyla, önleyici saldırı ve tek taraflılık ilkesine dayanan dış politikasından taviz vermek zorunda kaldığıdır.

Bu tez üç bölümden oluşmakta olup; birinci bölümde İkinci Dünya Savaşı sonrasında NATO ve Varşova Paktı’nın kurulmasına yol açan gelişmeler ile NATO’nun Soğuk Savaş süresince Varşova Paktı’na karşı uyguladığı stratejiler ortaya konacaktır.

İkinci bölümde; Varşova Paktı’nın dağılması sonrası oluşan yeni dünya düzeninde, NATO’nun yeni misyonlar benimseyerek dönüşümü ile Avrupa’nın Soğuk Savaş’tan günümüze ortak güvenlik ve dış politika oluşturma yönünde kaydettiği gelişmelere değinilecektir. Bu bölümde ayrıca AB’nin bir Avrupa Ordusu oluşturma yönündeki çabalarının, AB ile ABD arasındaki yol ayrımından kaynaklandığı da açıklanmaya çalışılacaktır.

Üçüncü bölümde; Irak Savaş’ında aktif rol almayı öngören 1 Mart tezkeresine dair karar alma sürecinde, Türk dış politikası aktörlerine etki eden faktörlere değinilecek ve bu bağlamda uygulanan politikanın esaslarının, AB’nin dış politikasının çerçevesini oluşturan esaslarla arz ettiği benzerlik göz önüne serilecektir.

Tezde Türkçe ve yabancı dilde kitap, dergi ve makalelerden, stratejik araştırma kuruluşlarının web sitelerinde yer alan makalelerden ve gazetelerden yararlanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KURULUŞUNDAN SOĞUK SAVAŞ SONUNA KADAR NATO'NUN AMAÇLARI VE FONKSİYONLARI

1.1. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİNDE YAŞANAN GELİŞMELER

Yirminci yüzyıl, etkileri yaklaşık 75 sene sürecek savaflara sahne olmuştur. 1914'ten 1989'a kadar yirmi sene süren bir ateşkesle bölünmüş iki büyük savaş ve sonrasında dünyayı felaketin eşiğine getiren bir soğuk savaş dönemi hâkim olmuştur.¹ Adı daha sonra “Dünya Savaşı” olmuşsa da, sıcak savaflardan birincisi tam bir Avrupa savaşıdır. İkincisi ise yeryüzünün globalleşmesi süreci içinde, dünyanın tüm köşelerine yayılmıştır. Bir tarih görüşüne göre Birinci ve İkinci Dünya Savaşı birbirinden nitelik olarak farklıdır; nedenleri, gelişmeleri, nitelikleri ve sonuçları büyük farklar gösterir. Başka bir tarih görüşüne göre aslında iki savaş bir bütünün parçalarıdır; ayırıcı özellikleri az, benzerlikleri ise çoktur.² Ancak tarihçiler arasında en azından bir noktada, İkinci Dünya Savaşı'nın korkunç boyutu hakkında konsensüs vardır. 1939–1945 arasındaki yıkım ve matem 1914–1918 arasındakini çok geride bırakmıştır.³ Bilimsel ve teknolojik gelişmelere, insan haklarının evrensel kabul görmesine rağmen, bu iki dünya savaşı nedeniyle bazı düşünürler 20. yüzyılı “felaket çağı” ya da “aşırılıklar çağı” olarak nitelendirmişlerdir.

1.1.1. İkinci Dünya Savaşı Öncesi Avrupa'nın Durumu

İkinci Dünya Savaşı'nın nedenleri, 1918 barışından sonra ortaya çıkan istikrarsızlıkla birlikte, 1930'ların sonundan itibaren çeşitli anlaşmalarla birbirine bağlanan üç gücün saldırganlığıdır. Bu güçler batıda Almanya ve İtalya, doğuda ise Japonya'dır. Savaşa giden yolun kilometre taşları şu şekilde sıralanabilir: Japonya'nın 1931'de Mançurya'yı işgal etmesi; İtalya'nın 1935'te Etiyopya'yı işgal etmesi; Almanya'nın ve İtalya'nın 1936-39'da çıkan İspanya iç savaşına müdahale etmeleri; Almanya'nın 1938'in başında Avusturya'yı ilhak etmesi; Mart 1939'da Çekoslovakya'yı işgal etmesi; ardından İtalya'nın Arnavutluk'u işgali ve Almanya'nın Polonya üzerinde savaşın fiilen patlamasına yol açan talepleri. Buna alternatif olarak kilometre taşları olumsuz olarak da sıralanabilir: Milletler Cemiyeti'nin Japonya'ya karşı harekete geçmemesi; 1935'te İtalya'ya karşı etkin önlemlerin alınamaması; Britanya ve Fransa'nın, Almanya'nın Versailles Antlaşması hükümlerini çiğnemesine

¹ George Langlois, (2003), *Yirminci Yüzyıl Tarihi*, 2.Baskı, Nehir Yayınları, İstanbul: s.553.

² Oral Sander, (1995), *Siyasi Tarih*, 13. Baskı, İmge Yayınları, İstanbul: s.101.

³ Langlois, a.g.e., s.223.

ve 1936'da Rhineland'ı işgal etmesine tepki göstermemeleri; İspanya iç savaşı'na müdahale etmeyi reddetmeleri; Avusturya'nın işgaline tepki göstermemeleri; Almanya'nın Çekoslovakya'ya yaptığı şantaj karşısında gerilemeleri(1938 Münih Anlaşması); SSCB'nin Hitler'e olan muhalefetinin 1939'da kesintiye uğraması (Ağustos 1939, Hitler- Stalin Paktı).⁴

Birinci Dünya Savaşı'nın topyekûn niteliği ve yıkıcılığı, Avrupa devletlerini iki savaş arası dönemde savaşa yol açacak çatışmalardan kaçınmaya, çıkacaksa buna en son katılıp, ilk darbenin yıkıcılığını atlatmaya itmiştir. Önce İngiltere, sonra Fransa ve Sovyetler Birliği'nin yatıştırma politikası izlemesine, 1938 Münih Düzenlemesi'ne ve 1939 Alman-Sovyet Saldırmazlık Anlaşması'na yol açan sebepler arasında bu endişenin büyük payı vardır. Avrupa devletleri gibi Hitler de genel bir savaş istemiyordu.⁵

Ancak Hitler'in 1924'te yazmaya başlayıp 1926'da bitirdiği kitabı *Mein Kampf*(Kavgam)'a bakıldığında Hitler'in politikasının uygulamaya geçmesi halinde geniş ölçekli bir savaşa yol açacağı görülebilir. *Kavgam*'da Hitler, Alman ırkının üstün ırk olduğundan bahseder. Yeni kurulacak devlet ırk esasına dayanacak, Almanya sınırları dışında yaşayan bütün Almanları kapsayacak ve bu devlette lider mutlak diktatör olacaktır. Hitler'e göre "Fransa, Alman halkının en tehlikeli ve amansız düşmanıdır. Fransa'nın amacı parçalanmış, yıkılmış bir Almanya görmektir, bu nedenle Fransa ile son bir savaş yapılmalı ve yok edilmelidir". Hitler'in kitabında en çok durduğu konulardan biri "Lebensraum" kavramı ile ifade ettiği "yaşam alanı"dır. Almanların sahip olduğu toprak ile nüfusları arasında orantısızlık vardır, bu nedenle Almanya daha çok Rusya'nın zararına olacak şekilde doğuya doğru genişlemelidir.⁶

Hitler 1933'de Almanya'nın başına geçtiğinde *Kavgam*'daki fikirlerini uygulamaya başladı. Öncelikle eski polis teşkilatını tasfiye etti ve kendi polis teşkilatını kurdu. İç düzen bu birliklerle sağlandıktan sonra sıra Versailles Anlaşması'nın kırılmasına geldi. Ülkenin tüm kaynaklarını ve enerjisini ağır silah yapımına sevk eden Hitler'e, İngiltere ve Fransa uyarı mektubu göndermekle yetindiler. Versailles'ın hükümlerinden olan Ren Havzası'nın silahtan arındırılmasını Hitler, askeri birliklerini

⁴ Eric Hobsbawm, (1996), *Kısa 20.YY. 1914–1991 Aşırılıklar Çağı*, Sarmal Yayımcılık, Yavuz Alogan (Çev.), İstanbul: ss.51–52.

⁵ Sander, a.g.e., ss.109-111.

⁶ William L. Shirer, (2002), *Nazi İmparatorluğu I*, İnkilap Kitabevi, Rasih Güran (Çev.), İstanbul: ss.116–120.

bu bölgeye sokarak çiğnedi. Ardından Avusturya içindeki Nazi yanlılarını destekleyerek iktidarı ele geçirmelerini sağladı ve ordusunu Avusturya'ya sürerek, bu ülkeyi ilhak ettiğini açıkladı. Bu hareketi Hitler “ein volk, ein reich” yani “tek millet, tek devlet” sloganı ile açıklıyordu.⁷ Versailles'ın bu açık ihlaline rağmen, Avrupa devletlerinin tepkisi çok zayıf oldu. Alman orduları Avusturya'yı işgale başladığında Fransa hükümete sızdı. Siyasal istikrarsızlık Fransa'yı dış politikada tepkisizleştirmişti. İngiltere'de Başbakan Chamberlain, yatıştırma politikasına sınıksıkı sarılmıştı. 20 Mart'ta özel mektubunda Chamberlain, Almanya Çekoslovakya'yı da işgal etmek isterse, ne Fransa'nın ne de İngiltere'nin bir şey yapabileceğinden, bunu anlamak için haritaya bakmanın yeterli olacağından, bu nedenle İngiltere'nin Çekoslovakya'ya garanti veremeyeceğinden söz ediyordu. ABD, Dışişleri Bakanı Cordell Hull'un ağzından, milletlerarası hukuk düzenine saygılı olmakla birlikte, Amerika'nın dünya polisliğine niyetli olmadığını duyurdu. İtalya ise Avusturya halkının Almanlarla birleşme isteği nedeniyle karışmayacağını ilan etti. Ancak Rusya, Almanların Avusturya'dan sonra Çekoslovakya'ya dönme ihtimalinden korktuğu için, İngiltere ve Fransa'ya başvurarak, 1935 tarihli Sovyet-Fransa ittifakının Milletler Cemiyeti çerçevesinde işletilmesi için gerekli tedbirlerin alınmasını teklif etti. Ancak ne Fransız ne de İngiliz hükümeti bu teklife olumlu cevap verdi. İngiltere ve Fransa'nın tepkisizliği, bir taraftan Rusya'nın bu iki devlete olan güveninin yok olmasına yol açarken, diğer yandan Rusları 1938 yazından itibaren Almanlarla yakınlaşmaya sevk etti.⁸

Avrupalı devletlerin bu pasif tutumları Hitler'i daha da yüreklendirdi. Avusturya'dan sonra Çekoslovakya'ya yönelen Hitler, Çekoslovakya'dan Almanların yaşadığı Sudet Bölgesi'ni istedi. Çek hükümeti bu talebi reddetti ve 1924 yılında yapılan Fransa-Çekoslovakya ittifakına binaen Fransa'dan yardım istedi. Fransa ise İngiltere ile birlikte hareket etmeyi tercih etti. Bu arada İngiltere Başbakanı Chamberlain, Hitler'in niyetini anlamak için Almanya'ya giderek Hitler'le görüştü. Chamberlain'in görüşmeden çıkardığı sonuç; Almanya'nın denetimli ve düzenli bir biçimde ilerlemesi halinde, Avrupa barışının bir iki küçük devletin yokluğu pahasına da olsa kurtarılabilirdi. Hitler'in istediği Çekoslovakya'da Almanların yaşadığı

⁷ Muharrem Tünay, (1995), *Siyasal Tarih*, İmge Kitabevi, Ankara: ss.180–185.

⁸ Fahir Armaoğlu, (2005), *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 15.Basım, Alkım Yayınları, Ankara: ss.280-281.

Sudet Bölgesi'ni almakti.⁹ İngiliz devlet adamları, Avusturya'nın ve Çekoslovakya'nın Sudet bölgesinin Almanya'ya katılması'nı, ulusların kendi yazgılarını kendilerinin saptaması ilkesiyle açıklamışlardı.¹⁰

Chamberlain, bunun ancak bazı şartlarla kabul edileceğini açıklayınca, Hitler bölgenin hemen Alman askerlerince işgalini istedi. Bu işgal karşısında Fransa'nın, Çekoslovakya'yla ittifakına bağlı kalacağını ilan etmesi üzerine, Chamberlain Fransa, İngiltere, Almanya ve İtalya'nın bir konferansta bir araya gelmelerini önerdi. Hitler, Mussolini, Fransa başbakanı Daladier ve Chamberlain'in katıldıkları Münih Konferansı, 29 Eylül 1938'de toplandı. Bu konferansta Sudet Bölgesi'nin dört aşamada Almanlara bırakılması kararlaştırıldı. Hitler, gerçek niyetini ancak 1939 Mart'ında Prag üzerine ordusunu göndererek gösterdi. Ancak İngiltere ve Fransa, Çekoslovakya'nın bu durumuna Slovakya'nın bağımsızlık isteğinin sebep olduğunu öne sürerek, 1924'te yaptıkları ittifakın geçerli olmadığını bildirdiler. Böylelikle yalnızlığa terk edilen Çekoslovakya, Almanlar tarafından işgal edildi.¹¹

Chamberlain 17 Mart 1939'da milletvekillerine yaptığı konuşmada, Hitler'in kendisine verdiği sözleri tutmadığını söylüyor ve "Acaba bu hareketle, kuvvet kullanarak bir dünya egemenliği mi amaçlanıyor?" diyor, ardından "İngiltere, her ne kadar barışa ve huzura önem verse de, bağımsızlığa daha çok değer vermektedir" diyordu.¹² 29 Mart 1939'da Chamberlain, İngiltere'nin Polonya'yı herhangi bir saldırı durumunda destekleyeceğini açıkladı. Bu karar değişikliğinde Hitler tarafından kandırılma duygusunun mu, yoksa halkın gözünde aşağılayıcı bir duruma düştüğü hissine kapılmasının mı etkili olduğu anlaşılamamıştır. Diğer yandan İngiltere'nin Polonya'ya verdiği garantiyi yerine getirebilmesi için Rusya'nın yardımına ihtiyacı vardı. Ancak Rusya'yla bu konuda görüşülmemiştir. Bunun nedeni Chamberlain'in Ruslara güvenmemesi ve Polonya ve diğer doğu Avrupa devletlerinin Rusya'nın askeri desteğini işgalle bir tutmalarıydı.¹³

⁹ Sander, a.g.e., s.54.

¹⁰ William Meneil, (2005), *Dünya Tarihi*, 10.Baskı, İmge Yayınları, Ankara: s.558.

¹¹ Sander, a.g.e., ss.55-56.

¹² Brian Macarthur, (1995), *Tarihe Yön Veren 20.YY. Konuşmaları*, Sabah Yayınları, İstanbul: ss.137–139.

¹³ Liddell Hart, (2005), *2.Dünya Savaşı Tarihi*, 7. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul: ss.20–21.

Rusya ise bir kez daha Mihver Devletlere karşı ittifak kurulması yönünde teşebbüste bulundu ve önceki teklifini yineledi: İngiltere, Fransa ve Rusya arasında askeri bir ittifak imzalanmasını ve Baltık Denizi ile Karadeniz arasındaki bütün devletlere garanti verilmesini istedi. Ayrıca Almanya ile çatışma halinde, Polonya'nın Kızıl Ordu'ya geçit hakkı tanıyıp tanımayacağı soruldu. Ancak olumlu bir cevap gelmedi ve bu iki devlete güvenini tamamen kaybeden SSCB, 23 Ağustos 1939'da Almanya ile Saldırmazlık Paktı imzaladı.¹⁴ Bu pakt ile birlikte imzalanan gizli anlaşmaya göre; Sovyetlerin tahıl ve petrol yardımına karşılık Polonya'nın yarısı, Baltık devletleri ve Romanya'nın bir kısmı Sovyetlere verilecekti. Rusya'yı yanına alan Hitler bir hafta sonra Polonya'nın işgaline başladı. Bunun üzerine Fransa ve İngiltere, derhal Almanya'ya savaş ilan ettiler.¹⁵

Birinci Dünya Savaşı sonrasında meydana gelen sosyoekonomik buhranın faşist eğilimi güçlendirdiği bir başka Avrupa ülkesi İtalya olmuştu. Sosyal sınıflar arasında meydana gelen eşitsizlikler sosyal çatışmaların çıkma ihtimalini güçlendirmiş, ayrıca kötüleşen hayat koşulları, en başta statüsünü kaybedip proletaryaya kayan orta sınıfı etkilemişti. Bütün bunlara Bolşevikler tarafından 1917'den itibaren sürdürülen devrim tehlikesi de eklenince, hâkim sınıflar bu tehlikeden korunmak için bir kalkan arayışı içine girmişlerdi. Almanya'da olduğu gibi İtalya'da da bu kalkan faşizm oldu.¹⁶

Eski bir sosyalist olan gazeteci Benito Mussolini, İtalyan Faşist Partisi'nin başına geçtikten sonra kentlerde ve kırsal kesimde örgütlenmeye yöneldi. İlk mücadelesini komünistlere karşı veren Mussolini'ye, 1922 yılında İtalyan Parlamentosu hükümeti kurma yetkisi verdi. Hükümeti kurduktan sonra bir yıl için kendisine olağanüstü yetkilerin verilmesini isteyen ve bu isteği onaylanan Mussolini, önce komünist parti ve tüm muhalif sendikaları kapattı ve liderlerini tutuklattı. Devlet ile partiyi bütünleştirerek bürokrasiyi denetim altına alan, böylelikle bütün devlet mekanizmalarını eline geçiren Mussolini silahlanmaya ve saldırgan bir dış politikaya yöneldi.¹⁷

¹⁴ Andre Ribard, (1983), *İnsanlığın Tarihi*, 2.Baskı, Say Yayınları, Erdoğan Başar v.d. (Çev.), İstanbul: s.586.

¹⁵ Langlois, a.g.e., ss.236-237.

¹⁶ A.g.e., ss.157-158.

¹⁷ Tünay, a.g.e., ss.158-160.

İtalya'nın ilk hedefinde Habeşistan vardı. Bu ülkeyi 19.yy.ın sonlarında ele geçirmeye çalışmış ancak başaramamıştı. Hammadde bakımından dışarıya bağımlı olan ve ciddi bir nüfus artışıyla karşı karşıya kalan İtalya, bu ülkeyi ele geçirerek nüfusun bir kısmını buraya yerleştirmeyi ve hammadde ihtiyacını bu ülkeden temin etmeyi planlıyordu. Ayrıca İtalya'nın sömürgeleri olan Eritre ve Somali arasında kalan bu ülke, Fransa ve İngiltere'nin desteğiyle batılılaşma yolunda teşebbüste bulunuyor ve ülkenin az gelişmiş yüzünü değiştirmeye çalışıyordu. Denizle bağlantısının küçük bir mahreçten ibaret olması Habeşistan'ı denize çıkma isteği konusunda Eritre ve Somali'ye baskıya yöneltiyordu. İlaveten 1925'te İngiltere, İtalya ile Habeşistan'a dair yaptığı anlaşmada İtalya'nın buradaki menfaatlerini tanıdığını açıklamış ve Mussolini'yi cesaretlendirmiştir. 1935'te yapılan Stresa Konferansı'nda İngiltere, Fransa ve İtalya aralarında Almanların silahlanmasına karşı birleşmişlerdir. Mussolini'nin bu görüşmeden çıkardığı sonuç; Almanya'ya karşı bu iki devlete yaptığı hizmet karşısında, Habeşistan'ı ilhak ettiğinde bir tepki ile karşılaşmayacağı olmuştur.¹⁸

Böylece İtalya 5 Ekim 1935'te Habeşistan'ı işgale başlamıştır. Bu işgal karşısında Milletler Cemiyeti İtalya'yı saldırgan ilan ederek, üye ülkelerin İtalya'ya stratejik maddeler ve malzemeler vermemesini ve kredi açmamasını kararlaştırmıştır. ABD, her iki tarafa da silah satışı durdurunca, Habeşistan İtalya karşısında zayıf düşmüş ve 1936'da tamamen İtalyanlarca işgal edilmiştir. Bu işgal sonucunda, denizaşırı imparatorluğu tehlikeye giren İngiltere, İtalya'ya karşı tedbir almaya başlamış ve Akdeniz devletleri olan Türkiye, Yugoslavya ve Yunanistan'la Akdeniz Paktı kurmuştur. Diğer yandan İtalya'nın Avrupa'da güçlü bir devletin desteğine ihtiyaç duyması, Almanya'yla yakınlaşmasına böylelikle Berlin-Roma Mihveri'nin doğuşuna neden olmuştur. Daha sonra oluşan Berlin-Tokyo Mihveri ile Berlin-Roma-Tokyo üçgeni tamamlanmış ve İkinci Dünya Savaşı'nın bir tarafı ortaya çıkmıştır.¹⁹

1.1.2. İkinci Dünya Savaşı Öncesi Uzak Doğu'nun Durumu

İkinci Dünya Savaşı'nın çıkışında etkili olan doğudaki güç Japonya olmuştur. Dış pazara bağımlılığı yüzünden ekonomik buhrandan etkilenen Japonya, hammadde

¹⁸ Armaoğlu, a.g.e., ss.251-253.

¹⁹ Sander, a.g.e., ss.48-50.

ihtiyacı için elzem gördüğü Çin, Güney Doğu Asya, Endonezya, Filipinler hatta Avustralya'yı zorla zapt etmeyi planlamaya başlamıştır.²⁰

19.yy.ın sonlarına doğru kapılarını batılı devletlere açmak zorunda kalan Japonya ve Çin'den birinin sömürge devleti, diğerinin sömürgeci olması, batıya olan bakış açılarının farklılığına bağlanabilir. Çin, İngiltere ve Fransa'nın baskısıyla batıya açıldıktan sonra, batı medeniyet ve tekniğine tepki göstermeye ve Avrupa düşmanlığına devam etmiş ve gün geçtikçe biraz daha sömürü bataklığına saplanmıştır. ABD baskısıyla kapılarını batıya açan Japonya ise, Çin'in aksine Amerika ve Avrupa'ya binlerce öğrenci göndermiş, feodal yapıdaki iç idari ve sosyal sistemini değiştirmiş ve ekonomik gelişmelere hız vermiştir. Japonya'nın bu gelişimi, sınırları dışındaki topraklara gözünü çevirmesini gerekli kılmıştır. Japonya, yeraltı ve yerüstü zenginlikleri ve iyi bir pazar olma özellikleri nedeniyle Kore ve Mançurya'ya yönelince, burada menfaati tehlikeye giren Rusya, Japonya'nın sorunu barışçı yollardan çözmeye girişimine olumsuz yanıt vermiştir. İngiltere'nin Rusya'ya karşı bir denge unsuru olarak gördüğü Japonya'ya destek vermesiyle, 1904 Şubatında Rus-Japon savaşı başlamış ve savaş Japonya'nın galibiyeti ile sonuçlanmıştır. Amerika'da yapılan barış antlaşmasında, Rusya 1895 yılında Çin'in kendisine tanıdığı Mançurya'daki demiryolu yapımı ve yeraltı kaynaklarını işleme haklarını Japonya'ya devretmiş ve Kore'nin bağımsızlığını tanıdığını açıklamıştır. Böylece 1910 yılında Japonya Kore'yi işgal etmiştir.²¹

Çin'de 1912 yılında Mançu Hanedanlığı'nın yıkılmasının ardından cumhuriyet ilan edilmişti ancak ülke fiili olarak iki gücün egemenliğindeydi. Kuzeyde General Yuan Shih-Kai, güneyde ise ayrı bir cumhuriyet kurmuş olan Sun Yat-Sen egemendi. Sun Yat-Sen, hükümet krizleri nedeniyle özellikle kıyı kentlerinde devlet otoritesinin zayıflaması ve bu kentlerin sömürgeci devletlerin kontrolü altına girmesi karşısında, milliyetçi bir hareket başlattı. Kuomintang Partisi'nin önyak olduğu bu hareketin amacı Çin'i yabancı sömürsünden kurtarmak ve ülkeyi tek bir yönetim altında birleştirmektir. Sun Yat-Sen'in Kuomintang Partisi, Sovyetler Birliği'nce mali yardımlar ve savaş malzemeleriyle destekleniyordu. Ayrıca Moskova'nın talimatıyla Çin Komünist Partisi'nin üyeleri de Kuomintang Partisi'ne katılmışlardı. Ancak Sun Yat-Sen'in ölümünden sonra parti lideri olan Çan Kay-Şek, 1927 yılında yeni önder gelene

²⁰ Langlois, a.g.e., ss.225-226.

²¹ Armaoğlu, a.g.e., ss. 89-96.

kadar partiyi komünistlerden temizledi ve komünizm taraftarlarına karşı büyük kanlı bir harekâta girişti. Çin'i egemenliği altına almayı başaran Çan Kay-Şek, komünistlerin ülkedeki etkinliğini azalttı. Komünistler ise bu arada Sovyet sınırına yaklaşarak askeri ve siyasi hazırlıklara başlamışlardı. Köylülerin ve işçilerin desteğini alarak Kızıl Çin Ordusu'nu kuran komünistler, kuzeyde Çin Sovyet Cumhuriyeti'ni ilan ettiler ve başkanlığına Mao Tse-Tung'u getirdiler. Çin'in tamamının özellikle kuzey bölgelerinin milliyetçi hükümet tarafından kontrol altına alınmasını istemeyen Japonya, 1927 yılında milliyetçi güçler kuzeye ilerlemeye başlayınca Şantung Yarımadası'na birkaç kez asker çıkardı. Bu durum karşısında Kuzey Çin hemen Çan Kay-Şek'in merkezi hükümetinin egemenliğini tanıdığını ilan etti. Bu yıllarda dünya ekonomik bunalımını atlarmaya çalışan ABD, tarafsızlık politikasına yönelmişti. Sovyetler ise Uzak Doğu'daki askeri hazırlıklarını tamamlamamıştı. Bu durumdan istifade eden Japonya, 1931'de Mançurya'nın işgaline başladı ve 1932 yılında bölgenin tamamını denetimi altına aldı ve burada kukla bir devlet kurdu.²² Çin, Milletler Cemiyeti'ne gitti ancak Cemiyet sadece Japonya'nın kurduğu kukla devlet olan Mançuko'yu tanımadığını açıkladı. Zira Milletler Cemiyeti'nin üye ülkeler üzerinde bir yaptırım gücü yoktu. Çin'in kuzeyinden sonra Pekin'e yönelen Japonlara karşı, Çin'deki komünistler ve milliyetçiler aralarındaki ihtilafı bir yana bırakarak birleştiler.²³

Mançurya'yı işgal eden Japonya, Çin'in bazı eyaletlerinde muhtariyet kışkırtmalarına girişti ve başarılı oldu. Çin, 1935 yılının Aralık ayında Hopei ve Charar Eyaletleri'ne içişlerinde bağımsızlık tanımak zorunda kaldı. 1937 yılına kadar bu iki eyalete ekonomik ve teknik uzmanlar göndererek buradaki nüfuzunu artıran Japonya, 7-8 Temmuz 1937'de Pekin yakınlarındaki Marco Polo Köprüsü Olayı'nı çıkartarak Çin'i istila teşebbüsüne girişti. Böylece Uzak Doğu'da İkinci Dünya Savaşı başlamış oldu.

²² Sander, a.g.e., ss.61-65.

²³ Langlois, a.g.e., ss.230.

1.2. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI

İkinci Dünya Savaşı'nın gidişatının yer aldığı bu kısımda savaş, kıtalara ayrılarak anlatılmıştır.

1.2.1. Savaşın Avrupa Ayağı

II. Dünya Savaşı Alman ordularının 1 Eylül 1939'da Polonya'ya girmesi, ardından İngiltere ve Fransa'nın Almanya'ya savaş ilan etmesiyle başlamıştır. 8 Eylül'de Varşova'ya ulaşan Alman birlikleri, 17 Eylül'de Rusya'nın da katılımıyla 5 Ekim'de Polonya'yı tamamıyla işgal etti. 7 Eylül gecesi harekâta başlayan Fransa, Almanların hızlı ilerleyişi ve Rusya'nın da savaşa katılması ihtimalini göz önüne alarak birliklerini geri çekmişti. Asıl büyük saldırının başlatılacağı tarihe gelindiğinde ise Polonya savaşı bitmek üzereydi. Fransa, olduğundan çok daha fazla sanılan Alman kuvvetlerinin batıya çekileceği endişesiyle taarruza geçmedi. Almanlar batıda bir saldırıya girişmediklerinden hareketsiz bir döneme girildi. Aslında İngiltere, Fransa ve Polonya bir arada düşünüldüğünde, bu üç devletin askeri gücü ve donanımı Almanların askeri gücü ve donanımından daha kuvvetliydi.²⁴ Ancak Hitler 1939'dan itibaren yeni bir savaş taktiği uygulamaya başlamıştı. Ani saldırı ve ardından üstün hareket gücüne dayalı, hızla ilerleyen bir harekâtle düşmanın zaman kaybetmeden bozguna uğratılması anlamına gelen Blitzkrieg (yıldırım savaşı) Taktiği Hitler'in başarısını sağlamıştı.²⁵

1941 yılına kadar Stalin, Hitler'e ekonomik sorunlarda yardım etmeyi sürdürdü ve böylece Almanlara tek bir cephede savaşma olanağı sağladı. Stalin bu yardımı karşılığında sadece Polonya'nın yarısını topraklarına katmakla kalmadı, aynı zamanda üç büyük Baltık devletini, Estonya'yı, Letonya'yı ve Litvanya'yı da işgal etti. Finlandiya ise direnmesine karşın bazı sınır bölgelerini Stalin'e bırakmak zorunda kaldı.²⁶

Hitler Polonya meselesini hallettikten sonra batıya, İngiltere ve Fransa'ya yönelmeye karar verdi. Ancak İngiltere, Birinci Dünya Savaşı'nda yaptığı gibi yine Almanya'yı denizden abluka altına alabilirdi. Bu nedenle, öncelikle Norveç'te denizaltı üsleri ele geçirilerek, Alman deniz kuvvetlerinin durumu güçlendirilmeliydi. 9 Nisan

²⁴ Kamuran Gürün, (2000), *Savaşın Dünya ve Türkiye 3*, Tekin Yayınevi, İstanbul: s.26.

²⁵ J. M. Roberts, (2003), *Yirminci Yüzyıl Tarihi*, Sinem Gül (Çev.), Dost Kitabevi, Ankara: s.369.

²⁶ Mcneil, a.g.e., ss. 558–559.

1940'da başlayan harekâtla, bir gün içinde Norveç ve Danimarka ele geçirildi. Bunun üzerine sıranın kendilerine geleceğini tahmin eden İngiltere ve Fransa, Almanya'nın Belçika'yı işgal edip, Belçika üzerinden saldıracağını düşünüyordular. Bu nedenle Belçika'ya başvurup topraklarına asker yığmak istediklerini iletmişlerdi. Ancak Belçika Hitler'i karşısına almamak için bu teklifi reddetti. 10 Mayıs 1940'ta Almanya, Belçika ve Hollanda'yı işgale başladı. Ertesi gün İngiltere'de Chamberlain Kabinesi düştü ve yerine Winston Churchill Kabinesi kuruldu. 15 Mayıs'ta Hollanda, 27 Mayıs'ta Belçika Alman saldırılarına daha fazla dayanamayarak teslim oldular.²⁷

Bu iki ülke işgal edilirken, Fransızların karşı saldırıda bulunamayacaklarını anlayan İngiltere, kıtadaki ordusunun yok edilmesini önlemek amacıyla birliklerini geri çekmeye başladı. Böylece İngiltere Fransa'yı yalnız bırakmış oluyordu. Fransa'nın savunma temelli stratejisi, zırhlı araçları modern savaşın gereklerine uygun olarak kullanamaması ve hava gücünün yetersizliği sonucu Almanlar Paris'e kadar yaklaştılar. 10 Haziran 1940'da Fransa'nın düşeceğini anlayan Mussolini de, İngiltere ve Fransa'ya savaş ilan etti. Hemen aynı gün Mussolini birliklerini Fransa'ya gönderdi ancak bu birlikler ciddi bir başarı kazanamadı. 14 Haziran'da Paris, Almanlar tarafından işgal edildi.²⁸ İşgalden sonra Fransa hükümeti Reynaud'dan Mareşal Petain'e geçmişti. 16 Haziran'da Fransa Almanya'dan mütareke istedi. Fransa ve Almanya arasındaki Mütareke 22 Haziran 1940'da imzalandı. Mütareke şartları şunlardı; Fransızlara anavatanın 2/5'i verilecek, bütün Atlantik sahilleri Almanlar tarafından işgal edilecek, Nazi aleyhtarı Fransızlar Almanlara teslim edilecek, harp esirleri barıştan sonra iade edilecek, Fransız donanması silahtan arındırılarak, buldukları limanlarda kalacaklar ve Almanya bunlara el koymayacaktı. İtalya ve Fransa arasındaki mütareke ise 24 Haziran 1940'da imzalandı. Bu mütareke ile Fransa, İtalya hududunu ve Tunus'ta 80 kilometrelik bir bölgeyi silahtan arındırmayı kabul etti.²⁹ Hitler'in Fransa'yı tamamen işgal etmek yerine, Fransız hükümetine güneyde işgal edilmemiş bir bölge bırakmasının altında yatan sebep, sürgünde bir Fransız hükümetinin kurulmasının zorlaştırılarak kendi kendilerini yönettikleri görüntüsünü vermek ve Fransa'nın tarafsızlığını

²⁷ Armaoğlu, a.g.e., ss.365-367.

²⁸ Sander, a.g.e., ss.118-119.

²⁹ Gürün, a.g.e., ss.73-75.

sağlamaktı.³⁰ Zaten Fransa'da, Belçika'nın işgalinden sonra birliklerini çekerek kendilerini yalnız bırakan İngiltere'ye karşı olumsuz bir hava oluşmuştu.

Bu başarıları neticesinde Almanlar, İngiltere'nin önüne koyacakları her türlü anlaşma koşulunu kabul edeceğini bekliyorlardı. Churchill'in uzlaşmayı kabul etmeyen ve savaşı göze alan kararlı tutumuna karşılık, Hitler bunun bir blöf olduğuna inanıyor ve İngiltere'nin içinde bulunduğu durumu anlayıp, kabul etmesinin kaçınılmaz olduğunu umuyordu. Fakat bu umut zamanla kayboldu. Hitler 2 Temmuz'da İngiltere'yi işgal planının hazırlanmasını ve Ağustos ayında harekâtın hazır olmasını emretti. Deniz Kuvvetleri Kurmayları'nın bu harekât için gerekli hazırlıkların en erken Eylül ayının ortalarında tamamlanabileceğini söylemelerine rağmen, Hitler'in emriyle harekât 10 Ağustos'ta başladı. Ancak bu tarihe kadar İngilizlerin uçak yapımına hız vermesiyle, İngiliz hava kuvvetleri Alman hava kuvvetlerine ciddi bir darbe indirdi.³¹

1.2.2. Savaşın Kuzey Afrika Ayağı ve İtalya-İngiltere Mücadelesi

İtalya'nın 1940 Haziran'ında savaşa girmesi, İngiltere'nin Akdeniz ve Afrika'daki konumu açısından hayati bir öneme haizdi. Bu sırada İngiltere Alman işgali tehlikesi altındaydı. Bu nedenle İngiltere, Libya'da ve Doğu Afrika'da bulunan İtalyan ordularının işgal tehlikesine karşı, Mısır ve Sudan'ı koruyan küçük İngiliz birliklerine yardım gönderecek durumda değildi. Ayrıca İtalya'nın savaşa girmesiyle, Akdeniz kullanılmayacak kadar tehlikeli hale gelmişti.³²

İtalya 13 Eylül 1940'da Mısır'a taarruza geçti. Yaklaşık yüz kilometre ilerledikten sonra, 16 Eylül'de Mısır topraklarında bulunan Sidi_Barrani'yi ele geçirdi. İki aylık sakinlik döneminde İngilizler takviye alarak 8 Aralık'ta karşı saldırıya geçtiler ve İtalyanları geriletmeyi başardılar. İtalyanlar 130.000 esir verdiler ve 400 tank bıraktılar. İtalya'nın bu mağlubiyeti nedeniyle, Almanya 1941 Şubat'ından itibaren Kuzey Afrika Savaşları'na katıldı.³³ Mart 1941'de başlayan ortak Alman-İtalyan saldırısı Bingazi, Derne, Tobruk ve Sallum'u alıncaya kadar ilerledi. Ancak Rus-Alman savaşı nedeniyle Almanya takviye kuvvet gönderemedi. Birkaç aylık duraklamadan sonra ilk saldırıya geçen İngilizler, Alman-İtalyan birliklerini Mısır ve Libya'dan attılar

³⁰ William L. Shirer, (2002), *Nazi İmparatorluğu 2*, İnkılap Kitabevi, İstanbul: s.943.

³¹ Hart, a.g.e., ss.95-116.

³² A.g.e., s.117.

³³ Armaoğlu, a.g.e., s.370.

ve tekrar Bingazi'ye geldiler. Bu harekât İngilizlerin galibiyetiyle Aralık 1941'de sona erdi.³⁴ Diğer yandan İtalya, Habeşistan'daki kuvvetlerini Temmuz 1940'ta Sudan'ı, Ağustos ayında da İngiliz Somali'sini ele geçirmek için sevk etmişti. Önce gerileyen İngiliz birlikleri karşı saldırıyla burada da İtalyanları mağlup ettiler. 1941 Nisan'ında hem İtalyan Eritre'sini hem de Habeşistan'ı işgal eden İngilizler, İngiliz Somali'sini de İtalyanlardan kurtardılar.³⁵

1.2.3. Alman-Rus Savaşı ve İttifakların Oluşması

1940 yılının sonbaharında, hava ve deniz üstünlüğü kazanmadan İngiltere'yi istila etmenin teknik zorlukları ortaya çıktı. Bu nedenle Hitler İngiltere yerine Rusya'ya saldırmanın daha doğru olacağını düşünmeye başladı. Rus ordusu 1930'larda subayları arasında yapılan toptan temizlik hareketinden yeni çıkmıştı ve bu temizlikten sonra girdikleri sınavda, sayıca kendilerinden küçük Fin birlikleri, Finlandiya'ya saldıran Rus birliklerini aylarca durdurabilmişti.³⁶ Alman generaller Sovyetlerin işgali için hazırlanırken, bir yandan da 6 Nisan 1941'de Yunanistan'a ve Mihver güçlerine katılmış olan hükümetin devrildiği Yugoslavya'ya saldırdılar. Zaten Ekim 1940'tan beri İtalyanlar Yunanistan'ı ele geçirmeye çalışıyorlar ancak İngilizlerin Yunanistan'a yardımı nedeniyle başarılı olamıyorlardı. Alman saldırıları nedeniyle İngilizler geri çekilmek zorunda kalınca, Yunanistan, Yugoslavya ve Girit Almanların eline geçti. Böylelikle Sovyetlere yapılacak Barbarossa Harekâtı'na başlanabilirdi.³⁷

Bu arada Japon Dışişleri Bakanı Matsuoka Berlin'e gelmişti ancak kendisine Rusya'nın işgali planlarından bahsedilmedi. Bakan'dan İngiltere'nin elindeki Singapur'a yönelmesi istendi. Almanya'nın amacı Rusya topraklarından pay vermemek ve Rusya'nın işgali sırasında İngiltere ve ABD'yi Uzakdoğu'da meşgul etmek, böylece Rusya'yı yalnız bırakmaktı. Almanların Ruslara saldırı planından habersiz olan Matsuoka, Japonya'ya dönmeden Rusya ile saldırmazlık anlaşması imzaladı.³⁸

Barbarossa Harekâtı 22 Haziran 1941'de başladı. Alman ordularının başlangıçtaki ilerleyişi, batıdaki askeri seferler kadar hızlı ve kesin görünüyordu. Ekim

³⁴ Sander, a.g.e., s.144.

³⁵ Armaoğlu, a.g.e., s. 370.

³⁶ Mcneil , a.g.e, s.559.

³⁷ Roberts, a.g.e., s.375.

³⁸ Sander, a.g.e., ss.140-141.

ayı başlarında Alman orduları Moskova yakınlarındaydı. Ancak insan gücüyle birlikte, geniş bir ülkenin sahip olduğu muazzam kaynaklar ve Rusların fiziksel dayanıklılığı Almanları zor durumda bıraktı. Üç ay içinde Rus savaşının sonuçlanacağını tahmin eden Hitler'in birliklerinin, uzun bir savaş için yeterli donanımı yoktu. Kış koşulları nedeniyle Alman birlikleri geri dönmek zorunda kaldı ve bu gerileme Rusların etkin biçimde örgütlenebilmesi için zaman kazandırdı. 1942'de yorucu bir kışın ardından tekrar saldırıya başlayan Alman ordusu Ruslar tarafından durduruldu.³⁹

1943'ten itibaren Almanlar, Rus saldırılarına karşı geri çekilmek ve savunmaya geçmek zorunda kaldılar. Çünkü Ruslar, Almanların savaş taktiğini çözmüş ve savaşacak durumda olanlar eğitilip cepheye, savaşamayacak durumda olan yaşlılar, çocuklar ve kadınlar ise silah yapımına sevk edilmişti. Diğer yandan Almanlar savaşın kısa süreceğini düşündükleri için 1940'ta uçak üretimini %40 azaltmışlar, tank üretimini kısıtlı tutmuşlardı. 1942'den itibaren silah ve uçak yapımı artırıldıysa da savaşın seyrini değiştirmek için çok geçti. Rus yollarının yeterli ve elverişli olmaması nedeniyle Almanların yakıt, gıda ve asker sevki sadece uçaklarla sağlanıyordu. Ruslar geri çekildikleri süreçte, Almanların kullanabilecekleri gıda, hayvan, yakıt, silahlardan yanlarında taşıyamayacaklarını imha etmişlerdi. Fiziki zorluklar, düşmanın gücünü kestirememeye, hatalı kararlar Hitler Almanya'sının sonunu getirdi. Böylece 1944 yılında Ruslar, Almanları topraklarından atmış ve Doğu Avrupa'da ilerlemeye başlamışlardı.⁴⁰

Rusya'yı işgal girişimi, Hitler'in en büyük hatası olmuştur. Üstelik bu işgal kararı Alman Genelkurmayı'nın Rusya'nın çetin iklim ve coğrafi koşulları konusunda uyarısına rağmen alınmıştır. Hitler bu işgalle hem "lebensraum"u gerçekleştirecek, hem de Bolşevizm'i kökünden kurutacaktı. Ayrıca Rusya'nın işgali ile İngiltere yalnız kalacak ve rahatlıkla baş edilebilecekti. Ancak 1939'daki bu işgal, Nazi-Sovyet Saldırmazlık Paktı'nın tüm avantajlarını ortadan kaldırdı ve 1930'lardaki diplomasisinin kaçındığı iki cephede birden büyük güçlerle savaşa girme sorununu ortaya çıkardı. Ayrıca Barbarossa Harekâtı ile Hitler, Almanya'yı kendi topraklarından dokuz kat,

³⁹ Habsbowm, a.g.e., s. 55.

⁴⁰ Mehmet T. Akad, (1992), *20.Yüzyıl Savaşları*, C.II, Kastaş Yayınları, İstanbul: ss.350–377.

nüfus olarak üç kat ve sanayi açısından çok daha büyük olan bir güçle savaşa sokmuş oluyordu.⁴¹

Almanya'nın Sovyet Rusya'ya saldırmasının ardından, İngiltere Başbakanı Churchill, Stalin'e yardıma hazır olduklarını bildirmişti. 12 Temmuz 1941'de Moskova'da, İngiltere ve Sovyetler arasında, birbirlerine her türlü yardımı yapmayı ve ayrı mütareke ve barış imzalamamayı öngören bir ortak hareket anlaşması imzalandı.⁴²

1.2.4. Savaşın Uzakdoğu Ayağı: Pasifik Savaşı

Almanların Rusya'ya saldırdığı haberinin Japonya'da duyulmasından sonra, bir süreliğine Rusya'ya saldırma fikri cazip geldiyse de, güneye doğru yayılma daha mantıklıydı. Çünkü Batı, Japonya'ya ambargo koymuş, Japonya'nın mal varlığını dondurmuştu ve eğer Amerikan talepleri kabul edilmez ya da Güneydoğu Asya'daki petrol ve hammadde kaynakları ele geçirilmezse ekonomik kriz başlayacaktı. Ancak Japonya, Borneo, Malaya ve Hollanda'nın Doğu Hint adalarını ele geçirmeden önce, Amerika'nın Batı Pasifik'teki askeri tesislerini saf dışı etmeliydi.⁴³

Amerika Birleşik Devletleri savaşa girmeden önce, Roosevelt ve Churchill Mihver Devletler'e karşı 1941'de Atlantik Anlaşması'nı ilan ettiler. Bu anlaşmaya göre; Birinci Dünya Savaşı boyunca ve sonrasında Winston Churchill'in politikasına benzer bir şekilde, sadece saldırıları önlemek için savaşıacaklar ve savaş sonrasında toprak ele geçirmeyeceklerdi.⁴⁴ Roosevelt savaş için halkı nasıl ikna edeceğini düşünürken, 7 Aralık 1941'de Japonlar Hawaii Adası'nda bulunan Pearl Harbour üssündeki Amerikan Donanması'nı bombalayarak, Churchill'e bu fırsatı verdi.⁴⁵

Pasifik Savaşı'nı Avrupa savaşına bağlayan Hitler olmuştur. 1940 Eylül'ünde Japonya üçlü pakta imzalamasına rağmen, bu iki devlet dış politikada bağımsız hareket etmişlerdir. Üçlü pakta göre; Japonya'ya bir saldırı olması durumunda, Almanya yardım

⁴¹ Stephen J. Lee, (2002), *Avrupa Tarihinden Kesitler 1789–1980*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara: ss.302–303.

⁴² Armaoğlu, a.g.e., ss.377-378.

⁴³ Paul Kennedy, (2005), *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*, 10.Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul: ss.411–412.

⁴⁴ Richard Goff vd., (1998), *The Twentieth Century A Brief Global History*, 5. Edition, Mc Graw Hill, Boston: s. 264.

⁴⁵ Ahmet Nezihi Turan, (2004), *Tarih El Kitabı Selçuklulardan Bugüne*, (Ed.), Grafiker Yayınları, Ankara: s.416.

edecekti. Dolayısıyla Pearl Harbour saldırısıyla başlayan savaşta, Almanya'nın Japonya'ya yardım etme yükümlülüğü yoktu. Buna rağmen Hitler saldırıdan dört gün sonra ABD'ye savaş ilan etti.⁴⁶

Pasifik'te İngiliz ve ABD donanmasının toplamını aşan bir donanmaya sahip olan Japonlar, aynı anda birçok yere asker çıkarabildiler. Pearl Harbour'dan itibaren üç ay içinde Hong Kong, Filipinler, Malezya, Singapur, Endonezya ve Birmanya'yı ele geçirdiler. Hâlbuki Japon saldırısına karşı İngiltere, Malezya ve Singapur'a asker yığmıştı. Pasifik'te İngilizlerin elinde kalan tek ada doğu yollarını denetlemek ve kauçuk gereksinimini karşılamak için önemli gördükleri Seylan Adası idi. Japonlar Seylan Adası'nı almayı değil, buradaki İngiliz birliklerini dağıtmayı düşünüyorlardı. İngilizlere ait bir uçak gemisi, iki kruvazör ve 23 ticaret gemisi batırdılar ve Hint okyanusundan çekildiler.

Bu başarılarından sonra stratejilerini tekrar gözden geçiren Japonlar, savunmaya geçmenin müttefikleri kuvvetlendireceği konusunda mutabık kaldılar. Saldırının yönü konusunda ise değişik görüşler vardı. Japon ordularının Hindistan sınırına dayanması ve deniz üstünlüğünün sağlanması, Süveyş'e kadar ilerlenebileceğini düşündürse de mesafe ve olanaklar bunun imkânsızlığını gösteriyordu. Diğer yanda ise askerleri Ortadoğu'da olan Avustralya vardı. Ancak ABD Hawaii üstüne sahip oldukça, Pasifik'in çok da güvenilir olmadığı düşünülüyordu. Pearl Harbour saldırısının ardından gururu incinen ABD, 18 Nisan 1942'de Tokyo'ya küçük bir bombardıman yaptı. Bu bombardımanlar, her ne kadar büyük zarar vermese de, Japonların sarsılmasına yetti. Japonlar bu moral bozukluğunun ardından hemen harekete geçtiler. Pearl Harbour'un ileri karakolu durumunda olan Midway ve Aleutians Adaları'na yöneldiler.⁴⁷ Böylelikle ABD ve Japonya arasının tamamen kontrol altına alınması amaçlanıyordu. Midway Deniz Savaşı, 4 Haziran 1942'de başladı. Japonlar Midway'i havadan bombalamaya başladılar. Japon uçak gemilerini tespit eden Amerikan uçakları, dört Japon uçak gemisini batırdılar. Japon donanmasını komuta eden Amiral Yamamoto, Aleutians Adaları'na gönderdiği uçak gemilerini geri çağırdıysa da, bir süre sonra Midway'i ele geçirme planından vazgeçti. Japonya, 1 ağır kruvazör ile 330 uçak kaybettiği bu çarpışma sonucu, hava hâkimiyetini kaybetti. Bu mağlubiyetin ardından Japonlar,

⁴⁶ Sander, a.g.e., s.166.

⁴⁷ Akad, a.g.e., ss.438-445.

Solomon Adaları'na yönelerek, bu adaları ele geçirmeyi başardılar. Bu adalardan Guadalcanal Adası'na bir hava meydanı yapmaya başladılar. Amerikalılar ise ele geçirdikleri hava hâkimiyetini, yeni galibiyetlerle perçinleştirmek istiyorlardı. 7 Ağustos 1942 tarihinde Amerika deniz piyadelerinin Guadalcanal'a çıkarma yapmasıyla başlayan savaş, 9 Şubat 1943'de Japonların bu adadan tamamen çıkarılmasıyla sonuçlandı.⁴⁸

Bu savaşlardan sonra, hem Japonya hem ABD strateji belirlemek için bir süre geri çekildiler. 30 Haziran 1943'te başlayan Pasifik Savaşları'nın ikinci ayağı, hava ve deniz kuvvetlerini güçlendiren ABD'nin karşısında Japonların geri çekilme ve sadece amaçlarını gerçekleştirmek için ihtiyaç duydukları asgari bölgeleri ellerinde tutma stratejisiyle devam etti. Ancak devam eden savaşlarda Amerikan ekonomisinin devasa kaynaklarıyla sürekli yenilenen Amerikan askeri gücü, Japonları Burma, Yeni Gine, Mariana, Kuril, Caroline Adaları'ndan, Malezya ve Filipinlerden çıkmak zorunda bıraktı. Japon anavatanına gelmeden işgali gereken son ada olan Okinawa, 2 Temmuz 1945'te ABD tarafından işgal edildi.⁴⁹

Ayrıca 1944 yılı Kasım ayında Tokyo'daki bir uçak fabrikasına yönelik başlayan ABD hava saldırıları, gittikçe şiddetini ve tahribatı artırdı. 1945'in Mart ayında Tokyo'ya yangın bombalarıyla havadan yapılan saldırılar, 185.000 sivilin ölümüyle, 267.000 ev ve yapının imhasıyla sonuçlandı. Bu saldırılar, Japonların hava ve deniz güçlerini büyük ölçüde yitirmesine neden oldu. Zaten dışa bağımlı olan Japon ekonomisi, deniz gücünün zayıflamasıyla hammadde ikmal yapamadığından dolayı gittikçe zayıfladı. Okinawa Adası'nın kaybı ve ardından Rusların Japonlarla tarafsızlık anlaşmasını bozmaları, Kaiso Kabinesi'nin düşüşünü başlattı. 5 Nisan'da hükümet düştü ve General Suzuki başbakan oldu. Japonya'da barış taraftarları artmaya başladı. Şubat ayında İmparator Hirohito'nun girişimleriyle Japonlar, Rusların kendileriyle batılı müttefikleri arasında aracılık yapmasını talep ettiler. Ancak Ruslar, Japonların bu taleplerini müttefiklerine iletmediler.

4-11 Şubat'ta yapılan Yalta Konferansı'nda Stalin, Kuril Adaları'nı, Shalin'in tümünü ve Mançurya'yı kontrol etmek koşuluyla, Japonlara karşı savaş ilan edeceğini

⁴⁸ Gürün, a.g.e., ss.183-184.

⁴⁹ A.g.e., ss.495-506.

bildirmişti. İleriki görüşmelerde Stalin, Japonya'nın işgal edilmesi durumunda kendilerine de pay verilmesi gerektiğini vurguladı ve Japonların barış görüşmelerinden yana bir tavır sergilediklerini söyledi ancak kendisine başvurduklarını açıklamadı. Diğer yandan İmparator Hirohito, Yüksek Savaş Kurulu'nu topladı ve bir an önce savaşın bitirilmesini istedi. Japon Dışişleri Bakanlığı 13 Temmuz'da Moskova'ya resmi olarak İmparatorun barış istediğini bildirdi. Stalin bu haber geldiğinde Postdam Konferansı için yola çıkmıştı. Japonlara isteklerinin yeterince net olmadığı cevabını verdi ancak bu kez Churchill'e durumu anlattı. Churchill kayıtsız şartsız teslim olma talebinin yumuşatılması yönünde fikrini bildirdi. Ne var ki bu dönemde Churchill Hükümeti, İngiltere'de yapılan genel seçimleri kaybetti.⁵⁰

1.3. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONU

Farklı kıtalarda, farklı tarihlerde başlayan İkinci Dünya Savaşı, bu kıtalarda farklı tarihlerde son bulmuş, bu nedenle, savaş sonu da kıtalar bazında ele alınmıştır.

1.3.1. Kuzey Afrika'da Savaşın Sonu

1942 yılından itibaren İngiliz kuvvetlerine müttefik kuvvetler de katılınca, Mihver Devletleri için yenilgi kaçınılmaz oldu. Kuzey Afrika Savaşları Mayıs 1943'te Mihver Devletleri'nin teslim olmasıyla sona erdi. Böylelikle Müttefik Devletler, Akdeniz'in güney kıyılarına tamamen egemen oldular. Müttefiklerin bu başarısı savaşın gidişatını da büyük ölçüde etkiledi.⁵¹

1.3.2. Avrupa'da Savaşın Sonu

Kuzey Afrika'yı ele geçiren Müttefik Devletler, İtalya'yı işgal etmek üzere 10 Temmuz 1943'te Sicilya Adası'na kuvvet çıkardı ve Ağustos ortasında Ada'yı tamamen işgal ettiler. Savaş boyunca kayda değer bir başarı sağlanamamış olması ve Sicilya'nın kaybı, İtalyan halkının rejime olan güvensizliğinin artmasına neden oldu. 23 Temmuz'da Büyük Faşist Konseyi Mussolini'yi iktidardan düşürdü. Yeni hükümetin başına geçen Mareşal Badoglio, Faşist Parti'yi lağvetti ve Mussolini'yi bir otele hapsettirdi. Mareşal savaşa devam edeceğini bildirmekle birlikte, İspanya'yı devreye sokarak barış müzakeresi talebinde bulundu. Müttefik Devletler bu talebi kabul etti.

⁵⁰ Hart, a.g.e., ss.729-733.

⁵¹ Kemal Yakut, (1999), *2.Dünya Savaşı*, Güneş, İhsan vd. (Ed.), Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir: s.144.

İtalya ve Müttefik Devletler 3 Eylül 1943'te mütareke imzaladılar. Bu mütarekeye göre; İtalya, donanmasını Müttefik Devletler'e bırakacak, Almanya'nın yanında savaşmayacaktı. 13 Ekim 1943'te İtalya, Almanya'ya savaş ilan etti. İtalyan Hükümeti mütareke imzalamasına rağmen, Alman birlikleri İtalya topraklarında Müttefikler'e mukavemete devam ediyordu. 3 Eylül'de İtalya'ya çıkarma yapan Müttefik Güçleri, ancak 4 Haziran 1944'te Roma'ya ulaşabildiler.⁵²

Roosevelt her ne kadar Almanya'nın yenilgisine öncelik verdiyse de, Müttefik Devletler, Rusya'nın yükünü hafifletmek amacıyla Haziran 1944'te Fransa'nın Normandiya kıyılarına çıkarma yaptılar. Bu çıkarma, tarihte denizden yapılan en büyük harekât oldu. Kuzey Fransa'yı ele geçirdikten sonra Belçika ve Hollanda'ya yönelen Müttefikler, Kuzey Almanya'ya girdiler. Normandiya Çıkarması'ndan sonra, Sovyet orduları Polonya'ya, 1945 Nisanı'nda da Berlin'e ulaştılar. Yapılan hava saldırılarında Alman şehirleri büyük tahribata uğradı. 30 Nisan'da yenilgiyi kabullenen Hitler, yeraltı sığınağında intihar etti. Sovyet ordusu 2 Mayıs'ta Alman kuvvetlerini teslim aldı.⁵³

1.3.3. Uzakdoğu'da Savaşın Sonu

Amerikan Hükümeti, Japonların Rusya'ya gönderdiği barış talebi mesajlarını çözmüştü. Başkan Truman ve danışmanları, uzun süredir üzerinde çalışılan ve ciddi bir kaynak aktarılan atom bombasının kullanılarak, Japonya'nın bir an önce teslim olmasını sağlamaktan yanaydılar. Atom bombasının kullanılmasının insanlık dışı olduğu ve Japonya'nın teslim olması için bunun kullanılmasının şart olmadığı yönünde görüş belirtenlere rağmen, atom bombasının kullanılmasına karar verildi. Truman'ın bu kararı almasının altında yatan sebep, Rusların Japonlara karşı savaşa girerek, Uzakdoğu'da önceliği ve üstünlüğü ele geçirmelerine engel olmaktı. Atom bombası kullanılarak, Ruslara ihtiyaç duymaksızın Japonların teslim olmaları sağlanabilirdi. Böylelikle ilk atom bombası 6 Ağustos 1945'te Hiroşima'ya atıldı. Şehrin büyük kısmı yerle bir olurken, şehir nüfusunun dörtte biri olan 80.000 kişi öldü. 8 Ağustos'ta Rusya, Japonya'ya savaş ilan etti. 9 Ağustos'ta ikinci atom bombası Nagazaki'ye atılırken, Ruslar da Mançurya'ya girdi. Savaşı kazanmanın imkânsızlığı açıkça su yüzüne çıkınca Hükümet, radyodan teslim olduğunu açıkladı ancak İmparator'un kişilik ve egemenlik

⁵² Armaoğlu, a.g.e., ss.287-288.

⁵³ Roberts, a.g.e., s.383.

haklarının korunmasını şart koştı. Truman, bu şartı kabul etti ve 2 Eylül 1945'te Japon yetkililer, Tokyo Körfezi'nde kayıtsız, koşulsuz teslim anlaşmasını imzaladılar.⁵⁴

1.3.4. Savaş Sonu Barış Çabaları

Avrupa'nın bölünüşü, savaş sonucunda belli olmuşsa da hemen netleşmedi. Müttefikler ilk başta, mülteciler, yeniden yerleştirme ve onarımlar gibi acil sorunlarla ilgilendiler, Almanya ve Avusturya'yı beraber yönetmek zorunda kaldılar. 1918'in tersine, genel bir barış konferansı düzenlenmesi için acil bir istek yoktu ki zaten bu anlaşmanın imzalanacağı bir Alman Hükümeti de yoktu. Ayrıca Stalin, Avrupa'da elde ettiği kazanımları tartışmak için bir istek duymuyordu.⁵⁵ 1945 yılının Ocak ayında düzenlenen Yalta Konferansı, Sovyetlerin Berlin önlerine, İngiliz ve Amerikalıların Ren yakınlarına kadar geldiği bir durumda yapıldı. Konferans'ta Birleşmiş Milletler Cemiyeti'nin kurulmasına, başta Polonya olmak üzere Nazi hegemonyasından kurtarılan devletlerde demokratik seçimlerin yapılmasına, Almanya'nın Müttefik Devletler tarafından işgal edilmesine ve Polonya sınırlarının Almanlar aleyhine, SSCB'nin lehine olarak batıya kaydırılmasına karar verilmişti. Almanya'nın tesliminden sonra Haziran 1945'te düzenlenen Postdam Konferansı'nda Almanya'nın silahsızlandırılmasına ve 4 işgal bölgesine bölünmesine, bu bölgelerin Nazilerden arındırılmasına karar verildi.⁵⁶

1.4. İKİ KUTUPLU DÜNYA DÜZENİ VE SOĞUK SAVAŞ

Bu başlık altında iki kutuplu dünya düzeni sonucu ortaya çıkan rekabetle başlayan Soğuk Savaş, bu savaşın ürünü olan NATO ve Varşova Paketi'nin kuruluşu ve tezin bir ayağını oluşturan NATO'nun kuruluş amaçları incelenecektir.

1.4.1. İki Kutuplu Düzene Yol Açan Gelişmeler

Soğuk Savaş, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan iki kutuplu dünya düzeninin doğal bir sonucudur. Bu dönemde her iki kutupta yer alan ülkeler birbirlerini çevreleme politikası izlemiş, her iki blok da kendi oluşumlarını sağlam ve güçlü tutmak

⁵⁴ Hart, a.g.e., ss.733-738.

⁵⁵ Norman Davies, (2006), *Avrupa Tarihi*, Mehmet Ali Kılıçbay (Çev.), İmge Yayınevi, Ankara: ss.1124–1125.

⁵⁶ Langlois, a.g.e., s.269.

için sürekli bir çaba içerisinde bulunmuştur.⁵⁷ Her ne kadar doğrudan askeri karşılaşmadan kaçınıldıysa da Soğuk Savaş, hem nükleer ve geleneksel silahlardaki bir silahlanma yarışına, hem de büyük güçlerin üçüncü dünyada milyonlarca insanın öldüğü bir dizi çatışmaya karışmasına neden oldu.⁵⁸ Soğuk Savaş'ın başlangıcına dair bir tarih vermek gerekirse, Churchill'in 5 Mart 1946'da Amerika'nın Missouri Eyaleti'nde yaptığı "Demir Perde" konuşması verilebilir. Bu konuşmada Churchill, Avrupa kıtası üzerine boydan boya demir bir perde indiğini ifade etmiştir. Bu konuşmaya Stalin'in verdiği cevap Soğuk Savaş'ın resmen başladığını göstermiştir.⁵⁹

Bazı yazarlar Truman ve Stalin dönemini, ilk Soğuk Savaş dönemi olarak kabul etmişlerdir. İkinci ve yeni Soğuk Savaş ise 1979–1987 yılları arasında gerçekleşmiştir. İlk Soğuk Savaş döneminde çatışmanın boyutu, 1962 Küba Krizi'yle askeri çatışma boyutuna yaklaşmış ve her iki taraf da nükleer tehdit altında kalmıştır. Bu gelişmelerden sonra Soğuk Savaş sınırlı rekabet ilişkileri içinde gelişmiş, Reagan ve Breznev döneminde, iki liderin eylemleriyle ve söylemleriyle yine sıcak savaş korkusu yaşanmıştır. Bu dönem Gorbaçov'un iktidara gelmesiyle sona ermiştir. Amerikan ve Sovyet rekabetinin niteliğini değiştiren Gorbaçov olmuştur.⁶⁰

İkinci Dünya Savaşı sonunda Batı Avrupa devletleri, hem ekonomik ve sosyal yapılanmaya yönelik, hem de Avrupa'nın güvenliğini tehdit edebilecek ülkelere karşı, önlem alma arayışı içine girmişlerdir. Savaş sonucu yapılan anlaşmalara uygun olarak Avrupalı devletler savunma tesislerini azaltıp, askerlerini terhis ederken, Sovyetler Birliği'nin ordusunu güçlendirmeye çalışması, yeni bir gerginliğin doğmasına sebep olmuştur.⁶¹ Buna ilaveten gelişen bazı olaylar müttefiklerin birbirlerine olan güvenlerini tamamıyla tüketmiştir. 1944 yılında Yunanistan'da sağ ve sol örgütler arasında başlayan iç savaşın 1947'ye kadar sürmesi ve çete savaşlarına komünist hükümetlerce yönetilen Yugoslavya, Arnavutluk ve Bulgaristan'ın destek vermesi, hem Avrupalı devletleri hem de ABD'yi Sovyetlere karşı somut adım atmaya zorlamıştır. İngiltere, Yunanistan'a her

⁵⁷ Erdoğan, a.g.e., s.69.

⁵⁸ Fred Halliday, (2004), *Devrim ve Dünya Siyaseti*, Mehmet Moralı (Çev.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul: s.244.

⁵⁹ Cemal Acar, (1991), *Soğuk Savaş Dönemi Süper Güçlerin Hâkimiyet Kavgası*, Frapan Yayıncılık, Ankara: s.87.

⁶⁰ Hasan Köni, *Soğuk Savaş ve Sonuçları*, <http://www.asam.org.tr/temp/temp1124.pdf>, (23.04.2009).

⁶¹ Hikmet Erdoğan, (2004), *Avrupa'nın Geleceğinde Türkiye'nin Önemi ve NATO İttifakı*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul: ss.21–23.

ne kadar mali ve askeri yardımda bulunsa da ekonomisi nedeniyle bu yardımlara devam edemeyecekti. Bunun anlamı Yunanistan'da komünistlerin iktidara geleceği ve Yunanistan'ın demir perde arkasında kalacağı idi. Bu da Sovyetlerin toprak talebinde bulunduğu Türkiye'nin ve dolayısıyla Ortadoğu'nun Sovyet nüfuzuna terk edilmesi demektir.⁶²

Truman, Mart 1947'de Kongre'de ABD'nin, egemenlikleri tehdit altında olan hür devletlere yardım etmesi gerektiğine inandığını ifade eden bir konuşma yaptı. Sonradan "Truman Doktrini" adı verilen bu konuşma neticesinde Kongre, Türkiye ve Yunanistan'a 1948 yılına kadar toplam 400 milyon dolarlık mali yardım ile birlikte sivil ve askeri heyet gönderilmesine karar verdi.⁶³ Aynı yılın Haziran ayında yaptığı bir konuşmada Marshall, dünya kamuoyuna düşüncelerini şu cümlelerle aktarıyordu: "ABD'nin, dünya ekonomisinin sağlığına kavuşması için elinden gelen her şeyi yapması mantığa uygundur. Bizim politikalarımız herhangi bir ülkeye, ya da herhangi bir siyasi doktrine değil, açlığın, ümitsizliğin ve kaosun giderilmesine yöneliktir." Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nın görüşüne göre, savaş sonrası Avrupa'da insanların açlık ve yoksulluk çekmesi, onları ister istemez komünist ve sosyalist ideologların kucağına düşürecekti. Aslında Marshall Planı'ndan Doğu Avrupa ülkeleri ve o zamanki Sovyetler Birliği'nin de yararlanması hedeflenmişti. Ne var ki Sovyet Rusya bu yardımları reddetti. Böylece Marshall Planı sadece Batı Avrupa ile sınırlı kaldı. Ancak bu plan o zamanlar iyiden iyiye belirginleşmeye başlayan doğu ile batı ayrışmasının kemikleşmesine katkıda bulundu.⁶⁴

1947 yılının Aralık ayında Fransa, Sovyetler Birliği, İngiltere ve ABD arasındaki Almanya'nın geleceği ile ilgili görüşmelerin başarısızlıkla sona ermesinin ardından, İngiltere Dışişleri Bakanı Ernest Bevin, Stalin'in genişleme arzusu ve Sovyetlerin askeri gücü karşısında kendilerini savunabilmek için, batılı güçlerin örgütlenmeleri gerektiği görüşü üzerinde durdu. ABD Başkanı Truman ve Dışişleri Bakanı Marshall, ABD'nin Avrupa'yı savunacak bir ittifaka girip girmemesi konusunda tereddütleydiler. Amerika'nın izolasyon politikası uygulama fikri her ne kadar güç

⁶² Muharrem Gürkaynak, (2004), *Avrupa'da Savunma ve Güvenlik*, Asil Yayınları, Ankara: ss.33–36.

⁶³ Lord Ismay, (1956), *NATO İlk Beş Sene*, Suat Bilge (Çev.), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara: s.6.

⁶⁴ Thomas Kirschning, Marshall Planı'nın 60. Yıldönümü, <http://www.abhaber.com/haber.php?id=21516>, (23.04.2009).

kaybetse de, bu fikirler Kongre’de kuvvetle savunuluyordu. Bevin, Ocak 1948’de Avam Kamarası’nda yaptığı konuşmada, transatlantik paktın ilk adımı olarak Batı Avrupa Birliği’nin kurulması gerektiğini ifade etti.⁶⁵ Bu konuşmadan bir ay sonra Çekoslovakya’da meydana gelen komünist darbe, Bevin’in sözlerini destekler nitelikte idi. Bu darbeye Batı’nın tepkisi Brüksel Antlaşması olmuştur.

1.4.2. Paktların Doğuşu

Mart 1948’de imzalanan Brüksel Antlaşması, beş Batı Avrupa ülkesinin (Belçika, Fransa, Lüksemburg, Hollanda ve Birleşik Krallık) ortak bir savunma sistemi geliştirme ve aralarındaki bağı güvenliklerine yönelik ideolojik, politik ve askeri tehditlere karşı koyacak şekilde güçlendirme konusundaki kararlılıklarını da göstermektedir.⁶⁶ Brüksel Antlaşması’nın ardından Avrupalı devletler Almanya’daki işgal bölgelerinin ekonomik entegrasyonu için para reformu yaptılar. Ayrıca üç işgal bölgesinde bir Alman Hükümeti kurulmasına karar verdiler. Alınan bu kararlara Sovyetler, Berlin’i abluka altına alarak yanıt verdi. Böylelikle Sovyetler, Berlin’de bulunan Amerikan, İngiliz ve Fransız birlikleri ile birlikte, şehirde bulunan iki buçuk milyon insanın Batı Berlin’le kara, hava ve demiryolu bağlantısını kesmiş ve batılı devletleri ödün vermeye zorlamıştır. Zira şehri havadan beslemek hem çok maliyetli, hem de güç olacaktır. Ancak Batılı devletler sıcak çatışmaya girmektense, şehre havadan gıda yardımı yapmayı tercih etmişler ve ablukayı boşa çıkarmışlardır. Berlin, Haziran 1948’den Mayıs 1949’a kadar abluka altında kalmıştır. 1948 Eylül’ünde Batı Almanya’da sürdürülen kurucu meclis ve yeni anayasa çalışmaları tamamlanmış ve Conrad Adenauer liderliğinde hükümet kurulmuş ve Federal Almanya ortaya çıkmıştır. Sovyetler ise Ekim 1949’da kendi işgal bölgelerinde Demokratik Alman Cumhuriyeti’nin kurulduğunu ilan etmişlerdir.⁶⁷

Truman Doktrini’nin ardından ABD’nin, Avrupa’nın savunması ve güvenliği için devreye girişini eşgüdümlü hale getirmek için resmi kurumların oluşturulması gerekiyordu. Berlin’in abluka altına alınması durumun acilliğini ortaya çıkarmıştır. Dokuz Batı Avrupa ülkesinin Dışişleri Bakanları NATO’yu kuran anlaşma için ABD ve

⁶⁵ Stanley R. Sloan, 5. Madde ile İlgili Görüşmeler, <http://www.nato.int/docu/review/2006/issue2/turkish/art4.html>, (23.04.2009).

⁶⁶ NATO El Kitabı, (2001), NATO Basın ve Enformasyon Bürosu, Brüksel: s.29.

⁶⁷ Gürkaynak, a.g.e., ss.45-46.

Kanada ile 4 Nisan 1949'da bir araya geldiler.⁶⁸ NATO'nun kuruluşundan altı yıl sonra 14 Mayıs 1955'te Sovyetler Birliği Varşova Paktı'nı kurdu. Pakt Çekoslovakya, Bulgaristan, Macaristan, Polonya, Romanya, Doğu Almanya ve 1968 yılında Pakt'tan ayrılan Arnavutluk'tan oluşuyordu. Sovyet yöneticileri, Pakt'ın NATO'nun Doğu Avrupa ülkelerine karşı saldırısını önlemek amacıyla kurulduğunu söyleseler de, asıl işlevi başkaydı. Stalin'in ölümünden sonra yerine geçen Nikita Kruşçev, Tito'nun Yugoslavya'daki ulusçu ve bağımsız tutumunun Doğu Avrupa'da genişlemesini engellemek amacıyla, Sovyetlerin bölgedeki etki ve denetimini artırmak istiyordu.⁶⁹ NATO ve Varşova Paktı'nın kurulmasıyla birlikte iki blok kesin çizgileriyle ortaya çıktı.⁷⁰

1.4.3. NATO'nun Temel Görevleri

4 Nisan 1949'da imzalanan antlaşmada Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün kuruluş amacı ve görevleri şu şekilde sıralanmıştır:

İttifak'ın yasal ve akde bağlı dayanağı olan Kuzey Atlantik Antlaşması (Nisan 1949) Birleşmiş Milletler Yasası'nın bağımsız ülkelerin bireysel ve toplu savunma konusundaki doğal haklarını teyit eden 51. Maddesi çerçevesinde yaratılmıştır. Antlaşma'nın önsözünde de belirtildiği gibi, İttifak'ın amacı "Kuzey Atlantik sahasında barışçıl ve dostane ilişkiler geliştirmektir". Ancak, Antlaşma'nın imzalandığı tarihte NATO'nun öncelikli amacı, üyelerini eski Sovyetler Birliği'nin politikası ve giderek büyüyen askeri kapasitesinin oluşturduğu potansiyel tehdide karşı korumaktı.

Washington Antlaşması ve Birleşmiş Milletler Yasası'na bağlı ülkeleri bir araya getiren İttifak, temel amacını gerçekleştirmek için şu temel güvenlik görevlerini yerine getirir:

Güvenlik: Demokratik kurumların geliştirilmesi ve sorunlara barışçıl çözümler bulunması ilkesine dayandırılmış ve hiçbir ülkenin bir diğerini kuvvet tehdidi veya kullanımı ile zorlayamayacağı veya gözdağı veremeyeceği istikrarlı bir Avrupa-Atlantik güvenlik ortamı için şart olan temeli yaratmak.

Danışma: Kuzey Atlantik Antlaşması'nın 4. Maddesi gereğince, güvenlikleri konusunda tehlike oluşturabilecek gelişmeler dahil, üyelerinin yaşamsal çıkarlarını ilgilendiren

⁶⁸ Davies, a.g.e., s.1137.

⁶⁹ Sander, a.g.e., s.244.

⁷⁰ A.g.e., s.242.

konularında Müttefiklerin danışmalarda bulunabileceği Atlantik ötesi bir forum olarak görev yapmak ve endişe konusu alanlarda yürütülecek çabaların eşgüdümünü sağlamak.

Caydırıcılık ve Savunma: Washington Antlaşması'nın 5 ve 6. Maddeleri gereğince, herhangi bir NATO üyesi devlete yöneltilen saldırı tehdidine karşı caydırıcılık veya savunma sağlamak.

Ve Avrupa-Atlantik sahasında güvenlik ve istikrarı arttırmak amacıyla:

Kriz Yönetimi: Washington Antlaşması'nın 7. Maddesi gereğince, her bir durumu ayrı ayrı değerlendirerek ve fikir birliği içerisinde hazır durumda olmak, kriz mukabele operasyonları dahil, etkili bir kriz önlemeye katkıda bulunmak, ve kriz yönetiminde faal olarak görev almak.

Ortaklık: Şeffaflık, karşılıklı güven ve İttifak ile birlikte çalışabilme yeteneğini arttırmak için Avrupa-Atlantik sahasındaki diğer ülkelerle geniş tabanlı bir ortaklık, işbirliği ve diyalog geliştirmek.⁷¹

1.5. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ GELİŞMELERİ BAĞLAMINDA NATO'NUN SAVUNMA STRATEJİLERİ

NATO'nun kuruluşundan bugüne uyguladığı stratejiler yıllar itibariyle şunlardır:

- Çevreleme Stratejisi (1949–1952)
- Sınırlı Savaş Stratejisi (1952–1954)
- Topyekûn Karşılık Stratejisi (1954–1967)
- Esnek Karşılık Stratejisi (1967–1990)
- Yeni Stratejik Kavram (1990–)

1.5.1. Çevreleme Stratejisi ve Dönemin Önemli Olayları (1949–1952)

Çevreleme, Sovyetler Birliği'nin Avrupa'da elde ettiği ideolojik, siyasal ve ekonomik kazançlardan fazlasına sahip olmasının engellenmesi için ileri sürülen, genel kapsamlı siyasal bir doktrindir.⁷² Bu doktrin, ilk kez, Moskova'daki Amerikan Büyükelçiliği'nde Rusya uzmanı olarak görev yapan diplomat George Kennan tarafından ortaya atılmıştır. Kennan, Washington'a gönderdiği "Uzun Telgraf" olarak

⁷¹ NATO El Kitabı, ss.31–32.

⁷² İlder Turan, (1971), *NATO İttifakı'nın Stratejik ve Siyasi Sorunları*, Çağlayan Basımevi, İstanbul: s.17.

bilinen belgede, Rus siyasetinin, geleneksel Rus güvensizliğine ve komünist ideolojiye dayandığını, ABD ve Sovyetler Birliği'nin hedefleri ve felsefelerinin uzlaştırılmayacağını, bu nedenle Amerika'nın uzun bir mücadeleye hazır olması gerektiğini ifade ediyordu.⁷³ Sovyet stratejisini yenmenin yolu, ciddi bir sınırlandırma politikası ile Sovyetlerin dünya barışına zarar verici her teşebbüsüne karşı kuvvetle karşılık vermektir.⁷⁴

Sovyetler Birliği'nin üzerinde bulunduğu coğrafyanın geniş olması ve Avrupa'dan Uzakdoğu'ya kadar yayılma yollarının çeşitliliği, Çevreleme Politikası için bir dizi adımın atılmasını gerekli kılmıştır. Öncelikle SSCB'nin hemen yakınında bulunan Norveç'ten, Türkiye'ye ve Uzakdoğu'ya kadar uzanan coğrafyadaki sınırdaş ülkelerin askeri karşı koyma güçlerinin artırılması gerekmiştir. Bu amaçla, hem ABD hem de sınırlı düzeyde de olsa İngiltere ve Fransa, SSCB'ye sınırdaş ülkelerle bir dizi paktlar zinciri oluşturmuşlardır. Ayrıca ekonomik ve siyasal bakımdan zayıf olan ülkelerin, Sovyet yayılmacılığına daha açık olacakları gerçeğinden hareketle, bu ülkelere ekonomik, askeri, teknik yardımlar yapmışlardır. Bu strateji neticesinde Sovyetlerin Batı Avrupa'ya ilerlemesi durdurulmuş ve Doğu-Batı sınırı kesinlik kazanmıştır.⁷⁵

NATO Antlaşması'nın yapıldığı yılın sonlarına doğru, Avrupa siyasal istikrara kavuşmaya başlamıştı. Almanya ikiye bölünmüş durumda olmakla beraber, hızlı bir kalkınma sürecine girmiş; Batı Avrupa'nın refah düzeyi yükselmeye başlamış; NATO, ABD'yi de kapsayan güçlü bir savunma örgütü olarak istikrarın korunmasında belirleyici ve risklere karşı caydırıcı olma işlev ve etkinliği giderek artıyordu. Ancak, tam bu sıralarda Soğuk Savaş Uzakdoğu'ya sıçradı ve burada meydana gelen çatışmalar, Avrupa'da kurulmakta olan güven ve istikrar ortamını etkilemeye başladı.⁷⁶

1945 yılının Mayıs ayında ABD ve Sovyetler arasında yapılan bir antlaşmaya göre; Kore, savaş bittikten sonra, ABD, İngiltere, Sovyetler ve Çin'in vesayetinde

⁷³ Henry Kissenger, (2000), *Diplomasi*, 2.Baskı, H.İbrahim Kurt (Çev.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara: s.417.

⁷⁴ A.g.e, s.423.

⁷⁵ Turan, a.g.e., s.18.

⁷⁶ Naci Doğan, Yeni Dünya Düzeni Bağlamında Uluslararası Sistem NATO'nun Rolü ve Türkiye'nin Stratejik Konumu, <http://yordam.manas.kg/ekitap/pdf/Manasdergi/sbd/sbd10/sbd-10-03.pdf>, (23.04.2009).

kalacaktı. Bu antlaşmadan iki ay sonra yapılan Postdam Konferansı'nda, Sovyetler Uzakdoğu Savaşı'na katılmaya karar verince, askeri harekât bakımından Kore toprakları 38. enlem çizgisi ile ikiye ayrıldı ve bu çizginin kuzeyi Sovyet, güneyi de Amerikan askeri harekât sahası olarak kabul edildi. Ancak Sovyetler hemen savaşa katılmak yerine, Hiroşima ve Nagasaki'ye atom bombası atılmasından sonra Japonya'ya savaş ilan etti ve birliklerini Kuzey Kore'ye soktu. Böylelikle Kore fiilen ikiye ayrılmış oldu. Amerikan ve Sovyet müzakereleri, BM'in çabaları, iki Kore'nin birleşmesini sağlayamayınca, ABD Mayıs 1948'de Güney Kore Cumhuriyeti'ni, Sovyetler de Eylül 1948'de de Kore Halk Cumhuriyeti kurdu.⁷⁷

Kore anlaşmazlığı, 25 Haziran 1950 sabahı Güney Kore askerlerinin 38. paralel boyundaki sınırı geçtiklerini ileri süren Kuzey Kore'nin, sınırı teşkil eden 38. paralel boyunca saldırıya geçmeleriyle sıcak savaşa dönüştü. Bu durum karşısında, Amerika'nın isteğiyle Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 25 Haziran 1950'de toplantıya çağrıldı. Güvenlik Konseyi, Kuzey Kore'nin Güney Kore'ye saldırmakla barışı bozduğuna karar verdi. Birleşmiş Milletler'in saldırıyı durdurmak ve anlaşmazlığı barış yoluyla çözmek amacıyla yaptığı girişimleri hiçe sayan Kuzey Kore, taarruzu başlatarak Seul'ü ele geçirdi. Bunun üzerine 27 Haziran 1950'de Birleşmiş Milletler, üyelerini Güney Kore Cumhuriyeti'ne yapılan saldırıyı karşılama ve bu bölgedeki milletlerarası barış ve güvenliği geri getirecek yardımlarda bulunmaya çağırdı. Aralarında Türkiye'nin de bulunduğu on altı devlet Birleşmiş Milletlerin çağrısına cevap verdi ve bu devletlerin gönderdiği yardımlarla, Birleşmiş Milletler Kuvvetleri teşkil edildi. Kore'deki Birleşmiş Milletler Kuvvetleri'nin Başkomutanlığı'na 24 Temmuz 1950'de Amerikalı General Douglas Mac Arthur atandı.⁷⁸ Bu arada, BM'de ABD delegesinin, Kore'nin tüm bölgeleri için "açık kapı politikası" önermesi (Çin bu öneriyi hemen yanı başında ABD'nin kuvvet konuşlandıracağı şeklinde yorumladı) ve Donanma Bakanı'nın barış için işbirliğini zorlayacak bir savaştan söz etmesi üzerine, Çin Dışişleri Bakanı Chou Enlai, Kore'nin sorunlarının barışçıl yollardan çözülmesi gerektiğini ve eğer BM Kuvvetleri Kuzey Kore'ye girerse, Çin'in de savaşa katılacağını

⁷⁷ Armaoğlu, a.g.e., s.454.

⁷⁸ Türkiye'nin Kore Savaşı'na Katılışı ve Savaşın Türkiye İçin Önemi,

http://www.tsk.mil.tr/8_TARIHTEN_KESITLER/8_8_Turk_Tarihinde_Onemli_Gunler/kore_savasi/kore_savasi.htm, (23.04.2009).

bildirdi. 7 Ekim’de Amerikan birliklerinin Kuzey Kore’ye girmesi ve 24 Kasım 1950’de General Mac Arthur’un savaşı bitirecek bir saldırıya girişeceklerini açıklaması üzerine, Çin de savaşa katıldı. Mac Arthur, Çin saldırısına karşı hazırlıklı olmadığı için, Çin ordusu tarafından püskürtüldü ve Çin Güney Kore’yi işgale başladı. Bir süre sonra karşı saldırıya geçen BM kuvvetleri, Çin’i Kuzey Kore sınırına geri çekilmeye zorladı. 1951 Nisan’ına kadar yaşanan durgunluktan sonra bırakışma görüşmeleri başladı. Görüşmeler ancak 1953 Temmuz’unda anlaşma ile sonuçlandı. Böylece Çin, BM ile Kuzey Kore arasında tampon devlet haline geldi.⁷⁹

Kore Savaşı’nın önemi, Amerika’ya, elindeki atom üstünlüğü yüzünden o zamana kadar çıkmayacağını düşündüğü bölgesel savaşların çıkabileceğini göstermesi oldu. Sovyet Rusya Uzak Doğu’da bir savaş çıkarmaya cesaret ettiğine göre, aynı şeyi Doğu Avrupa’da ve hatta Orta Doğu’da deneyebilirdi. Bütün bu olasılıklar, Amerikan yönetiminin etkin çevrelerinde, Türkiye’nin Batı savunması için önemini arttırdı. Türkiye’nin Sovyetler Birliği’ne coğrafi yakınlığı önem kazanmıştı. Sovyet saldırısına karşı NATO’nun savunacağı hat, Sovyet Rusya ile ilk temas bölgesinden geçecek, saldırı burada durdurulmaya çalışılacaktı. Bu ise Türkiye’de sahip olunacak üslerle mümkün olabilirdi. Türkiye ile bu yolda girişimde bulunuldu. Türk yöneticileri bu isteği tek bir şartla kabul edeceklerini açıkladılar. O da Türkiye’nin NATO’ya alınmasıydı.⁸⁰

1.5.2. Sınırlı Savaş Stratejisi (1952–1954)

Türkiye’nin NATO’ya girişinin onaylandığı Şubat 1952 NATO Bakanlar Konseyi’nin Lizbon toplantısında, N.S.C.-68 (National Security Council) Raporu da NATO’nun resmi stratejisi olarak kabul edilmiştir. NSC 68 Raporu, Ulusal Güvenlik Konseyi’nin, Kore savaşının başlamasıyla birlikte, ABD ve SSCB arasındaki çatışmanın niteliğini araştırmak üzere kurduğu komisyon tarafından ortaya atılmıştır. Bu belge ile NATO, Sınırlı Savaş anlayışını benimsemiştir. Buna göre, Sovyet tehdidini, savunma çabaları ile etkisizleştirmek için geniş ordular örgütleme yoluna gidilmeliydi. Böylece ABD’nin askeri karşılığı daha inanılır bir duruma getirilerek, Sınırlı Savaş seviyesinde görece bir istikrar sağlanacak, ABD’nin stratejik üstünlüğü saldırının genel bir savaşa

⁷⁹ Sander, a.g.e., ss.280-282.

⁸⁰ Saime Yüceer, Tarihsel Perspektif İçinde Türkiye’nin NATO’ya Girişi ve Meclis’teki Yankıları, [http://kutuphane.uludag.edu.tr/Univder/PDF/ataturk/2002-1\(1\)/pdf/b06.pdf](http://kutuphane.uludag.edu.tr/Univder/PDF/ataturk/2002-1(1)/pdf/b06.pdf), (23.04.2009).

varmasını engelleyecekti.⁸¹ 1950–1954 yılları arasındaki Amerikan stratejisine göre, nasıl dost ülkelerdeki üsler ABD'nin hava üstünlüğünü perçinleyecekse, aynı şekilde bu dost ülkelerin silâh altında bulunduracakları ordular da savaşın sınırlı tutulmasını sağlayacak, böylece, ABD, ilk darbeden kurtulmuş olarak duruma ne şekilde müdahale edeceğine karar vermek için zaman kazanmış olacaktı.⁸²

Sınırlı Savaş Stratejisi'nin amacı, Orta Avrupa'da Sovyet orduları önündeki boşluğun doldurulmasıdır.⁸³ Kore Savaşı'ndan sonra, NATO üyesi batı Avrupalı devletler askeri güçlerini artırarak, 1953 yılına kadar barışın devamını sağlamışlardır. Ancak bu stratejinin uzun süreli barış sağlamada yetersiz olduğu düşünülmüş ve 1953 yılının Nisan ayında yapılan NATO Bakanlar Konseyi toplantısında, ABD'nin sunduğu “uzun koridor” (long haul) olarak bilinen yeni bir stratejik konsept belirlenmiştir. Buna göre, NATO üyeleri ekonomik güçlerini zayıflatmadan, savunma güçlerini artırmalıydılar. Bu ise tahrip gücü artırılmış yeni silahlar ve etkin hava gücü ile sağlanabilir. Başkan Eisenhower, bu konsept çerçevesinde yeni bir strateji geliştirilmesi yönünde irade ortaya koymuştur.⁸⁴

1.5.3. Topyekûn Mukabele Stratejisi ve Dönemin Önemli Olayları (1954–1967)

Bu strateji, NATO ve ABD'nin Sovyetler önündeki askeri üstünlük varsayımına dayanılarak geliştirilmiştir. Kıtalararası balistik füzelerin henüz geliştirilmediği bu dönemde, ABD müttefik ülke topraklarına yerleştiği gönderme araçları ile SSCB topraklarını nükleer menzile içine almıştı. Sovyetlerin ise henüz bu imkânı yoktu. Bu üstünlüğe dayanılarak 1954 yılında NATO, 1967 yılına kadar sürecek Kitleli Karşılık Stratejisi ilan etti. Bu stratejiye göre; karşı tarafla girişilecek bir çatışmada, karşı tarafın kullandığı silah türüne bakılmaksızın, nükleer silah kullanılacaktı.⁸⁵ Böylelikle, Sovyetlerin sahip olduğu güçlü konvansiyonel silahlara karşı, nispeten daha zayıf durumda olan batı Avrupa ülkeleri, ABD'nin üstün nükleer

⁸¹ Oral Sander, (1979), *Türk Amerikan İlişkileri*, Ankara Üniv. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara: s.90 içinde Albert Legault, (1966), *Deterrence and Atlantic Alliance*, The Canadian Institute of International Affairs, Ontario: s.32-34.

⁸² A.g.e., s.120, içinde Keesing's Contemporary Archives, 1950-1952, s.12050.

⁸³ Kissenger, a.g.e., s.459.

⁸⁴ Gürkaynak, a.g.e., s.76 içinde John Foster Dulles, “*Policy For Security And Peace*”, *Foreign Affairs*, C.32, No:3, Nisan 1954, s.361.

⁸⁵ Beril Dedeoğlu, (2003b), *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*, Derin Yayınları, İstanbul: ss.232–233.

gücünün korumasına giriyordu. Diğer bir deyişle, olası bir Sovyet konvansiyonel saldırısına karşılık veremeyecek durumda olan Batı Avrupa'nın savunması ve güvenliği, ABD'nin nükleer caydırıcılık gücüne bağlanmıştı.⁸⁶

Topyekûn Nükleer Savaş Stratejisi'nin avantajı, rakip devlete tercih bırakmaması idi. Teorik olarak Rusya, ilk kurbanın kendisi olacağı bir buhran yaratmak istemezdi. Ancak Rusya'nın her tür saldırgan davranışına nükleer güçle cevap vermek, Avrupa'nın yıkılmasını peşinen kabullenmek demektir. Bu çelişkiyi bertaraf etmek için "uçurum kenarı" taktiği doğdu. Bu taktik, tahrikleri nükleer savaşa sebep olacak seviyenin çok yakınına çıkarmak fakat savaş başlatacak kadar ileri gitmemektir. Ancak topyekûn mukabele kesin saldırıları önlemekle birlikte, Sovyetlerin daha sınırlı ve belirsiz çabalarını engelleyemiyordu.⁸⁷ Tahriklerde bile nükleer silah kullanılmasına ve neredeyse karşı tarafın tamamen yok edilmesine dayanan bu strateji, ilk kez Sovyetlerin uzun menzilli silah ürettiği anlaşılınca gevşemeye başlamıştır. Kitleli Karşılık Stratejisi, füzesavar füze sistemlerinin geliştirilmesine, nükleer silahların kullanımı sonrasında karşı tarafa cevap verme kapasitelerinin geliştirilmesine yol açmıştır. Böylelikle bu strateji savunma konusunda zafiyetlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.⁸⁸

Bu stratejinin kabul edildiği 1954 yılından 1967 yılına kadar gelişen önemli olaylar, iki blok arasındaki gerginliği artırmış ve en son patlak veren Küba Krizi, stratejinin değişimini zorunlu kılmıştır. Burada öncelikle Süveyş Kanalı Krizi, Berlin Duvarı'nın yapılması, U2 krizi ve en son Küba Krizi'nden bahsedilecektir.

1952 yılında Mısır Cumhurbaşkanı olan Cemal Abdülnasır, Mısır'ın kalkınması ve tam bağımsız bir ülke olması ideali yolunda, Doğu Blok'u üyesi Çekoslovakya'dan silah satın aldı. Diğer yandan, tarımsal olarak kalkınmanın yani sulu tarım yapabilmenin yolunu açacağını düşündüğü Assuan Barajını yapmak için, ABD ve İngiltere'den kredi ve yardım istedi. Ancak Doğu Bloku'ndan silah alması nedeniyle, bu iki ülke tarafından reddedilince, Nasır Süveyş Kanalı'nı millileştireceğini ilan etti. Ancak Süveyş Kanalı, İngiltere ve Fransa'nın çoğunluk hissesine sahip olduğu

⁸⁶ Ramazan Gözen, (2006), *NATO: ABD Patentli Savunma Örgütü*, Şaban, Çalış vd. (Ed.), Çizgi Kitabevi, Konya: s.182.

⁸⁷ Turan, a.g.e., s.21.

⁸⁸ Dedeoğlu, (2003b), s.233.

uluslararası bir şirket tarafından idare ediliyordu. Nasır, hisselerin bedellerini ödeyeceğini bildirmesine rağmen, bu millileştirmeye engel olmak için İngiltere ve Fransa, İsrail ile gizli bir anlaşma yaptılar. Bu anlaşma gereğince; İsrail, Mısır'a saldırarak, diğer iki ülke de ateşkesi sağlamak ve tampon bölge oluşturmak için bölgeye asker sokacaktı. Plan gereği 29 Ekim 1956'da İsrail kuvvetleri Sina Yarımadası'nı işgale başladılar. Ertesi gün Fransa ve İngiltere, Mısır ve İsrail'den ateşkes yapmalarını istedi. İsrail'in bu teklifi kabul etmesine karşın, Mısır reddetti. Bunun üzerine Fransız ve İngilizler, Mısır'a askeri birliklerini soktular. Fransa ve İngiltere'nin bu saldırısına, ABD ve Sovyetlerden sert tepki geldi. ABD, Fransa ve İngiltere'nin askerlerini geri çekmemeleri durumunda ekonomik yaptırım uygulayacağını, Sovyetler ise atom bombası kullanacağını bildirdi. 5 Kasım 1956'da Sovyetler, ABD'nin de desteğiyle konuyu BM'e getirdi. BM'in isteği üzerine, İngiltere ve Fransa askerlerini geri çektiler. Nasır, Sovyetlerin desteğiyle Assuan Barajı'nı yaptı ve Süveyş Kanalı'nı millileştirmeyi başardı. Ancak bu kriz NATO üyelerini karşı karşıya getirdi.⁸⁹

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra taraflar arasında Almanya'nın durumuna dair bir anlaşma yapılamamış, blokların oluşmasıyla Almanya ikiye ayrılmış, her iki blok kendi bölgesinde bir hükümet kurmuş ve iki devletli bir yapı oluşmuştu. Her iki blok da Almanya'nın birleştirilmesini ve kendi bloğuna dâhil olmasını istemesine rağmen, bloklar arasında yapılan görüşmeler anlaşma ile neticelendirilememişti. 27 Kasım 1958'de Kruşçef, iki Almanya'nın birleştirilmesini, Batılı askerlerin Batı Berlin'den çıkarılmasını ve Almanya'nın silahlandırılmasına son verilmesini istedi. Bu girişime Batılı devletlerden cevap alamayan Sovyetler, 15 Ağustos 1961'de Doğu ve Batı Berlin'i kesin olarak ayıran duvarı ördüler. Sovyetlerin bu duvarı örme nedenlerine bakıldığında, Almanya sorununun çok uzaması ve bir an önce çözmek istemeleri, hem de Süveyş Kanalı Krizi'nde İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu ve Batı'da hükümetler ve kamuoyu nezdinde prestij kaybetmeleridir.⁹⁰

16 Mayıs 1960 yılında ABD, SSCB, Fransa ve İngiltere Hükümet Başkanları nezdinde yapılacak olan zirve toplantısında, Almanya'nın durumu ve silahsızlanma konuları görüşülecekti. Ancak zirve öncesinde Kruşçef, Sovyet semalarında ABD'ye ait bir casus uçağın düşürüldüğünü ifade etti. Uçak, ABD'nin kullandığı yüksek irtifa

⁸⁹ Haydar Çakmak, (2003), *Avrupa Güvenliği*, Akçay Yayınları, Ankara: ss. 122–124.

⁹⁰ A.g.e., ss.124-125.

uçaklarından biriydi. Moskova, Amerikan U2 casus uçaklarının uçuşlarından haberdar olmasına rağmen, uçaklar SSCB'nin müdahale sınırını aşan bir hızda ve yükseklikte uçtuğu için, o güne kadar elinde somut kanıtlar yoktu. Zirve toplantısı açılır açılmaz Kruşçef, ABD hava kuvvetlerinin faaliyetlerini suçladı ve sorumluların cezalandırılması şartıyla zirveye devam edeceğini bildirdi. Eisenhower'ın uçuşların kaldırıldığı ve yeniden başlatılmayacağı cevabını yeterli bulmayan Kruşçef, görüşmeleri kesti. Bu olaydan sonra SSCB'nin politikasında sertleşme başladı.⁹¹

Ancak 1957 yılında Sovyetlerin ilk yapma uydu Sputnik'i uzaya fırlatmak ve kıtalararası füzelere sahip olmak suretiyle (ICBM) kaydettikleri teknolojik ilerlemeleri dengelemek üzere Eisenhower yönetimi, Avrupa'ya orta menzilli füzeler (Jüpiter ve Thor) konuşlandırmaya karar verdi. ABD'nin bu kararına olumlu yanıt sadece 3 NATO ülkesinden - İngiltere, İtalya ve Türkiye- geldi. Türkiye'ye 15 adet Jüpiter füzesi konuşlandırılmasına ilişkin Türk-ABD Antlaşması, 28 Ekim 1959'da imzalandı. Küba Krizi'nde, Türkiye'ye yerleştirilen bu Jüpiterler, Türkiye'nin Sovyetlere coğrafi yakınlığından dolayı daha çok gündeme geldi. Türkiye'deki füzeler Nisan 1962'de operasyonel hale gelince, Sovyetler buna misilleme olarak Küba'ya füze yerleştirdi. Krizin aşılmasına dair 27 Ekim'de Kennedy'ye gönderdiği mektubunda Khrushev, ABD'nin Türkiye'deki Jüpiter füzelerini söktüğü takdirde, kendisinin de Küba'daki benzer füzeleri sökeceğini ve Sovyetler Birliği'nin Türkiye'nin toprak bütünlüğüne ve hükümrana saygı göstereceğini, içişlerine karışmayacağını ve işgal etmeyeceğini belirtmiş ancak Küba'daki füzelerin sökülmesi için ABD'nin de aynı güvenceleri vermesi gerektiğini eklemiştir.⁹² ABD ve Sovyetler arasında başlayan gizli görüşmeler neticesinde, her iki taraf da füzelerin sökülmesi yönünde anlaşmaya vardılar.

1.5.4. Esnek Mukabele Stratejisi ve Dönemin Önemli Olayları(1967–1991)

Esnek Karşılık Stratejisi, Küba Krizi sırasında, dünyayı nükleer bir felakete sürükleyebilecek risklerin azaltılmasına yönelik arayışların bir sonucu olarak geliştirilmiştir. NATO'nun Doğu-Batı ilişkilerinin yumuşaması ile kendisini yeniden düzenlemesini öngören ve 1967'de Belçika Dışişleri Bakanı Pierre Harmel tarafından hazırlanan "İttifakın Gelecekteki Görevleri" başlıklı rapora konu olan çalışma,

⁹¹ NATO Enformasyon Servisi, (1969), *NATO'ya Bakışlar İlk Yirmi Yıl*, Brüksel, ss. 38–40.

⁹² Ayşegül Sever, *Yeni Bulgular Işığında 1962 Küba Krizi ve Türkiye*, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/480/5596.pdf>, s.653, (23.04.2009).

NATO'nun ikinci stratejisini ifade etmektedir. SSCB ve ABD liderliğindeki paktların karşılıklı gerginliklerindeki tırmanma risklerini tamamen ortadan kaldırmayan bu strateji, NATO ve Varşova Paktı arasındaki genel dengenin varlığı üzerinden geliştirilmiştir.⁹³

Esnek Karşılık Stratejisi'ne göre; Sovyetlerden gelecek saldırı durumunda, önce konvansiyonel silahlar, eğer gerekirse taktik nükleer silahlar devreye sokulacak ve en son çare olarak stratejik nükleer silahlar dengeli ve aşamalı olarak kullanılacaktı. Bu amaçla ABD, üye ülkelere taktik nükleer silahlar yerleştirerek, onların savunmasını güçlendirmeye çalıştı.⁹⁴ Bu strateji ile bir saldırıya hemen nükleer silahlarla cevap verme yerine, tırmanma yoluyla, karşı tarafa nükleer bir darbeye uğrayacağı olasılığını tehdit olarak kullanma ve tırmanmanın kontrolsüz bir gelişmeye neden olmasının önüne geçme hedeflenmiştir.⁹⁵

Ayrıca 1960'lı yılların başında Kennedy yönetimi, eğer uluslararası önlemler alınmazsa 20 yıl içinde, yani 1980'lere gelindiğinde yaklaşık 40 kadar ülkenin nükleer silah sahibi olabileceğini düşünüyordu. Bu yönde özellikle dönemin Savunma Bakanı McNamara'nın yaptığı çalışmalar vardı. İngiltere ve Fransa'nın yanı sıra özellikle Çin Halk Cumhuriyeti'nin nükleer denemeler yapmaya başlamasından sonra, bunun önüne bir engel konması ihtiyacı hâsıl oldu. 1968 yılında, Sovyetler Birliği ve ABD aralarındaki anlaşmazlıklarını gidererek, "Nükleer Silahların Yayılması'nın Önlenmesi Anlaşması"nı imzaladılar ve 1970'te bu anlaşma yürürlüğe girdi. Bu anlaşmaya göre; 1 Ocak 1967 tarihinden önce nükleer silah denemesi yapmayan bir ülke, anlaşmaya taraf olduğu takdirde, nükleer silah yapmayacağı konusunda bir taahhüt altına girmiş bulunmaktadır. Bu tarihten önce nükleer deneme yapan ve anlaşmaya taraf olan ülkelerin ise nükleer silahlara sahip olma ve yenilerini üretme hakları saklı kalmıştır.⁹⁶

Amerikan çıkarlarına uygun olarak hazırlanan Esnek Karşılık Stratejisi, Avrupa'da ve Türkiye'de itirazlara sebep olmuştur. NATO'nun Avrupalı üyeleri,

⁹³ Dedeoğlu, (2003b), s.234.

⁹⁴ Gözen, a.g.e., s.183.

⁹⁵ Dedeoğlu, (2003b), s.234.

⁹⁶ Mustafa Kibaroglu, Kitle İmha Silahlarının Gelişim Süreci, Yayılmasının Önlenmesine İlişkin Yapılan Çalışmalar ve Geleceğin Güvenlik Tehditleri, <http://mustafakibaroglu.com/db1/00032/mustafakibaroglu.com/download/2023DergisiSoylesMetni.pdf>, (23.04.2009).

konvansiyonel savunmanın, Rusya'nın saldırganlığını teşvik edeceğini düşünmektedirler. Göreceği tepkinin konvansiyonel olduğunu bilen Sovyetler Birliği, doğu-batı sınırında değişiklik yapmak için yoklamalara girmeye daha büyük yatkınlık gösterecektir. Buna karşılık, eğer Amerika, Avrupa'yı nükleer silahlarla savunmayı göze alıp bunu belirtirse, Sovyetler konvansiyonel saldırıdan da çekineceklerdir.⁹⁷

Esnek Karşılık, beraberinde bir ara aşamayı da getirmekteydi. Yani nükleer silahlar, karşı tarafın nükleer ve öteki merkezlere nükleer silahlarla sınırlı bir saldırısı durumunda, hemen kullanılmayacak ve araya bir pazarlık süresi konacaktı. Bu aradan bir sonuç alınamaması durumunda ve saldırganın saldırısını genişletmek isteğinden vazgeçmemesi halinde, nükleer karşılık verilecekti. Amerika'nın Avrupa'ya derinlemesine savunma düşüncesi, Batı İttifakı içinde bugüne kadar süren tartışmalara yol açmış ve ABD'nin Avrupa'ya savunma teminatının ortadan kalktığını öne süren Fransa, askeri gücünü ittifaktan çekmiştir.⁹⁸

Esnek Mukabele Stratejisi, Fransa'da olduğu gibi Türkiye'de de olumsuz karşılanmıştır. Kütlevi karşılık NATO'nun resmi stratejisi iken, Türkiye'nin klasik gücü o kadar da önemli değildi. Çünkü ABD, bir saldırı durumunda derhal nükleer gücüne başvuracaktı. Oysa Esnek Karşılık Stratejisi'nde, Türkiye'nin, klasik silahlarla girişilecek bir saldırıya karşı koyma gücü önem kazanmıştı. Bu stratejinin içinde barındırdığı ara süresince, Türkiye'nin bir süre dayanması çok önemliydi. Bu ise Türkiye için tehlikeler taşıyan bir durumdu. Zira Sovyetler Birliği'nin klasik silahlarla girişeceği bir saldırıda, NATO ülkeleri içinde en çok hırpalanacak ülke durumuna gelmişti.⁹⁹

Küba Krizi'yle başlayan nükleer silahsızlanma ve silahların denetimi çabaları ileriki dönemde de devam etmiştir. 30 Eylül 1971'de Washington'da imzalanan "Nükleer Savaş Riskini Azaltacak Önlemler Anlaşması" da nükleer silahların kullanımına karşı önlemleri içermiştir. Bu anlaşmalar, temelde nükleer silahların kullanımına ilişkin sınırlamaları konu edinirken, ABD ve Sovyetler Birliği arasında nükleer silahların üretimine ilişkin ilk önemli anlaşma, 1972 yılında SALT I

⁹⁷ Turan, a.g.e., ss.31-32.

⁹⁸ Sander, (1995), s.212.

⁹⁹ Haluk Ülman, (t.y.), *NATO ve Türkiye*, Türk Atlantik Anlaşması Yayınları, Ajans Türk Matbaacılık Sanayi, Ankara: s.159.

olmuştur.¹⁰⁰ Bu anlaşmaları takiben, 1974 yılında (Anti Balistik Füze Anlaşması) AMB ve 1979 yılında (Stratejik Silahların Sınırlandırılması Görüşmeleri) SALT II Anlaşması, ABD ve Sovyetler Birliği arasında imzalanmış ve daha esnek bir strateji oluşturularak uzlaşma dönemine gidilmiştir.

1960'lı yıllarda, Doğu ve Batı arasında yaşanan yumuşama ve karşılıklı ilişkilerin artması nedeniyle, SSCB, iki kutup arasında çizilmiş sınırların onaylanması ve Doğu-Batı arasındaki ekonomik işbirliğinin iyileştirilmesi amacıyla bir Avrupa güvenlik konferansı düzenlenmesini önermiştir. NATO, bu öneriyi, Berlin'in yasal statüsünün kabulü, Avrupa'da konvansiyonel silahsızlanma görüşmeleri ve insan hakları meselelerinin konferansın temelini oluşturması şartıyla kabul etmiştir. Uluslararası ilişkilerin yumuşamaya başladığı 1970'li yıllarda, söz konusu konferansa, ABD ve Kanada'nın yanı sıra SSCB'nin de katılması, Berlin'in yasal statüsünün kabulü, karşılıklı ve dengeli güç indirimi ile ilgili görüşmelere başlanması, Federal Almanya'nın "Ostpolitik" adı altında Varşova Paketi'ne yaklaşma sinyalleri vermesi ve Stratejik Silahların Sınırlandırılması Antlaşması(SALT I) ile ilgili görüşmelerin başlaması ve iki kutup arasında kısmi bir yakınlaşmaya neden olmuştur.

Bu yakınlaşma neticesinde barışı ve güvenliği sağlamak için Varşova Paketi üyeleri, Türkiye dâhil tüm Avrupa ülkeleri, ABD ve Kanada'nın katılımlarıyla toplam 35 ülke temsilcisi, 1 Ağustos 1975'te Helsinki Nihai Senedini imzalamıştır. Bu çerçevede "Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı" (AGİK) adı verilen süreç başlamıştır. Siyasi-askeri, insani ve iktisadi olmak üzere üç temel alanda anlaşma sağlanmasıyla sonuçlanan toplantıda alınmış olan kararların denetlenmesi amacıyla, belli aralıklarla bir araya gelinmesi konusunda görüş birliğine varılmıştır. Helsinki Nihai Senedi'nde anlaşmaya varılan temel konular şunlardır:

- Egemenlik konusunda eşitlik
- Güç kullanımının engellenmesi
- Sınırların değişmezliği
- Uyuşmazlıkların barışçı yöntemlerle çözümlenmesi
- İçişlerine müdahale edilmemesi

¹⁰⁰ Nazım Cafersoy, (2001), ABD-Rusya İlişkilerinin Ana Çıkmazı: Ulusal Füze Savunma Sistemi, *Stratejik Analiz*, Asam Yayınları, Sayı:17, Ankara: s.41.

- İnsan haklarına ve düşünce özgürlüğü, vicdan, din ve inanç ile ilgili temel özgürlüklere saygı duyulması
- Halkların kendi kaderlerini tayin etme haklarının olması
- Devletler arası işbirliği
- Uluslar arası hukuktan doğan zorunlulukların iyi niyetle yerine getirilmesi¹⁰¹

Helsinki Nihai Senedi, iki blok arasındaki yumuşamayı kurumsallaştıran ve taraflar arasında güven ortamı oluşmasına yönelik yapısıyla, Soğuk Savaş'ın seyrini etkileyen önemli bir belgedir. Örneğin; Senet'te, güven artırıcı önlemler, güvenlik ve silahsızlanmanın bazı yönlerine ilişkin belge, devletlerin yapacakları büyük çaptaki askeri manevraların niteliğini ve içeriğini diğer devletlere bildirmelerini ve onlara askeri gözlemci gönderme çağrısında bulunmalarını içeriyordu.¹⁰² Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı, 1985'te iktidara gelen Gorbaçov'un Batı ile yakınlaşma politikası ve özellikle 1989 sonbaharında Doğu Avrupa ülkelerinde ortaya çıkan demokratikleşme hareketleriyle özel bir önem ve yeni Avrupa barış ve düzeninin kurulmasında, ağırlıklı bir rol kazanmıştır.¹⁰³

SALT I ve SALT II Antlaşmaları ve Helsinki Senedi her ne kadar iki güç arasında yumuşama döneminin ürünleri olarak kabul edilse de, 1979 yılında Sovyetler'in Afganistan'ı işgali, Asya ve Afrika Kıtaları'na çeşitli müdahaleleri ve silahlanma alanında kazandığı güç, ABD'yi yeni girişimlerde bulunmaya itmiştir. Bu girişimler arasında; Sovyetler Birliği ile ticarete ihracat sınırlamalarının konması, 1980 Moskova Olimpiyatı'nın boykot edilmesi ve Amerikan askeri gücünün artırılarak Sovyet gücünden daha üstün bir duruma getirilmesi yolundaki tedbirler sayılabilir. 1980'de ABD Başkanı Reagan, başlangıçta SALT II Antlaşması'na karşı bir tutum takınmasına rağmen, Avrupalı müttefiklerden gelen baskılar neticesinde "Stratejik Silahların Azaltılması Görüşmeleri" (START) adıyla bilinen bir öneride bulundu ve görüşmeler neticesinde 31 Temmuz 1991'de antlaşma imzalandı. Antlaşma, ABD ve

¹⁰¹ Burak Özdemir, (2002), *Avrupa'nın Güvenlik ve Savunma Yapısı ve Türkiye*, İKV Yayınları, İstanbul: s.5.

¹⁰² Kamer Kasım, (2006), AGİT: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı, Çalış Şaban (Ed.), Konya, Çizgi Kitabevi, s.312.

¹⁰³ Sander, (1995), s.458.

Sovyet stratejik nükleer güçlerinde, yaklaşık %25 ile %30 oranında bir indirime gidilmesini öngörüyordu.¹⁰⁴

Sovyetler Birliği'nin dağılması 1985'te Gorbaçov'un iktidara gelmesinden itibaren başlamıştır. Gorbaçov, 1990'da bir yanda çok ciddi ekonomik sorunlar, öte yanda Sovyet Cumhuriyetleri'nde etnik ve ulusçu huzursuzluklarla karşı karşıya kalmıştı. Bu ulusçu ve bağımsızlıkçı hareketleri önlemek umuduyla, Merkezin, Cumhuriyetler üzerindeki denetimini gevşeten yeni bir birlik antlaşması hazırlatmıştı ve bu antlaşmanın 20 Ağustos 1991'de imzalanması planlanmıştı. Bu gidişattan memnun olmayan Gorbaçov'a muhalif etkili kesimler, Gorbaçov'u bir darbe sonucu devirdiler. Ancak darbe, Devlet Başkanı Boris Yeltsin'in önderliğinde halkın ve ordunun direnmesiyle başarısızlığa uğradı ve 21 Ağustos'ta Gorbaçov görevine geri döndü. Darbenin başarısızlığı komünist yönetimin de çöküşüne yol açtı. Bu arada birçok Cumhuriyet de arka arkaya bağımsızlıklarını ilan ettiler. Bu gelişmeler neticesinde 26 Aralık 1991'de Sovyetler Birliği resmen dağıldı. Esasında daha 8 Aralık'ta Brestte bir araya gelen Rusya, Ukrayna ve Beyaz Rusya, Sovyetler Birliği'nin artık var olmayacağı konusunda mutabık kalmışlar ve yerine Bağımsız Devletler Topluluğu'nun kurulduğunu açıklamışlardı. 21 Aralık'ta ise Sovyetler Birliği'nin son 12 Federal Cumhuriyetinden 11'inin Başkanları Alma Ata'da toplanarak, yeni devletler topluluğunu biçimlendiren antlaşmaları imzaladılar.¹⁰⁵

¹⁰⁴ Sander, (1995), s.466.

¹⁰⁵ A.g.e., ss.497-498.

İKİNCİ BÖLÜM

**SOĞUK SAVAŞ SONRASI NATO'NUN GÖREV VE TEHDİT
ALGILAMASINDAKİ DEĞİŞİMLER VE AVRUPA'NIN GÜVENLİK
POLİTİKASI OLUŞTURMA ÇABALARI**

2.1. SOĞUK SAVAŞ SONU VE YENİ DÜNYA DÜZENİ

SSCB Devlet Başkanı Mihail Gorbaçov'un başlatmış olduğu "açıklık" ve "yeniden yapılanma" süreçleri, hem SSCB hem de Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin politik, ekonomik, sosyal ve askeri yapılarının çökmesinde önemli bir etken olmuştur. 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılmasının ardından, Doğu Avrupa'daki komünist rejimler yıkılmış ve 1990'da SSCB dağılmıştır. Daha sonra 15 Federal Cumhuriyet, Bağımsız Devletler Topluluğu'nu meydana getirmiştir. Varşova Paktı üyeleri Temmuz 1991'de "Avrupa ile Bütünleşme" protokolünü Brüksel'de imzalamış ve Varşova Paktı sona ermiştir. Böylece 45 yıllık Soğuk Savaş dönemi sona ermiş ve SSCB unsuru ortadan kalkmıştır.¹⁰⁶

Sovyetlerin dağılması, Varşova Paktı'nın ortadan kalması, iki Almanya'nın birleşmesi ve Avrupa'ya yönelik komünist tehdidin sona ermesi, her ne kadar Soğuk Savaş'ın sonunu getirmişse de, yeni çatışma ve istikrarsızlık kaynaklarını da ortaya çıkarmıştır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir: (i) Moskova denetiminin ve komünist ideolojinin bıraktığı boşluğu saldırgan milliyetçilik doldurmaktadır. (ii) Kuzey ve güneye ek olarak Avrupa'nın batısı ile doğusu arasında açıkça beliren ekonomik uçurum, kitlesel göç ve siyasal sığınma tehdidini de beraberinde getirmiştir. (iii) Avrupa'nın, doğusundaki ve yakın çevresindeki çatışmaları durdurmak bir yana, ABD'nin müdahalesi olmaksızın denetleyememesi, bu kıtanın dünya güç dağılımındaki yeni yeri konusunda soru işaretleri yaratmaktadır. (iv) Kuzey ve güney arasındaki büyük ekonomik kalkınmışlık ve siyasal bütünlük farklılıklarından da kaynaklanan uluslararası terörizm, Avrupa ve dünyadaki istikrarsızlık kaynaklarına yenilerini eklemektedir.¹⁰⁷

Soğuk Savaş'ın sonunda ortaya çıkan yeni dünya düzeni, halen doğumdan önceki cenin gibidir ve nihai şekli gelecek yüzyıldan önce görülecek gibi de değildir. Kısmen geçmişin uzantısı, kısmen hiç görülmemiş bir şey olacak olan yeni dünya düzeni kendisinden öncekiler gibi üç soruya cevap olarak ortaya çıkacaktır: Uluslararası düzenin temel birimleri nelerdir? Birbirleriyle etkileşim araçları nelerdir? Uğruna

¹⁰⁶ Erol Bilbilik, (2008), *Kısaç Harekâtı NATO'nun Yeni Stratejik Konsepti*, Profil Yayıncılık, İstanbul: s.27.

¹⁰⁷ Sander, (1995), ss.585-586.

etkileşim yapılacak amaçları nelerdir?¹⁰⁸ Bu bölümde bu sorulara verilecek olası cevaplar üzerinde durulacaktır.

2.2. NATO’NUN ROLÜNDEKİ DEĞİŞİMLER

Soğuk Savaş sonrasında NATO, düzenlenen zirvelerde yeni roller üstlenerek varlığını devam ettirmiştir. Bu başlık altında, zirvelerde üstlenilen yeni misyonlarla birlikte, NATO’nun dönüşümüne değinilecektir.

2.2.1. Londra Deklarasyonu

Orta ve Doğu Avrupa’daki değişimlerin sonucunda ortaya çıkan durumu değerlendirmek amacıyla, Londra’da 6 Temmuz 1990 tarihinde yapılan NATO Zirvesi’nde teşkilatın yeni döneme cevap verebilmesi için dönüştürülmesine karar verilmiştir. Deklarasyon ile kararlaştırılan eylem programının beş temel unsuru bulunmaktadır:

1. Eskiden NATO’nun karşısında yer alan Varşova Paktı üyesi ülkeler ile yeni ilişkiler kurulmasını sağlamak,
2. NATO’nun gelecekte çıkabilecek olan sorun ve krizler ile başa çıkabilmesini sağlayacak yeni bir askeri strateji oluşturmak,
3. AGİK(AGİT)’i güçlendirmek ve işbirliği sağlamak, krizlerle başa çıkmayı ve anlaşmazlıkları barışçı şekilde çözmeyi sağlayacak bir Avrupa forumuna dönüştürmek için yeni kurumlarla takviye etmek,
4. Silahlı kuvvetlerin taarruz potansiyelinin sürpriz bir taarruz ve çapta bir saldırıyı olanaksız kılacak kadar sınırlanması amacıyla, silahların denetimi sürecini akadan ileriye götürme yükümlülüğü ve buna bağlı olarak bütün AGİK(AGİT) devletlerinin askeri faaliyetlerine ilişkin olarak saydamlığı ve güveni tesis etmek,
5. Eşitler arasında dengeli ve olgun bir Atlantik ötesi ortaklığın kurulması için NATO içinde Avrupa ayağını güçlendirmek ve gerçekleşecek bu oluşumda AGSK’yı teşvik etmek.¹⁰⁹

¹⁰⁸ Kissenger, a.g.e., s.767.

¹⁰⁹ Hasret Çomak, (2005), *Avrupa’da Yeni Güvenlik Anlayışları ve Türkiye*, Tasam Yayınları, İstanbul: s.16.

Kasım 1990'da Paris'te, Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması'yla ve AGİK üyesi ülkelerin Yeni bir Avrupa İçin Paris Şartı'nı yayınlamalarıyla aynı tarihte, ortak bir bildiri ve saldırmazlık taahhüdü imzalandı. Ortak bildiri, düşmanca ilişkileri resmi olarak sona erdiriyor ve imzacı tarafların, BM Şartı ve Helsinki Nihai Senedi'ne uygun olarak, herhangi bir devletin toprak bütünlüğü ve siyasi bağımsızlığına karşı tehdit veya güç kullanmaktan kaçınma niyetlerini bir kez daha taahhüt ediyordu. AGİK'e üye tüm diğer ülkeler bu taahhüde katılmaya davet edildiler.¹¹⁰

Paris Şartı yeni ve birleşik bir Avrupa'yı ortaya çıkaran ilk girişim olarak değerlendirilebilir. Bu belge savaşı önlemeyi, etkin bir savunma için kuvvet bulundurmaya, silahların denetimini ve Avrupa'da güven artırıcı önlemleri geliştirmeyi amaçlamaktadır. NATO, AGİK'in kararlarının uygulanması için, bu kuruluşun daha fazla araca sahip kılınmasını önermiş ve acil durum mekanizmalarının güçlendirilmesine yönelik belirli girişimleri başlatmıştır. Helsinki Nihai Senedi ve Paris Şartı'nı ihlal eden devletlere karşı önlem alınması için, oybirliğini gerekli kılan kuralın kaldırılmasına ilişkin NATO önerisinin benimsenmesi ile AGİK, kendi ilke ve kararlarını uygulayabilecek etkin bir güvenlik forumuna dönüştürülmüştür.¹¹¹

2.2.2. Roma Zirvesi ve Stratejik Kavram

Varşova Paktı'nın lağvedilmesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasına paralel olarak, bu ülkelerde aynı zamanda serbest piyasa ve özelleştirmeye dayalı bir ekonomik reformlar süreci de başladı. NATO'ya yönelik ciddi bir tehdidin olmadığı bir ortamda, NATO etrafında bir varlık nedeni ve meşruiyet tartışması başladı. Düşmanın yok olmasıyla NATO da ya Varşova Paktı'nı izleyerek lağvedilecek ya da Soğuk Savaş'taki zaferini pekiştirerek yeni misyonlar da yüklenerek genişleme yolunu seçecekti. Kendini yeni koşullara uydurma yolunu seçen NATO, 1991 yılında ilan ettiği Stratejik Konsept'le kriz yönetimi, barışı koruma faaliyetleri gibi yeni görevler üstlendi.¹¹²

Yeni strateji, NATO'nun askeri gücünde önemli bir indirime gidilmesine, fakat bunun yerine esnek, hızlı hareket edebilen acil müdahale birliklerinin kurulmasına dayanmıştır. Nükleer silahlarda indirim yapılmasını ve çevik tepki gücünün çok uluslu

¹¹⁰ NATO El Kitabı, s.38.

¹¹¹ Çomak, a.g.e., ss.18-19.

¹¹² Musa Ceylan, (1999), *Yeni NATO: Soğuk Savaştan Sıcak Savaşa*, Ülke Kitapları, İstanbul: s.10.

biçimde oluşturulması kararı da bu stratejiye dayanmaktadır. Yeni strateji, esas olarak üye devletlerin dışında gelişen ve NATO üyesi devletler açısından istikrarsızlık arz edebilecek her türlü uluslar arası çatışma ve çatışma ihtimaline müdahale edilebilmesi anlamını taşımaktadır. Başka bir deyişle NATO, 1991 sonrasında kendi bölgesini “iç halka” olarak kabul eden bir güvenlik anlayışından yola çıkmış, ikinci güvenlik halkası olarak “üyelerin sınırlarına yakın coğrafyaları” saptamıştır. Bu strateji önleyici müdahale ve alan dışı müdahale anlayışına dayandırılmıştır.¹¹³

Bu zirvede ayrıca, AKKA'nın kısa zamanda onaylanarak, yürürlüğe girmesinin yaşamsal önemi vurgulanmış ve Avrupa için iki önemli ve tarihsel süreç ile karşı karşıya kalındığı vurgulanmıştır. Bunlardan biri, Avrupa'nın birleşmesine yönelik olarak ortak dış ve güvenlik politikasına sahip bir Avrupa Birliği'nin gerçekleştirilmesidir. Diğeri ise NATO'nun dönüşüm sürecidir. NATO'nun, bu iki süreci, karşılıklı olarak ilişkilendirme görevini üstlenmesi dile getirilmiştir. NATO'nun Avrupa ayağını güçlendirmenin bir aracı olarak, AB'nin AGSK ile rolünün artırılması kabul edilmiştir.¹¹⁴

2.2.3. Brüksel Zirvesi

1990'lı yıllardan itibaren, NATO genişlemesi konusuna farklı yaklaşan müttefiklerin politikasını uyumlaştırma amacıyla, ABD Başkanı William J. Clinton, NATO'nun “ne zaman ve nasıl” genişleyeceği üzerinde tartışmalar başlattı. Böylece Ocak 1994'te yapılan Brüksel Zirvesi'nde müttefikler, NATO'nun “diğer Avrupa Devletleri'nin üyeliğine açık olduğu” üzerinde anlaştılar. Bunun yanı sıra, ABD'nin planladığı, NATO genişlemesinin evrimsel sürecinde önemli bir rol oynayacağına inanılan “Barış için Ortaklık programı” (BİO) hayata geçirildi. BİO, bir yandan NATO üyeleri ile Doğu ve Orta Avrupa ülkelerinin güvenlik endişelerine cevap verirken, bir yandan da Rusya'yı Avrupa'dan uzaklaştırmamakla birlikte, Avrupa'daki gelişmelerin içinde tutarak Soğuk Savaş yıllarındaki gergin ortama dönmek amacını güdüyordu. 30 Mayıs 1997'de adı “Avrupa- Atlantik İşbirliği Konseyi” olarak değişecek KAIK'in güvenliğe örgütsel ve çok taraflı yaklaşımı varken, BİO, müttefiklerle, NATO'ya üye olmak isteyen ülkeler arasındaki ikili ilişkileri geliştiren, güvenlik ve savunma

¹¹³ Dedeoğlu, (2003b), s.238.

¹¹⁴ Çomak, a.g.e., s.18.

politikalarının uyumlaştırılmasını sağlayan ve NATO üyeliği için yapılması gereken öncelikleri belirleyen bir forum olmuştur.¹¹⁵

2.2.4. Berlin Zirvesi

3 Haziran 1996 tarihinde gerçekleştirilen NATO Berlin Dışişleri Bakanları toplantısında, AGSK'nın NATO içinde geliştirilmesi ve AB'nin, BAB kanalıyla güvenlik alanında daha fazla söz sahibi olması benimsenmiştir. Bu bağlamda, NATO ve BAB arasında, gerektiğinde BAB öncülüğündeki harekâtlarda NATO imkan ve yeteneklerinin kullanılmasına olanak sağlayacak düzenlemeler getirilmiştir. Bu toplantıda, BMGG kavramının geliştirilmesi çerçevesinde, NATO'nun ortak imkân ve yeteneklerinin, "ayrılabilir ancak ayrı olmayan kuvvetler" ilkesine uygun olarak, her defasında NATO onayıyla BAB operasyonlarına tahsis edilmesi kararlaştırılmış ve AGSK'nın NATO içerisinde geliştirilmesi görüşü desteklenmiş ve böylece bir süredir devam eden Avrupa-Atlantik görüş ayrılığına son vermiştir. Bu bağlamda, AGSK'nın müttefiklerin etkinliğini artıracak şekilde sağlam bir temele dayandırılmasına ayrıca BAB öncülüğünde düzenlenecek ve Avrupalı tüm müttefiklerin katılımında bulunacağı operasyonlarda, NATO ile BAB'ın işbirliği yapması planlanmıştır.¹¹⁶

2.2.5. Madrid Zirvesi

8 Temmuz 1997 tarihli Madrid Zirvesi'nde yeni üyelerin katılımı ve NATO'nun gelecekte daha aktif bir rol oynayabilmesi için gerekli adımları atması görüşleri ağırlık kazanmış, NATO; Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan'ı üyeliğe davet ederek, diğer ülkelerin katılımına da açık olduğunu göstermiştir. Böylece, Türkiye, Norveç ve İzlanda'ya bu üç ülkenin eklenmesiyle NATO'ya üye olup, AB'ye üye olmayan ülke sayısı altıya çıkmıştır. Zirve'de alınan kararlarda, NATO'nun müdahale etmek yerine, bu kararı BAB'a bırakmayı tercih ettiği kriz durumlarında, BAB'ın kendi kontrol ve yönetiminde bir operasyon düzenlemek amacıyla NATO imkân ve yeteneklerini ve bu bağlamda BMGG Karargâhı'nı kullanmak isteyebileceği göz önünde tutulmuştur. Böyle bir durum söz konusu olduğunda, Kuzey Atlantik Konseyi, durumsal bazda incelemelerde bulunarak, İttifak'ın imkân ve yeteneklerini

¹¹⁵ Nejat Doğan, (1995), NATO'nun Örgütsel Değişimi, 1949–1999: Kuzey-Atlantik İttifakı'ndan Avrupa-Atlantik Güvenlik Örgütü'ne, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Sayı:3, Cilt:60, Ankara: s.96.

¹¹⁶ Özdemir, a.g.e., ss.11-12.

BAB'ın kullanımına bırakılabilecektir. Söz konusu imkân ve yeteneklerin BAB'ın kontrolüne verilmesi ve kullanılmalarının takibi ile ilgili koşullar, iki örgüt arasında anlaşmayla belirlenecektir.¹¹⁷

2.2.6. Washington Toplantısı ve Yeni Stratejik Kavram

1997 yılında, NATO liderleri 90'lı yıllar boyunca Avrupa ve dünyada meydana gelen gelişmeler ışığında "Stratejik Kavram"ın gözden geçirilip yenilenmesi gerektiği kanısına vardılar. Yeni Stratejik Kavram, 21. yy.ın gereklerine cevap verecek şekilde düzenlenecekti, zira Kavram 1991 yılında kabul edildiğinde, NATO genişleme konusunda herhangi bir adım atmamış, Macaristan, Polonya ve Çek Cumhuriyeti henüz NATO'ya üye olmamışlardı. 1999 yılında Washington toplantısıyla kabul edilen "Yeni Stratejik Kavram"ın ana noktaları; transatlantik bağlantının korunması (Avrupa ve Kuzey Amerika'nın güvenliğinin ayrılamaz olduğu konusunu vurgulanması), etkili bir askeri gücün devamı (bilhassa kriz yönetimi konularında), AGSK sürecinin NATO dâhilinde sürmesi, kriz yönetimi ve çatışmaların önlenmesi, ortaklık işbirliği ve diyalog, genişleme ve son olarak da varolan silahların kontrolü, silahsızlanma ve silahların yayılmasının önlenmesidir.¹¹⁸

Zirve'de ayrıca, Savunma Yetenekleri Girişimi (SYG) kabul edilmiştir. 1990'lı yılların başından itibaren gündemde yer almaya başlayan bölgesel sorunlar, NATO'nun gücünü, komuta yapısını ve Bosna Hersek ve Kosova'da görüldüğü üzere krizlere müdahale etme ve yeni görevleri kabul etme yeteneğinin geliştirilmesi için zorlayıcı etmenler olmuştur. Bu bağlamda NATO'nun stratejik kavramında değişiklikler olmuştur. Söz konusu stratejiye göre; NATO 5.madde çerçevesinde, bir ya da daha fazla üyesine saldırı olması ihtimaline karşı, imkân ve yeteneklerini buna cevap verecek şekilde hazır tutmaya devam edecektir. Fakat söz konusu tehdidin gerçekleşme olasılığı, bölgesel sorun ve etnik çatışma çıkma olasılığına göre daha az görülmektedir. Bu çerçevede, 5. madde dışı krizlere müdahaleyi öngören yeni bir kavram geliştirilmiş ve doğrudan bir NATO üyesine saldırı gerçekleşmediği durumlarda da krizlere müdahale edilebilmesinin mümkün kılınması gerektiği vurgulanmıştır. Kısaca, SYG, ABD ve diğer müttefikler arasında artmakta olan teknoloji uçurumuna bir çözüm bulunması için

¹¹⁷ Özdemir, a.g.e., s.14.

¹¹⁸ Bekir Günay, Değişen NATO mu Stratejileri mi?, <http://www.geocities.com/begunay/Z7.htm>, (23.04.2009)

ortaya atılan bir girişim olmuştur. Söz konusu girişimin derinleştirilmesi ile yüksek hareketlilik yeteneğine sahip olan ve sürdürülebilir bir nitelik taşıyan güçlerin, olası askeri harekâtlar için hazır hale getirilmesi hedeflenmiştir.¹¹⁹

NATO'nun yeni döneme uyum çalışmaları Washington Zirvesi'nde alınan kararlar ışığında devam etmiştir. Çalışmalarda öncelikler Balkanlar'da barış ve istikrarın sağlanması, Rusya ile ilişkilerin ileriye götürülmesi, NATO ve AB arasındaki bağların geliştirilmesi konularına verilmiştir. Bütün bu gelişmeler, NATO'nun üyelerine yönelik saldırılara ayarlı bir savunma örgütü olmaktan çıkarak, yönlendirici, belirleyici ve denetleyici bir üst stratejik örgüt konumuna geldiğini göstermektedir.¹²⁰

11 Eylül olayı ile beraber, NATO'da karşılıklı savunmayı içeren 5. madde ilk defa yürürlüğe girmiştir. Pek çok Avrupalı devlet, 11 Eylül saldırısından sonra NATO'daki ABD çıkarlarının 5. maddeye rağmen azaldığını, çünkü Amerika'nın terörizme karşı seferberlik için, İttifak'ı birincil araç olarak görmediğini belirtmişlerdir.¹²¹ ABD'nin ilgisizliğinin yanında, ABD ve Avrupa askeri kapasitesi arasındaki fark, etkili işbirliğini sınırlamaktadır. Yetenekler arasındaki dengesizliğin negatif sonucu; tehdit tanımlamada ve ittifakın görevlerinin belirlenmesinde yaşanan bölünmedir. Bazı Avrupalı devletler, Amerika'nın pervasız tek taraflılığı ve askeri üstünlüğünü kullanmasını eleştirmişler, Irak Savaşı'nda Amerika'nın karşısında yer almışlardır. ABD, NATO müttefiklerine daha geniş askeri teknoloji transferi yapmak isterken, bu transferlerin uygun olabilmesi için, Avrupalı müttefiklerinin askeri kapasitelerine daha fazla yatırım yapmalarını ve İttifak'ın geniş görev tanımını kabul etmelerini istemektedir.¹²²

11 Eylül saldırısından sonra 7 Ekim 2001'de Afganistan'a giren ABD, 20 Eylül 2002 tarihinde yeni güvenlik anlayışını ilan etmiştir. Bu doktrinde, terörizm hareketlerine, nükleer silahlara, dinsel terör ve fanatizme destek veren ülkelere ve demokrasi, insan hakları ile hür düşünceyi desteklemeyenlere karşı sert tedbirler alınması öngörülmektedir. 2002 Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde dört temel konu

¹¹⁹ Özdemir, a.g.e., s.16.

¹²⁰ Erdoğan, a.g.e., ss.161-162.

¹²¹ Muhittin Ataman, (2006), Orta Doğu'da ABD-AB Rekabeti ve Türk Dış Politikasına Etkileri, *Avrasya Dosyası*, Sayı: 2, Cilt: 12, Ankara: s. 95.

¹²² A.g.m., ss.298-299.

işlenmiştir. Birincisi; düşman devletlere ve kitle imha silahlarına sahip olmak isteyen teröristlere karşı, askeri müdahale yapılacaktır. İkincisi; Amerikan askeri gücüne, başka herhangi bir yabancı güç rekabet edemeyecektir. Üçüncüsü çok taraflı uluslararası işbirliğine taraf olunmakla birlikte, ABD kendi güvenliği ve ulusal çıkarlarını korumak için tek taraflı hareket etmekte tereddüt etmeyecektir. Dördüncüsü ise Müslüman ülkeler başta olmak üzere demokrasi ve insan hakları yayılacaktır.¹²³

2.2.7. Prag Zirvesi

21- 22 Kasım 2002 tarihli Prag Zirvesi, Soğuk Savaş sonrası, hür demokratik ve bütünleşmiş bir Avrupa hedefinin gerçekleşmesi yolundaki en önemli adımlardan biri sayılmaktadır. Prag Zirvesi'nin önemli gündem maddelerinden birisi; İttifak'ın ne şekilde genişleyeceği konusu olmuştur. Zirve sırasında alınan kararlar, yedi Orta ve Doğu Avrupa ülkesi (Bulgaristan, Romanya, Slovenya, Slovakya, Letonya, Estonya ve Litvanya) üyeliğe davet edilmişlerdir. Arnavutluk, Makedonya ve Hırvatistan hakkında ise daha sonra karar verilmesi kabul edilmiştir.¹²⁴

Prag Zirvesi'nde, NATO Acil Müdahale Gücü kurulması kararlaştırılmıştır. Bu çerçevede NATO, dünyanın ihtiyaç duyulan yerlerinde muharebe ve hızlı hareket etme yeteneğine sahip, üç tugaydan oluşan yaklaşık 21.000 askerlik bir Acil Mukabele Gücü oluşturacaktır. Ayrıca ittifak bünyesinde yapılan reformlarla, üye ülke ordularının yan yana savaşma yeteneklerinin artırılması, birliklerin bir yerden bir yere intikalinin daha hızlı hale getirilmesi, özel harekât birliklerinin sayısının artırılması ve bu birliklerin akıllı bombalar gibi yeni silahlarla isabetli vuruş yapma yeteneğinin geliştirilmesi gibi önlemler kabul edilmiştir.¹²⁵ Görüldüğü üzere, 2004'te operasyon yapabilecek düzeyde olması kararlaştırılan 21.000 kişilik bir birliğin, yeni tehdit algılamasına göre yetiştirilmesi kararlaştırılmıştır.¹²⁶

¹²³ Hasan Köni, (2003), ABD'nin Yeni Stratejisi, *Stratejik Analiz*, Haziran, s.81.

¹²⁴ Yalçın Karakoç, (2003), NATO Sınırlarının Genişlemesi ve Türkiye, *Ulusal Strateji*, Yıl:5, Sayı:33, Mart, s.20.

¹²⁵ NATO'da Tarihi Genişleme, Milliyet Gazetesi, 22.11.2002, <http://www.milliyet.com.tr/2002/11/22/dunya/dun01.html>, (23.04.2009).

¹²⁶ Prag Zirvesi ve Dengeler, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi(ASAM), Haftalık Küresel Değerlendirme Bülteni, 11 Kasım–15 Kasım 2002, http://www.avsam.org/haftalikanaliz/11-15_11_2002/main.htm, (23.04.2009).

2 Nisan 2004 tarihinde, NATO Karargâhı'nda düzenlenen bir törenle 7 davetli ülkenin (Bulgaristan, Romanya, Letonya, Estonya, Lituanya, Slovenya, Slovakya) NATO'ya katılışına müteakip, üye sayısı 26'ya ulaşmıştır.

NATO'nun Prag'da gerçekleşen son genişleme kararından sonra, bundan önceki gelişmelerin aksine Rusya'dan hemen hiçbir reaksiyon gelmemiştir. Rusya'nın ittifakın sınırlarına bu kadar yaklaşmasına itiraz etmemesi, pek çok nedene bağlı olarak açıklanabilir. Bu nedenlerden ilki; Putin Rusyası'nın izlediği politikadır. Putin, klasik güç dengesi politikasına kapılmadan, Avrupa ve Amerika'nın arasının açılmasını beklemekte, Amerikan hegemonyasına tek başına itiraz edip, başını dünya ile derde sokmaktansa, dünyanın geri kalanının Amerika'dan uzaklaşacağı anı kollamaktadır. Diğer bir neden de; NATO'nun eski NATO olmadığına inanmasıdır. 19 üye ile karar almakta zorlanan İttifak'ın, 26 ülke ile nasıl konsensus sağlayabileceği konusunda soru işaretleri bulunmaktadır. Ayrıca, AB tarafından oluşturulan AGSP de, NATO için bir tehdit olarak algılanmakta, AB'nin müdahale yeteneği kazandığında, nükleer caydırıcılığı da AGSP'nin içine alması ihtimali göz önüne alınmaktadır. Sonuç olarak Rusya'da NATO'nun giderek etkisini yitireceği görüşü mevcuttur.¹²⁷

2.2.8. İstanbul Zirvesi

2003 yılında Irak ile ilgili olarak transatlantik ilişkilerde yaşanan kriz, sadece Amerika Birleşik Devletleri ile bazı Avrupa devletleri arasında değil, Avrupa devletlerinin kendi aralarında da bir kopmaya neden oldu. Irak'ın işgali konusundaki anlaşmazlıklar ne kadar derin olursa olsun, hiçbir Avrupalı devlet durumun daha da kötüye gitmesine taraf değildir. Sürmekte olan gerginlik ve istikrarsızlık, şartların giderek bozulması, Avrupa'nın kapısına birçok güvenlik sorununun yığılması riskini getirecektir. Atlantik'in iki yakasında, Afganistan'ın Taliban sonrası bu yeni dönemdeki yetkililerine yardımcı olma konusunda samimi taahhütler yapılmıştır. NATO, İstanbul'da, Afganistan'daki varlığını genişletme kararının yanı sıra, Irak güvenlik güçlerinin eğitimine de yardımcı olmaya karar verdi.

İstanbul Zirvesi'nde de görüldüğü gibi, yeni doğmakta olan transatlantik fikir birliğinin temeli, güvenliğin Avrupa-Atlantik sahasının dışına yayılmasının, NATO devletlerinin güvenliği açısından son derece önemli olduğu konusundaki fikir birliğidir.

¹²⁷ Mensur Akgün, (2003), NATO Genişlerken Rusya, *Diyalog Avrasya*, Sayı:8, Kış, ss.6–10.

Afganistan ve Irak konusunda verilen taahhütler, bu yeni fikir birliğinin bir işaretidir. Bu taahhütler, NATO'yu Avrupa sınırlarının dışına taşımaktadır ve dolayısıyla İttifak'ın bu tür operasyonlar için istenen yeteneklere sahip olmasını gerekli kılmaktadır. İstanbul'daki toplantıda, İttifak liderleri, "Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi" ve "Barış İçin Ortaklık" çerçevesi içinde mevcut ortaklıkları güçlendirmeye karar verdiler; İttifak'ın Akdeniz Diyalogu'na katılan yedi ülkeyi (Cezayir, Mısır, İsrail, Ürdün, Moritanya, Fas ve Tunus) daha azimli ve geniş çaplı ortaklıklar kurmaya davet ettiler ve "İstanbul İşbirliği Girişimi"ni başlatarak Büyük Orta Doğu'ya açıldılar.¹²⁸

2.2.9. Riga Zirvesi

27 Nisan 2006'da Sofya'da yapılan NATO ülkeleri Dışişleri Bakanları toplantısı, duraksamaya giden transatlantik ilişkilerin geliştirilmesi ve bu ilişkilerin geleceği hakkında görüş alışverişinde bulunulması açısından önemli gelişmelere sahne olmuştur. Transatlantik ilişkilerine önümüzdeki dönemde şekil verecek gelişmelerin, daha çok nükleer güç olma yolunda ilerleyen İran'a yönelik olası uluslararası müdahalenin şekli, Irak'ın geleceği ve enerji güvenliği gibi konular olacağı düşünülmektedir. Sofya Toplantısı'nın hemen sonrasında, ABD ve Bulgar Dışişleri Bakanları arasında, Bulgaristan'da ABD askerlerinin faydalanacağı bir üs anlaşması yapılmıştır. Benzer bir anlaşma, daha önce 6 Aralık 2005'te Romanya'yla da imzalanmıştır. Sofya'daki toplantıda, Ukrayna ve Gürcistan'ın NATO üyeliklerinin de görüşülmesi, gelişmelerin Karadeniz'in Avrupa-Atlantik ittifakının bir parçası haline getirilme çabalarının bir işareti olarak değerlendirilmektedir.¹²⁹

28–29 Kasım 2006 tarihinde gerçekleştirilen Riga Zirvesi'nde, Sofya Toplantısı'nda gündeme getirilen konular ele alınmıştır. Zirve'de, NATO'nun yeni amacı; 21. yüzyıl güvenlik tehlikelerine karşı koyulması, üye ülkelerin ve ortak değerlerin savunulması, ortak savunmanın idamesi olarak açıklanmıştır. Ortak dayanışma gösterilmesi istenen yeni tehlikeler olarak ise küresel ölçekte artan terörizmle mücadele, kitle imha silahları ve yayılmasının önlenmesi ve devlet olmayı başaramayan devletlerden kaynaklanan istikrarsızlıklar belirtilmiştir. NATO'nun,

¹²⁸ Gülnur Aybet, Yeni Bir Transatlantik Fikir Birliği, www.nato.int/docu/review/2004/issue3/turkish/art1.html - 28k, (23.04.2009)

¹²⁹ Armağan Kuloğlu, (2007), *NATO'nun 60 Yıla Varan Seriveni*, Global Strateji Ens. Yayınları, Ankara: s.54.

güvenlik danışmaları için gerekli kurum olarak rol oynaması, BM'nin öngördüğü krizler dâhil, NATO'nun tehditlere karşı ortak hareket etmesi, NATO imkân ve kabiliyetlerinin ve ilişkilerinin devam eden transformasyonu ve geliştirilen imkân ve kabiliyetler için güçlü mali katkıların yapılması istenmiştir.¹³⁰

2.2.10. Bükreş Zirvesi

2–3 Nisan 2008 tarihinde Romanya'nın başkenti Bükreş'te yapılan NATO Zirvesi'nde, Hırvatistan ve Arnavutluk'un ittifaka katılımı için görüşmelere başlanmasına karar verildi. Bu karar, NATO'nun Batı Balkanlar'a açılımını da göstermiştir. Üyelik başvurusunda bulunan Makedonya ise, anayasal isminden dolayı, Yunanistan tarafından veto edilmiştir. Rusya'nın tepkisi nedeniyle, NATO'nun yakın zamanda birliğe katmakta kararlı olduğu iki ülke olan Gürcistan ve Ukrayna ile ilgili olarak, üyelik görüşmelerine başlama kararı alınamamıştır. Zirve'de, NATO'nun Irak güvenlik güçlerinin geliştirilmesi ve eğitilmesi ile birlikte Afgan Hükümeti'nin mücadelesi için gerekli desteğin verileceği vurgulanmıştır. Kosova'nın bağımsızlığını ilan etmesinin ardından, gözlerin tekrar kendisine çevrildiği Bosna-Sırbistan ve Kosova konusunda ise, BM Güvenlik Konseyi aksi karar vermedikçe, NATO liderliğindeki BM Kosova Gücü'nün görevinin devam edeceği bildirilmiştir.¹³¹

2 Aralık 2008'de başlayan NATO Dışişleri Bakanları Toplantısı, 2009 Nisan ayında yapılması öngörülen Strazburg-Kehle Zirvesi'ne giden süreçte, önemli bir aşama teşkil etmiştir. Strazburg-Kehle Zirvesi, NATO'nun kuruluşunun 60. yıldönümüyle örtüşmektedir. Zirve'nin başlıca gündem maddeleri, İttifak'ın Rusya ile ilişkileri ve Afganistan'daki durum olarak belirlenmiştir. NATO'nun Rusya ile ilişkilerindeki düğüm noktası, Ukrayna ve Gürcistan'ın üyelik başvurularıdır. Rusya, ikisi de eski Sovyet Cumhuriyetleri olan bu iki ülkenin NATO'ya katılmasına karşı çıkmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Bush, öncelikle NATO'nun artık Rusya'ya karşı bir savunma sistemi olmadığını vurgulamıştır. George Bush, kendi ifadesiyle “özgürlük çember”inin, Ukrayna ile Gürcistan'ın da aralarında bulunduğu, yeni NATO üyelerini kapsayacak şekilde genişletilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bush, Arnavutluk, Hırvatistan ve Makedonya'ya da ittifaka katılmaları yolunda davette bulunulacağını da eklemiştir.

¹³⁰ Kuloğlu, a.g.e., s.55.

¹³¹ Muzaffer Şenel, NATO Bükreş Zirvesi'nden Yansıyanlar, <http://www.dusuncegundem.com/sayi-42/dunya-gundemi-nato-bukres-zirvesinden-yansiyanlar.html>, (23.04.2009)

Zirve’de bir diğer tartışmalı konunun, Afganistan’da Taliban’ı bozguna uğratmak için çalışan NATO güçlerine desteği canlandırma ihtiyacı olduğu konusunda birleştiler.¹³²

NATO’nun bu toplantısı, üyeleri arasında NATO’nun geleceği konusundaki endişelerin de su yüzüne çıkmasına neden olmuştu. Özellikle Avrupalı üyeler için, ittifaka yeni katılacak olan Gürcistan ve Ukrayna, güvenlik bakımından birer kara delik gibi gözükyorlardı. Avrupalı uzmanların “parçalı bir bulmaca”ya benzettikleri NATO, yeni katılacağı üyeleri bu bulmacanın parçalarını daha çok çoğaltmaktan öteye gitmeyecekti. Amerikalı uzmanlar için ise NATO’nun geleceği iki engelle sınırlandırılmıştı. Bunlar; yıllık 700 milyar dolar bütçesi olan bu sistemi küresel kriz nedeniyle artık finanse edemeyecek durumda olması, diğeri ise, Amerika’nın gittikçe güçlenen Rusya ile karşı karşıya gelmek istememesidir.¹³³

2.2.11. Strasbourg-Kehl Zirvesi

3–4 Nisan 2009 tarihinde gerçekleştirilen Strasbourg- Kehl Zirvesi’nde, Hırvatistan ve Arnavutluk’un katılımıyla, NATO genişlemeye devam etmiştir. Zirve’de NATO’nun güvenliğinin bölünmezliği ve dayanışma ilkesine bağlılığı teyit edilmiş ve Fransa’nın ittifakın askeri kanadına tam katılım kararı almasının memnuniyetle karşılandığı belirtilmiştir. İttifak’ın 21.yüzyıl koşul ve tehditlerine uyarlanması, yeteneklerinin artırılması ve yeni stratejilerin belirlenmesi gibi konuların görüşüldüğü Zirve’de, NATO ve AB’nin ortak değer ve stratejileri paylaştıkları ve işbirliğinin önemi vurgulandı. Bosna Hersek, Sırbistan, Karadağ, Ukrayna ve Gürcistan’la ilişkilerin geliştirileceği ifade edilmiştir.¹³⁴

NATO’nun geleceği ile ilgili üç temel durum söz konusudur. Bunlardan biri; NATO’nun genişlemesi ve genişlemeden doğacak maliyetin, eski ve yeni üyeler arasında paylaşılmasıdır. İkincisi; NATO’nun Avrupa’da bulundurduğu asker sayısı ve bu askerlerin masraflarının karşılanması sorunudur. Avrupa’da bulunacak asker sayısının 400 bin ile 120 bin arasında olup olamayacağı ile bu askerlerin 10 ile 110 milyarlık maliyetinin nasıl karşılanacağı tartışmaları, kuruluşun geleceği açısından kilit

¹³² Murat Köylü, NATO’nun Geleceği, www.21yyte.org/tr/yazi.aspx?ID=2533&kat=4-63k, (23.04.2009)

¹³³ A.g.m.

¹³⁴ NATO: Yeni Adaylara Açılız, <http://www.cnnturk.com/2009/dunya/04/04/nato.zirvesi.sonuc.bildirgesiyle.sona.erdii/520922.0/index.html>, (23.04.2009)

önem taşımaktadır. Üçüncü durum ise; Avrupa'da 5 tümen ve 10 savaş kanadı (200 bin asker ve 540 uçak)'ndan oluşan hızlı bölge dışı müdahale birliklerinin işletilmesidir. Bu birliklerin maliyeti de yaklaşık 42 milyar dolardır ve NATO'nun geleceği açısından önemli başlıklardan birisini oluşturur.

Ekonomik, mali ve askeri sorunlar, NATO'nun Avrupa ayağı ile Amerika ayağı arasındaki yolların ayrılıp ayrılmayacağı ile ilgilidir. NATO'nun bütün üyelerinin, aynı güvenlik ve tehdit algılamalarına sahip olduklarını, aynı çizgideki güvenlik/savunma stratejilerini savunduklarını ileri sürmek günümüzde iyice zor hale gelmiştir. Bu haliyle de NATO'nun geleceği, Atlantik'in iki yakası arasındaki ilişkilerle belirlenecektir.¹³⁵

NATO'nun geleceğine dair olumsuz senaryolar olduğu gibi, olumlu senaryolar da vardır. Rühle'ye göre, çeşitli genişleme aşamalarından sonra, 2011 yılında NATO'nun üye sayısı AB'ninkini aşmış olacak; ancak yine de üyelikler arasındaki örtüşme, bu iki örgütün kurumsal yakınlaşmalarını sürdürmelerine olanak sağlayacak kadar yakın olacaktır. Böylece, ittifak üyelerinin sayısının artmasıyla, NATO'nun karar mekanizmasında gereğinden fazla taviz verilmek zorunda kalınacağı yönündeki korkular azalmış olacaktır. ABD, Avrupa-Atlantik güvenliği konusundaki siyasi ve askeri rolünü sürdürecektir ve müttefiklerin ortak çözümler bulma yeteneklerinin geliştirilmesine yardımcı olmaya devam edecektir. AB ülkeleri askeri varlıklarını birleştirerek, savunma yeteneklerini geliştirme yönünde bir hayli yol almış olacaktırlar, ancak son derece önemli eksiklikleri devam ediyor olacağından, AB ile NATO arasındaki yakın bağların muhafaza edilmesi gerekecektir.¹³⁶

2.3. SOĞUK SAVAŞ'TAN GÜNÜMÜZE AVRUPA GÜVENLİĞİ

Soğuk Savaş boyunca Avrupa, her ne kadar güvenliğini sağlamak amacıyla çeşitli kurumlar oluşturduysa da, Avrupa güvenliği NATO tarafından sağlanmış, Soğuk Savaş ardından ise var olan kurumlarını dönüştürerek, müstakil güvenlik yapılanmasına gitmiştir.

¹³⁵ Dedeoğlu, a.g.e., ss.241-242.

¹³⁶ Yapıcı, a.g.e., s.157 içinde Michael Rühle, İmaging NATO 2011, Nato Review, Vol:49, Autumn 2001, ss.18-19.

2.3.1. Soğuk Savaş Dönemi Avrupa Güvenliğinin Sağlanması Çabaları

II. Dünya Savaşı sonrası meydana gelen küresel bazdaki olayların oluşturduğu yeni güç dengesinin ve beraberinde getirdiği farklı güvenlik anlayışının kıta Avrupa'daki yansımaları, 1940'lı yılların sonlarına kadar gitmektedir. Gerçek anlamda Avrupa'da ortak güvenlik ve dış politika alanındaki yetersizlikler, 1991 sonrası dönemin kendine özgü atmosferiyle farklı boyutlara ulaşmıştır. Tarihsel husumetlerin ve iç dinamiklerin tetiklediği savaflara tanıklık eden Avrupa, Napolyon'dan Hitler'e değin Birleşik Avrupa idealinin reel-politik eksene oturtulma isteğine sahne olmuştur. Bu idealin düşünsel zemini Orta Çağ'a kadar uzanmaktayken; aynı kültürel mirasa sahip olmanın avantajı, Avrupa merkezli iki büyük savaşın yaşanmasından sonra kullanılacaktır. Bu manada, günümüz Avrupa Birliği'nin temeli olarak kabul edilen Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun ekonomik ortaklığı öngören kuruluş amacı, Avrupa'da farklı alanlarda da işbirliğine gidilebileceğinin göstergesi olmuştur. Daha sonraki zamanlarda ortak hukuksal anlayıştan, ortak güvenlik mimarisinin inşasına kadar çeşitli alanlarda ilerlemeler kaydedildiği görülmüştür.¹³⁷

25 Mart 1957'de AKÇT üyesi altı devlet Roma'da Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nu (EURATOM) kuran anlaşmaları imzaladılar. AKÇT, AET ve EURATOM, 1 Temmuz 1967'de birleştirilmiş ve Avrupa Topluluğu (AT) diye anılmaya başlamıştır. 1 Kasım 1993'ten itibaren, Maastricht'te imzalanmış olan Avrupa Birliği Anlaşması'nın uygulamaya konulmasının ardından da Avrupa Birliği (AB) terimi kullanılmaktadır.¹³⁸

2.3.1.1. Batı Avrupa Birliği (BAB)

Tarihsel süreç içerisinde Avrupa'da güvenlik kavramının oluşumuna bakıldığında Batı Avrupa Birliği (BAB)'nin önemli bir paya sahip olduğu görülmektedir. NATO'nun 1949 yılında kuruluşuyla birlikte, Batı Bloğu içerisinde yer alan devletleri kapsamı, başta Fransa olmak üzere, Batı Avrupalı devletler arasında rahatsızlık yaratmış ve Avrupa'nın kendine özgü bir güvenlik ve savunma sisteminin oluşması için çalışmalarda bulunulmuştur. Bu noktada BAB, bu çalışmaların başlangıç

¹³⁷ Kader Özlem, Avrupa'da Güvenlik Politikalarının Oluşum Süreci ve NATO-AB-Türkiye İlişkileri Açısından Analizi, http://www.turksam.org/tr/a699.html?x_ID=699#_ftn2, (23.04.2009)

¹³⁸ Çayhan, a.g.e., ss.93-94.

noktasını teşkil etmektedir. Teşkilatın kuruluşu, 17 Mart 1948'deki İngiltere, Fransa, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg'un bir araya gelmesiyle imzalanan 'Brüksel Ekonomik, Sosyal ve Kültürel İşbirliği ve Ortak Savunma Antlaşması'na dayanmaktadır.¹³⁹ Antlaşmaya göre; üyelerden birine yapılan bir saldırı durumunda diğer üyeler yardıma gidecekti.

Ancak Brüksel Antlaşması, ortak savunmanın sağlanması açısından yetersizdi. Amerika'nın askeri desteği sağlanmadan, Batı Avrupa'nın kendisini bir Sovyet saldırısı karşısında koruması imkânsızdı. Amerika'nın Batı Avrupa savunma sistemine dâhil edilmesi gerekiyordu. Bu nedenle üye beş Avrupa ülkesi ile ABD arasında, ortak savunma sistemi oluşturmayı öngören görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler neticesinde Brüksel teşkilatı üyesi İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda, Lüksemburg ile ABD, Kanada, Danimarka, İzlanda, İtalya, Norveç ve Portekiz arasında 4 Nisan 1949'da NATO Antlaşması imzalanmıştır.¹⁴⁰

Avrupa'da savunma alanında yapılan bir diğer girişim, Avrupa Savunma Topluluğu olmuştur. Söz konusu örgüt, 1952 yılında Fransa, Batı Almanya, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'un imzaladıkları Paris Anlaşması'yla kurulmuştur. Ulusal orduların üzerinde bir Avrupa savunma gücü yaratmak ve Batı Almanya'nın yeniden silahlanmasını sağlamak üzere imzalanan bu anlaşma, Fransız Ulusal Meclisi tarafından reddedildiği için ölü doğmuştur.¹⁴¹

1949 yılı sonunda, Federal Alman Cumhuriyeti ve Demokratik Alman Cumhuriyeti olmak üzere Almanya ikiye ayrıldı. Federal Almanya'nın, Batı savunma sistemi içinde olmamasının neden olduğu boşluğu gidermek amacıyla, Ekim 1954'de yapılan bir dizi anlaşma ile NATO içine alınması, Brüksel Antlaşması'nda da yeni düzenlemeler yapılmasını gerektirdi.¹⁴²

Böylelikle, 1948 tarihli Brüksel Antlaşması'nın yerini alan ve 23 Ekim 1954 tarihinde imzalanarak, 6 Mayıs 1955 tarihinde yürürlüğe giren Paris Antlaşması ile Batı

¹³⁹ History of WEU, <http://www.weu.int/> (23.04.2009).

¹⁴⁰ Merve İrem Yapıcı, (2005), *AGSP Ekseninde AB-ABD İlişkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir: s.39.

¹⁴¹ Esra Çayhan ve Nurşin A. Güney, (1996), *Avrupa'da Yeni Güvenlik Arayışları NATO-AB-Türkiye*, Afa Yayıncılık, İstanbul: s.110.

¹⁴² Mehmet Hasgüler ve Mehmet Uludağ, (2004), *Devletlerarası ve Hükümetler Dışı Uluslararası Örgütler*, Nobel Yayın, Ankara: ss.216-217.

Avrupa Birliği resmen kuruldu. BAB, Brüksel Antlaşması'na imza atan beş devletin yanı sıra Federal Almanya ve İtalya'yı da içine aldı. Paris Antlaşması başlangıçta üç temel hedefe sahipti:

- Savaş sonrası Avrupa ekonomik kalkınma ve refahını yeniden sağlamak
- Üyelere yöneltilecek herhangi bir saldırgan harekete birlikte yardımda bulunmak
- Avrupa'nın entegrasyon sürecine katkıda bulunmak.¹⁴³

BAB, Paris Antlaşması'nda öngörülen kapsamlı çerçeveye rağmen, NATO'nun gölgesinde varlığını sürdürmek zorunda kalmış, kurulduğu tarihten itibaren etkin bir savunma örgütü kimliği kazanamamıştır.¹⁴⁴ 1954'ten 1973'e kadar olan dönemde BAB, daha çok Batı Avrupa'da işbirliği ve dayanışmanın artırılması konusunda önemli bir rol üstlenmiştir. BAB'ın bu dönemde etkili olduğu alanlara bakarsak; Federal Alman Cumhuriyeti'nin NATO'ya katılması, Batı Avrupa ülkelerinde silahların denetimi konusunda karşılıklı güvenin yaratılması ve İngiltere ile AT üye ülkeleri arasında dayanışmanın sağlanması gibi konuları sayabilmek mümkündür.¹⁴⁵ 1973 ile 1984 yılları arasında BAB'ın işlevlerinde bir azalma gözlenmiştir. Bu dönem boyunca, Silahlanma Kontrol Ajansı ve Daimi Silahlanma Komitesi çalışmalarına devam etmiş, BAB'ın ekonomik, sosyal ve kültürel fonksiyonları ise, Avrupa Konseyi ve Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü tarafından üstlenilmiştir. Aşağıda açıklanacak olan ASI'nin gelişimi ile birlikte, BAB Konseyinin siyasi faaliyetleri itibarını kaybetmiştir.¹⁴⁶

BAB'ın canlandırılması yolundaki ilk belirtiler, 1980'lerde görülmüştür. ABD Başkanı Reagan'ın gerek 1984 yılında ortaya attığı Stratejik Savunma Girişimi, gerekse Kasım 1986'da yapılan Reykjavik Zirvesi'nde Sovyetler Birliği Lideri Gorbaçov'a tüm uzun menzilli nükleer silahları yok etme önerisi- Reagan, daha sonra Gorbaçov'un buna karşılık kendisine yaptığı tüm nükleer silahları yok etme önerisini kabul etmiştir- başta Fransa olmak üzere, Batı Avrupa ülkelerinde endişe yaratmıştır. Amerika'nın Sovyetler

¹⁴³ Engin Erdem, (1999), Batı Avrupa Birliği ve Avrupa Birliği, *Avrasya Dosyası*, AB Özel Sayısı, Cilt 5, Sayı 4, s.199.

¹⁴⁴ Harun Arıkan, (2003), *Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası*, Kar Muhsin ve Arıkan Harun (Ed.), Beta Yayınları, İstanbul: s.375.

¹⁴⁵ Yapıcı, a.g.e., s.63.

¹⁴⁶ History of WEU.

karşısında kendilerini yalnız bırakabileceği korkusu, BAB'ı canlandırma girişiminin başlıca nedenidir.¹⁴⁷

Ekim 1984'de düzenlenen BAB Dışişleri ve Savunma Bakanları Roma Toplantısı'nda, BAB'ın canlandırılması kararı alınmıştır. Ancak yapılan birkaç toplantıdan sonra, BAB'ın NATO'yla ilişkisi konusunda tıkanma yaşanmıştır. Fransa'nın aksine, çoğu ülke BAB'ın NATO ile yarışacak değil, onu destekleyecek ve güçlendirecek bir nitelik taşıması gerektiğini savunmuştur. Bu görüş ayrılıkları nedeniyle, BAB, Soğuk Savaş sona erene kadar somut kurumsal gelişme gösterememiştir.¹⁴⁸

BAB'ın 1987'den 1998'e kadar yürüttüğü operasyonlar şunlardır:

- İran-Irak Savaşı'nın yedinci yılında Körfez'e yayılmış bulunan mayınların temizlenmesi hususunda BAB Dönem Başkanı Hollanda'nın davetiyle 20 Ağustos 1987'de Lahey'de toplanıldı. İngiltere ve Fransa'nın daha önceden deniz gücü gönderdiği Körfez Bölgesi'ne Belçika, İtalya ve Hollanda Hükümetleri de deniz gücü gönderdi. Lüksemburg mali katkıda bulundu.

- Irak'ın 2 Ağustos 1990'da Kuveyt Emirliği'ni işgali üzerine, BAB'nin yetkili organlarının bir dizi toplantısının ardından deniz ambargosunun yürürlüğe konulması, kara ve hava konuşlandırmaları, düşmanca hareketler sırasında genel deniz destek operasyonları, Kuveyt'e gelmekte olan deniz taşıtları için mayın temizleme operasyonları, Iraklı sivillere ve Kürtlere insani yardım yapılması konularında BAB operasyonları düzenlenmiştir.

- 1991'de Yugoslavya'da durum kötüleşmeye başlayınca, 23 Eylül 1991'de BAB Asamblesi Başkanlık Komisyonu, Konsey'in BM'den ateşkes sağlamak amacıyla müdahalede bulunacak bir güç oluşturması yönünde girişimde bulunmasını istedi. Konsey, müdahale hazırlığı olarak bir "ad hoc" grup oluşturdu. Asamble, Konsey'e yönelik kabul ettiği 511 ve 512 Sayılı Recommendation ile sivillerin yaşamının korunması ve barışın tesisine yönelik kararlılığını vurguladı. 16 Temmuz 1992'de "Operation Sharp Vigilance" başlatıldı.

¹⁴⁷ Çayhan ve Güney, a.g.e., s.112.

¹⁴⁸ Şenol Sevim, (2006), *Soğuk Savaş Sonrası Avrupa Güvenlik Yapılanması*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara: s. 31.

- 1997 yılında banker krizi nedeniyle meydana gelen karışıklıklar nedeniyle, Daimi Komisyon, BAB yönetiminde Çokuluslu Polis Danışma Unsuru (MAPE: Multinational Advisory Police Element) oluşturulmasını kararlaştırdı. 14 BAB üyesi ülkeden 24 polis katıldı. MAPE, Arnavutluk polis makamlarına, düzenin yeniden tesisi konusunda gerekli bilgi verdi ve önerilerde bulundu.

- 1994’de Rwanda’da Tutsi’ler, ılımlı Hutu nüfusuna karşı katliamlara girişti. Gelen talep üzerine BAB Daimi Konseyi, mevcut durumu incelemek amacıyla toplantılar yaptı ve BM tarafından alınan karara dayanarak, insani yardım operasyonuna katılmak isteyen üye ülkeleri destekledi. Planlama Hücresi, katkıda bulunmak isteyen ülkelerle koordinasyonu sağlamak üzere temas noktası oluşturdu. “Operation Turquoise” adı verilen, barışı tesis etmeyi amaçlayan operasyonda BAB, BM’in çabalarına yardımcı olmuştur.¹⁴⁹

2.3.1.2. Avrupa Siyasi İşbirliği (ASİ)

1950 ve 1960’lı yıllarda bir savunma politikası oluşturmak için hazırlanan Pleven ve Fouchet Planları’nın başarısızlığa uğramasının ardından, “ekonomide dev, siyasette cüce” olma paradoksunu aşabilmek için, Avrupa Siyasi İşbirliği’nin (ASİ) kurulması amaçlanmıştır. Kökeni 1950’lere uzamasına karşın, ASİ’nin temel prosedürünü oluşturan Lüksemburg Raporu’nun dışişleri bakanlarınca onaylandığı 1970 yılı dönüm noktası olmuştur. Belçika Dışişleri Bakanı Etienne Davignon, 27 Ekim 1970 tarihli raporunda, ortak dış politika oluşturulmasının yolunun, siyasi işbirliğinden geçtiğini öne sürmüş ve onay gören rapor ile “Avrupa Siyasi İşbirliği” adı altında bir girişim başlatılmıştır.¹⁵⁰

ASİ, dış politika konusunda koordineli ve ortak hareket etme vaadini, karar alma sürecinde hükümetler arası konsensüsün sağlanmasını, politikaların uygulanmasında dışişleri bakanları arasında sürat ve esnekliğe izin veren doğrudan bağlantıların kurulmasını öngörüyordu. Yani sadece bir danışma mekanizması

¹⁴⁹ Batı Avrupa Birliği Parlamentolararası Avrupa Güvenlik ve Savunma Asamblesi, http://www.tbmm.gov.tr/ul_kom/bab/bab.html, (23.04.2009)

¹⁵⁰ Beril Dedeoğlu, (2003a), *Avrupa Birliği Bütünleşme Süreci II: Avrupa Birliği’nin Yakın Geçmişi*, (Der.), Boyut Yayınları, İstanbul: s.55.

öngörüyordu. ASİ, aynı zamanda, AT ülkelerinin üçüncü ülkelerdeki ve uluslararası kuruluşlardaki temsilcileri arasında işbirliğini de içermektedir.¹⁵¹

ASİ'nin kuruluşundan sonra, AT Devlet ve Hükümet Başkanları nezdinde yapılan zirve toplantılarında, siyasi işbirliği ve ortak dış politika konularında ilerlemeler kaydedilmiştir. 19–21 Ekim 1972'de yapılan AT Devlet ve Hükümet Başkanları ikinci zirve toplantısında, AT Antlaşmasını imzalamamış olan İngiltere, İrlanda, Danimarka ve Norveç de katılmıştır. Bu zirvede Dışişleri Bakanları'ndan bir rapor hazırlamaları istenmiştir. Dışişleri Bakanları tarafından hazırlanan ve 23 Temmuz 1973'de kabul edilen Kopenhag Raporu'nda, üye devletlerin ortaklarına danışmadan, uluslararası olaylarda tavır belirlememesi ilkesi benimsenmiştir.¹⁵²

9–10 Aralık 1974 tarihinde gerçekleştirilen Paris Zirvesi'nde, Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nin, "Avrupa Konseyi" adıyla kurumsal bir yapıya kavuşturulması ve Dışişleri Bakanları'nın bu çatı altında Devlet ve Hükümet Başkanları ile yılda en az üç defa "Topluluklar Konseyi" olarak ve ASİ çerçevesinde toplanarak, Batı Avrupa'nın dış politika sorunlarıyla topluluk çıkarlarını bir bütünlük içinde tartışmalarının öngörülmesiyle, topluluk ile ASİ arasında bir bağ kurulmuştur. Bu şekilde AT'nin en üst düzey karar organı olan "Avrupa Konseyi", ASİ mekanizmasının da en yüksek karar organı olmuştur.¹⁵³

1981 tarihli Londra Raporu'nda, ASİ mekanizmasıyla, uluslararası sorunlar karşısında sadece tepkisel politika oluşturulduğu vurgulanarak, Birliğin belirli uluslararası sorunlar karşısında daha etkili çözüm önerileri ortaya koyması ve bu sorunlara uzun dönemli politika perspektifiyle yaklaşılması gerektiği belirtilmiştir. Rapor'da ayrıca, Almanya'nın önerdiği siyasi işbirliği mekanizmasına, güvenliğin savunma boyutunun dâhil edilmesi fikri, İrlanda Cumhuriyeti'nin başını çektiği bazı ülkeler tarafından benimsenmemiştir. Benzer şekilde Genschler-Colombo Önerisi,

¹⁵¹ T.C. Başbakanlık Hazine ve Dışişleri Müsteşarlığı, (1993), *Avrupa Topluluğu ve Türkiye*, 2.Baskı, Ankara: s.49.

¹⁵² Ülger, a.g.e., s.65.

¹⁵³ Haydar Efe, (2007), *Avrupa Birliği'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası ve Türkiye*, Murat Yayıncılık, İstanbul: s.75.

güvenliğin savunma boyutunun, ASİ mekanizmasına dâhil edilmesi gerektiğini dile getirmiş, fakat yine bazı ülkeler tarafından kabul edilmemiştir.¹⁵⁴

ASİ 1986'da "Avrupa Tek Senedi" ile kurumsal bir dayanağa kavuşturuldu. Tek Avrupa Senedi, ASİ'nin niteliğini veya işleyiş yöntemlerini değiştirmeksizin, hükümetler arası işbirliği mekanizmasını resmileştirdi. Fakat, Doğu Avrupa'da yaşanan hızlı değişimler ve komünist bloğun çöküşünün yarattığı sorunlar karşısında, Avrupa Tek Senedi'nin oluşturduğu kurumsal sistemin de etkisiz olduğu görüldü.¹⁵⁵

Etkin olmayan kurumsal yapısına rağmen ASİ, dış politika konusunda AB üyesi ülkeler arasında uyumlaştırma ve koordinasyon mekanizması sağlayarak, uluslararası sorunların çözümü konusunda sivil diplomasi yaklaşımını geliştirmiştir. Fakat askeri savunma boyutunun görev kapsamı dışında bırakıldığı ASİ mekanizması, uluslararası sorunların çözümünde etkin bir rol oynayamamış ve BAB örneğinde olduğu gibi NATO'nun gölgesinde ve Soğuk Savaş atmosferinin yarattığı problemlerin içerisinde kalmıştır.¹⁵⁶

2.3.2. Soğuk Savaş Sonundan Günümüze Avrupa Ortak Dış Politika ve Güvenlik Yapılanmaları

Soğuk Savaş'ın sona ermesi, bütün uluslararası aktörleri olduğu gibi AB'yi de değiştirmeye yöneltmiştir. Sovyetler Birliği'nin ve Varşova Paktı'nın dağılması; 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılması ve Almanya'nın yeniden birleşmesi, Avrupa'nın bütünleşme sürecine yeni bir ivme kazandırdı. Sovyet tehdidinin sona ermesiyle, Avrupa'nın güvenlik ve savunma konusunda ABD'ye bağımlılığı büyük ölçüde azaldı.¹⁵⁷ Ancak Soğuk Savaş sonrasında güvenlik konsepti, güvenliğin askeri boyutunun yanı sıra toplumsal, çevresel ve ekonomik boyutlarını da içeren bir değişime uğramıştır. Zira Soğuk Savaş sonrası dönemde Yugoslavya'nın dağılması ve Balkanlar'daki etnik ve kültürel sorunların doğurduğu çatışmalar, Avrupa'da insan

¹⁵⁴ Arıkan, a.g.e., s.376 içinde Nicholl William And Salmon C.Trevor, (1994), *Understanding The New European Community*, Harvester Wheatsheaf, Hertfordshire: s.191.

¹⁵⁵ Mustafa Şahin, (2000), *Avrupa Birliği'nin Self-Determinasyon Politikası*, Nobel Yayınları, Ankara: s.60.

¹⁵⁶ Arıkan, a.g.e., s.376 içinde Sjurzen Helen, *The Common Foreign and Security Policy: An Emerging New Voice in International Politics*, Arena Working Paper, wp 99/34.

¹⁵⁷ Haydar Efe, (2008), *Avrupa Birliği'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası*, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 1, Gaziantep: ss.70–71.

hakları ihlalleri, etnik çatışmalar, azınlık sorunları ve ekonomik istikrarsızlık gibi güvenlik sorunlarının çeşitlenmesine yol açmıştır. Yeni dönemde Avrupa güvenliğini tehdit eden unsurlar şu başlıklar altında sıralanabilir:

- Etnik ve dinsel merkezli çatışmalar ve sınır uyuşmazlıklarından kaynaklanan çatışmalar
- İnsan hakları ihlalleri
- Ab içerisinde kuzey-güney çatışması ve Almanya'nın potansiyel etkinliği
- Radikal milliyetçilik
- Terörizm, organize suçlar
- Çevre ülkelerdeki yoksulluk, nüfus artışı ve göç
- Çevre sorunları ve çevresel tehlikeler¹⁵⁸

2.3.2.1. ASİ'nin ODGP'ye Dönüşümü

Yaklaşık kırk yıl süren Avrupa'nın inşası sürecinde, Avrupa Topluluğu'na üye ülkeler, her ne kadar uluslararası siyasî konularda işbirliği yapma gayreti göstermiş ve ulusal diplomatik servislerinin bir araya gelerek diyalog yürütmelerini kabul etmiş iseler de, Maastricht Antlaşması'na dek hiçbir anlaşmada ODGP hedefine yer verilmemiştir. Maastricht Antlaşması'nın 1993 yılında yürürlüğe girmesiyle birlikte, ODGP, Avrupa Siyasî İşbirliği'nin yerini almıştır ve Birliğin yapısı içinde ayrı bir hükümetler arası sütun (2. sütun) oluşturulmuştur.¹⁵⁹

Maastricht Antlaşması'yla oluşturulan ODGP mekanizmasının, iki temel kurumsal dayanağına ve politika önceliğine vurgu yapmak gerekir: Birinci politik öncelik olarak; Avrupa Birliği, ODGP mekanizması ile, dış politika ve güvenlik alanında AB diplomasisini uluslararası sistemde daha etkin kılmayı hedeflemiştir. Batı Avrupa Birliği mekanizması ile daha etkin bir Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği oluşturma ise, AB'nin diğer politika önceliği olacaktır.¹⁶⁰

Maastricht Antlaşması'nda ODGP hedefleri açıkça belirtilmiştir:

¹⁵⁸ Arıkan, a.g.e., ss.377-378.

¹⁵⁹ Ömer Bozkurt, (1993), Maastricht Antlaşması ve Avrupa Birliği'nin Geleceği, *Amme İdaresi Dergisi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Cilt: 26, Sayı: 1, Ankara: s.13.

¹⁶⁰ Arıkan, a.g.e., s.379 içinde Oakes, European Defence: From Pörschach to Helsinki, Research Paper, 2000, s.9.

- Birliğin ortak değerlerini, temel çıkarlarını ve bağımsızlığını korumak,
- Birliğin ve üye devletlerin güvenliğini her bakımdan güçlendirmek,
- Birleşmiş Milletler Bildirgesi, Paris Şartı Prensipleri ve Helsinki Nihai Senedi doğrultusunda barışı korumak ve uluslararası işbirliğini güçlendirmek,
- Uluslar arası işbirliğini geliştirmek,
- Demokrasiyi ve hukukun üstünlüğünü ve insan haklarına ve temel özgürlüklere saygıyı geliştirmek ve pekiştirmek
- Bu hedeflere ulaşmak için ise ODGP'nin araçları şunlardır:
- Üye ülkeler arasındaki politikaları uyumlaştırmak için sistemli işbirliği
- Bakanlar Konseyi'nin, herhangi bir dış politika konusunda ortak tutum belirlemesi dâhilinde, üye devletlerin bu ortak tutuma uyumlu dış politika uygulamaları
- Birliğin hedeflerine ulaşabilmesi için belirlenen ortak eylemlerin takibi¹⁶¹

Maastricht Antlaşması'na göre, NATO'nun Avrupa ayağı olarak, AB içinde bir savunma kurumu olarak çalışacak bir BAB öngörülmüştür. Ayrıca antlaşma, AB'nin ayrı bir savunma kimliği geliştirebilme olasılığının da önünü açmıştır. Fakat antlaşma aynı zamanda, oluşturulacak düzenlemelerin NATO ile uyumlu olmasına da dikkat etmiştir. 1994 Brüksel Zirvesi'nde, AB'nin savunma alanında daha önemli ve güçlü bir role sahip olma isteği, NATO tarafından tanınmıştır. Bununla birlikte, ABD, Avrupa güvenlik sisteminde herhangi bir ikileşme (decoupling), ikileme (duplication) ve ayrıma (discrimination) karşı olduğunu belirtmiştir. NATO Genel Sekreteri Robertson ise daha az negatif bir formülasyon ile Trans-Atlantik bağın bölünmezliği, Avrupa'nın kapasitesinin ilerletilmesi ve Avrupa güvenliğinde tüm müttefiklerin yer alması gerektiğini ifade etmiştir.¹⁶²

BAB'ın anayasası niteliğinde olan 1992 tarihli Petersberg Deklarasyonu'nda, BAB'ın üstleneceği asıl görevleri, günün şartlarına uygun olarak, kolektif savunma dışı

¹⁶¹ İbrahim S. Canbolat, (1994), *Uluslararası Siyasal Sistem Avrupa Topluluğu-Avrupa Birliği-Örneği*, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa: ss.196-197.

¹⁶² Bülent Sarper Ağır, (2003), Soğuk Savaş Sonrası Avrupa Güvenlik Düzenine Kurumsal Bir Bakış, *Avrasya Dosyası*, Güvenlik Bilimleri Özel, Cilt 9, Sayı 2, s.111. içinde Peter Van Ham, 'Europe's Common Defense Policy: Implications for the Trans-Atlantic Relationship', *Security Dialogue*, Cilt 31, Sayı 2, (Haziran, 2000), s. 221.

görevler olarak belirlenmişti. Bu görevler, insani yardım operasyonu, kurtarma operasyonu, tahliye operasyonu, barışı koruma ve muharip kuvvetlerin de kullanılabilceği kriz görevleri idi. Özünde bir savunma ittifakı olan BAB'a, Petersberg Deklarasyonu görevleriyle, askeri etkinliklerde bulunma görevleri verilmişti. Böyle olmakla beraber, bir saldırı karşısında savunma işleri NATO'ya bırakılmıştı.

Bu Deklarasyon'da BAB için üç tür üyelik öngörülmüştür: (i) Hem AB, hem de NATO üyesi olan tam üyeler: Belçika, Hollanda, Lüksemburg, Fransa, Almanya, İtalya, İspanya, İngiltere, Portekiz, Yunanistan. (ii) Sadece NATO üyesi olan ortak üyeler: İzlanda, Norveç, Türkiye, Çek Cumhuriyeti, Polonya, Macaristan. (iii) AB üyesi olup, NATO'ya dâhil olmayan gözlemci üyeler: Avusturya, Finlandiya, İrlanda, İsveç, Danimarka. (iv) 1994 Kirckberg Kararı ile saptanan AB'ye aday olan, ortaklığa katılımcı üyeler: 7 devlete (Bulgaristan, Estonya, Letonya, Litvanya, Romanya, Slovakya, Slovenya-1996). AB'nin Avusturya, Finlandiya, İsveç ile genişlemesinin ardından, bu devletlerin tarafsızlık statüleri BAB için sorun oluşturmuştur. Bu tür sorunların bertaraf edilmesi ve AB'nin bir birlik olarak uluslararası aktör olmasını sağlamak için, BAB'ın AB içerisine dâhil edilmesine ilişkin çalışmalar başlatılmıştır.¹⁶³

Maastricht Antlaşması ile ilk olarak ortaya çıkan ODGP, özellikle Avrupa'da meydana gelen uluslararası çatışmalarda gösterdiği performans nedeniyle, ciddi eleştirilere maruz kalmış ve çok geçmeden etkinliği sorgulanmaya başlanmıştır. Gerçekten de AB, eski Yugoslavya topraklarında ortaya çıkan çatışmalarda (Hırvatistan'ın Almanya tarafından tanınması, Yunanistan'ın Makedonya'nın isminden dolayı tanımaması, Bosna'da meydana gelen soykırıma göz yumması, Kosova'daki tutumu) ortak bir politika belirleyememiş, üye ülkeler geleneksel dış politikalarını sürdürmeye devam etmişlerdir. Nitekim yukarıda sözü edilen eski Yugoslavya'daki vahşetler, ancak NATO'nun, daha doğru bir ifadeyle, ABD'nin bölgeye müdahalesi sonucu durdurulabilmiştir.¹⁶⁴

2 Ekim 1997'de imzalanıp 1 Mayıs 1999'da yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması, 1992 tarihli Petersberg Görevlerini (insani yardım, kurtarma, barış

¹⁶³ Dedeoğlu, (2003b), s.262.

¹⁶⁴Uğur Özgöker, Avrupa Birliği Ortak Dış ve Güvenlik Politikası II, <http://www.subconturkey.com/2009/Ocak/koseyazisi-Avrupa-Birligi-Ortak-Dis-ve-Guvenlik-Politikasi-II.html>

misyonları, kriz yönetimi) AB kapsamına almakla birlikte, AB-NATO-BAB ilişkilerini düzenlemiş, ortak strateji benimsemiş ve ODGP içerisinde Avrupa Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası oluşturulmasını (OGSP) olanaklı kılmıştır. Bu çerçevede de bir Avrupa Kolordusu kurulmasının önü açılmıştır.¹⁶⁵

2.3.2.2. AGSK'nin Oluşumu ve AGSP'ye Dönüşümü

Genellikle birbirinin yerine kullanılan Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği ve Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası aslında içerikleri farklı iki oluşumdur. AGSK, daha çok kavramsal bir içerik taşırken, AGSP, içerisinde uygulamayı da barındırır.¹⁶⁶

ABD'nin, 1987 yılında Reykjavik'de Sovyetler Birliği ile nükleer güçler hakkındaki anlaşmayı yaparken, Avrupalı müttefiklerine danışmaması, AT üyelerinde rahatsızlık yaratmış ve BAB, aynı yıl Lahey'de "Avrupa Güvenlik Çıkarları Platformu"nu kabul etmiştir. Avrupa'nın savunma alanında kendi kimliğini geliştirmesi amacı ve bu kapsamda BAB'a önemli bir rol verilmek istenmesi, AGSP açısından önemli bir aşamadır. Lahey Platformu'nda, bütünleşmiş bir Avrupa inşasına güvenlik ve savunma dâhil edilmediği sürece, bu inşa sürecinin tamamlanmamış olarak kalacağı ifade edilmiştir.

Avrupa'nın savunma alanındaki bu çabalarından endişelenen ABD, bu oluşumların NATO çatısı altında kendi kontrolünde yapılması için çalışmaya başlamıştır. NATO, 1994'ten itibaren gündemine aldığı AGSK konusunu, NATO içerisinde bir faaliyet olarak tarif etmiştir. Başlangıçta, AB ve BAB çevrelerinde de bu şekilde algılanan ve ifade edilen AGSK kavramı yerine, 1999'un sonundan itibaren, AB çevrelerinde ODGP'nin bir parçası olarak; AGSP kavramı kullanılmaya başlanmıştır.¹⁶⁷

1994 Brüksel Zirvesi'nde, aynı zamanda "Birleşik Müşterek Görev Gücü" (BMGG/CJTF) konsepti onaylanmıştır. BMGG Konsepti'nin onaylanması, BAB açısından önemli bir gelişmedir. BAB'ın gelişmesinin, NATO'nun Avrupa ayağını daha güçlendireceğini benimseyen ABD, Avrupa güvenliğinde NATO'yu sürekli olarak ön

¹⁶⁵ Dedeoğlu, (2003b), ss.60-61.

¹⁶⁶ Esra Çayhan, (2002), Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası ve Türkiye, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, Sayı:3, Cilt:2, Ankara: s.49.

¹⁶⁷ Efe, a.g.e., ss.163-164.

plana çıkarmak istemiştir.¹⁶⁸ 15 Mayıs 1995'te Lizbon'da bir araya gelen BAB üyesi ülkeleri, İspanya, Fransa ve İtalya'nın kara kuvvetlerinden oluşan "EUROFOR" ile deniz kuvvetlerinden oluşan "EUROMARFOR" kurulmasını kararlaştırmış ve bu kuruluşların, diğer üyelere açık olduğunu bildirmişlerdir.¹⁶⁹

3 Haziran 1996 tarihinde Berlin'de toplanan NATO Dışışleri ve Savunma Bakanları, Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği (AGSK)'nin NATO içinde geliştirilmesini kararlaştırmışlardır. Bu kararın, Avrupalı müttefiklerin ortak sorumluluklarının bir ifadesi olarak, NATO'nun misyon ve faaliyetlerine daha tutarlı ve etkili katkılar yapacağı değerlendirilmektedir. 1996 yılından itibaren NATO ve AB arasında, gerektiğinde AB öncülüğündeki harekâtlarda NATO imkân ve yeteneklerinin kullanılmasına ilişkin düzenlemeler yapılmıştır.¹⁷⁰

1998 yılına kadar, AGSK ile ilgili tartışmalar, Avrupa güvenliğinde NATO'yu esas alan ve Avrupa Birliği'nin bu alanda atacağı adımların, İttifak'ın Avrupa ayağını güçlendireceğini vurgulayan ana tema çerçevesinde sürdürülmüştür. Ancak 1998 yılındaki bazı gelişmeler, AGSK tartışmalarında önemli bir dönüm noktası olmuştur. Britanya hükümetinin, Avrupa'nın savunma yeteneklerini geliştirebilmesinin, Avrupa Birliği çerçevesinde mümkün olacağı yönündeki yeni yaklaşımı doğrultusunda Fransa'nın desteğini alması, AGSK açısından yaşanacak dönüşümün itici gücü haline gelmiştir. Aralık 1998'de Britanya ve Fransa hükümetlerinin St.Malo'da yaptıkları yıllık ikili zirve toplantısı sırasında, Avrupa'nın savunma yetenekleri ön plana çıkarılmıştır.¹⁷¹

İngiltere Başbakanı Tony Blair ile Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac arasında yapılan zirvenin ardından yayınlanan ortak bildiride taraflar;

- Amsterdam Antlaşması'nda yer alan Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası'nın süratle uygulamaya aktarılması,
- AB'nin uluslar arası krizlere müdahale edebilecek, müstakil hareket yapabilecek kapasiteye sahip olması ve bunun için yeterli askeri güç ile desteklenmesi,

¹⁶⁸ Çomak, a.g.e., s.44.

¹⁶⁹ Dedeoğlu, (2003b), s.262.

¹⁷⁰ Çomak, a.g.e., s.39.

¹⁷¹ Çayhan, a.g.m., s.48.

- NATO'nun bir bütün olarak müdahil olmadığı yerlerde, AB'nin karar alması için uygun bir yapıya ve askeri kapasiteye kavuşturulması,
- Avrupa'nın güçlendirilmiş silahlı kuvvetlere ihtiyacı bulunduğu ve bunun da rekabetçi bir Avrupa savunma sanayi ile desteklenmesi gerektiği konularında görüş birliği sağlanmıştır.

NATO içinde ortaya çıkan ve gelişim sürecinde bulunan Avrupa Savunma ve Güvenlik Kimliği, bu zirve ve ardından gerçekleşen Avrupa Konseyi Zirveleri ile AB bünyesine taşınmış, Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası'nın bir parçası haline gelmiştir.¹⁷²

23–24 Nisan 1999 tarihleri arasında gerçekleştirilen NATO Washington Zirvesi'nde; 3 Haziran 1996 tarihinde yapılan ve NATO içinde AGSK'nin geliştirilmesine imkân veren NATO Bakanlar Konseyi'nin Berlin'de yapılan toplantısına ve alınan kararlara değinilmekte, özellikle AB'nin, NATO'nun olayın bütününde yer almadığı durumlarda, karar verebilmek ve askeri eylemi onaylayabilmek için özerk hareket edebilme yeteneğine sahip olma kararlılığı' vurgulanmaktadır. Ayrıca Zirve'de, NATO tarafından 1996'da Berlin'de alınan karar ve bunu takiben alınan diğer kararlar doğrultusunda, NATO içinde AGSK'nin geliştirilmesine devam edilmesi benimsenmiş ve bu sürecin NATO, BAB ve uygun olduğunda AB ile yakın işbirliği ile gerçekleştirilmesi öngörülmüştür.¹⁷³

Haziran 1999'da Köln Zirvesi'nde, AB, Petersberg Bildirisi'nde belirtmiş olduğu kriz yönetimi ve krizin önlenmesine yönelik kararlar alınabilmesi amacıyla gerekli yetenek ve araçlara sahip olunması için gerekenleri yapacağına dair karar alınmıştır. Bu bağlamda Avrupa Konseyi, Genel İşler Konseyi'ni, BAB'ın işlevlerini de içerecek şekilde gerekli şart ve ölçülerin hazırlanması amacıyla görevlendirmiştir. Bu çerçevede, Avrupa Konseyi, 2000 yılı sonuna kadar gerekli kararların kabulünü ve BAB'ın görevinin sonlandırılmasını amaçlamıştır.¹⁷⁴

¹⁷² İrfan Kaya Ülger, (2002), *Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın Arkaplanı, Oluşumu ve Temel Anlaşmazlık Konuları*, Yinanç Refet, Taşdemir, Hakan (Ed.), Seçkin Yayınları, Ankara: ss.106–107.

¹⁷³ Hasret Çomak, (2002), Türkiye, NATO, AGSK ve AOGSP, *Jeopolitik*, Yıl:1, Sayı:3, s.62.

¹⁷⁴ Savaş Biçer, (2002), *Avrupa Birliğinin Genişleme Süreci*, İletişim Yayınları, Aktar, Cengiz (Der.), İstanbul: s.138.

Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası'nın içinde yeni bir açımı simgeleyen Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın görev tanımı, BAB'ın 1992'de kabul ettiği Petersberg Görevleri ile sınırlandırılmıştır. 10–11 Aralık 1999'da toplanan Helsinki Zirvesi'nde, AB, kendisine temel hedef olarak belirlediği 50–60 bin kişilik Acil Müdahale Gücü'nün oluşturulması kararını alarak, AGSP'nin kurumsallaşması çerçevesinde çok önemli bir adım atmıştı. Bu bağlamda NATO'dan neredeyse sınırsız olarak yararlanmak isteyen AB, BAB'daki düzenlemelerin aksine AB üyesi olmayan müttefiklere katılım anlamında öncelik tanımamakta ve katılım konusunda sadece danışma nitelikli düzenlemelerle yetineceğinin sinyallerini vermekteydi.¹⁷⁵ BAB Dışişleri ve Savunma Bakanları, 15–16 Haziran 2000 tarihlerinde Porto kentinde yaptıkları toplantılarda da BAB'ın lağvedilip yerine Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın(AGSP) oluşturulması ile ilgili son kararı aldılar.¹⁷⁶

19–20 Haziran 2000 tarihinde yapılan Feira Zirvesi'nde, AB üyesi olmayan NATO üyelerinin karar alma mekanizmalarındaki rolüne dair kararlar alınmıştır. Buna göre; NATO'nun olanaklarını kullanarak yapılacak operasyonlarda, NATO üyesi ülkeler karar mekanizmasında söz sahibi olacaklar; NATO olanaklarını kullanmadan, AB'nin kendi olanaklarıyla yapacağı operasyonlarda karar almada NATO üyeleri söz sahibi olamayacaklar, sadece bilgilendirileceklerdir. İkinci önemli karar; 2000 yılının sonuna kadar AB'ye üye veya üye olmayan ülkelerin, AB gücüne ne kadar asker tahsis edebileceklerini araştırmak ve belirlemek için bir toplantı düzenlenmesi kararıdır.¹⁷⁷

Kasım 2000'de AB üyesi ülkeler, Acil Müdahale Gücü'ne katkı amacıyla 100 bin kişilik askeri birlik, 400 savaş uçağı ve 100 savaş gemisinin, 2003 yılına kadar kullanıma hazır hale getirilmesini kararlaştırdılar. Acil Müdahale Gücü'nün hareket kabiliyeti ve çalışma alanının genişlemesi anlamına gelen bu gelişmelerin, giderek AB'nin kolektif güvenliğini de içeren bir yapı kazanıp kazanmayacağı, AB ve NATO çevrelerinde yoğun şekilde tartışılmaktadır.¹⁷⁸ ,

¹⁷⁵ Sadi Çalışlar, (2001), AGSK, NATO ve Türkiye, *Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği, Avrupa Birliği ve NATO İle İlişkilerin Geleceği, Türkiye'ye Etkileri Sempozyum Bildirisi*, Harp Akademileri Komutanlığı, 11–12 Ocak 2001, İstanbul: s.176.

¹⁷⁶ Bilbilik, a.g.e., s.73.

¹⁷⁷ Çakmak, a.g.e., ss.236-237.

¹⁷⁸ İrfan Kaya Ülger, (2005), *Avrupa Dış Politikası ve AB Genişlemesi*, Kaymakçı, Oğuz (Ed.), Nobel Yayınları, Ankara: ss.52–53.

7–11 Aralık 2000 tarihinde yapılan Nice Zirvesi’nde, 2000 yılı Kasım ayında sunulan ve ülkelerin askeri angajmanlarını içeren katalogu onaylanmıştır. Bu toplantı esnasında, üye ülkelerin savunma bakanları, Avrupa Acil Müdahale Gücü için her ülkeye düşen askeri yardım miktarlarını belirtmişlerdir. Buna göre; İngiltere, 30 bin asker, 72 savaş uçağı ve 18 savaş gemisiyle; Almanya, Fransa ve İtalya 12’şer bin askerle; İspanya 6 bin ve Lüksemburg 100 askerle bu gücü destekleyeceklerdir. Nice Zirvesi’nde, ayrıca, en kısa zamanda daimi askeri yapıların oluşturulması hususu da belirtilmiştir.¹⁷⁹

15–16 Haziran 2001 tarihinde gerçekleştirilen Göteborg zirvesinde, AB’nin NATO olanaklarını kullanması için düzenlemelerin ve anlaşmaların en kısa sürede yapılması istenmiştir. Ayrıca AB üyesi olmayan NATO ülkeleriyle, AGSP çerçevesinde işbirliği ve katılım koşullarının Laeken zirvesinde sonuçlandırılması için çalışmaların başlanmasına karar verilmiştir. 14–15 Aralık 2001 Laeken Zirvesi’nde, AB’nin NATO imkânlarını kullanmasına ilişkin sorunların giderilmesi bekleniyordu, zira Türkiye, güvenlik kaygıları nedeniyle, NATO olanaklarını AB’ye koşulsuz vermeye karşı çıkmıştı. Bu zirve öncesinde, Türkiye’nin ikna edilebilmesi için, ABD’nin arabuluculuğuna başvuruldu. Ankara’da, Türk ve İngiliz yetkilileri arasında yapılan görüşmeler, 2 Aralık 2001’de “Ankara Mutabakatı” adı verilen anlaşmayla sonuçlandı. Bu anlaşmaya göre; AB, Türkiye’nin yakınında yapacağı bir askeri operasyonda, Türkiye’yi karar mekanizmasına dâhil edecek ve Türk-Yunan uyuşmazlıklarında AB güçleri görev alamayacaktı. Buna karşılık Türkiye, AB’nin gerektiğinde NATO imkânlarını kullanabilmesinin önünü açacak, yani her durumda oylama istemeyecek ve veto hakkına başvurmayacaktı. 6 Aralıkta, AB-NATO Ortaklaşa Bakanlar Toplantısı’nda, Yunanistan, Türkiye’ye taviz verildiğini öne sürerek, Ankara Mutabakatı’nın onayını engelledi. Bu durum, ancak 19 Mayıs 2003 tarihinde yapılan Brüksel Toplantısı’nda çözüme kavuştu.¹⁸⁰

AB Konsey Sonuç Bildirgesi’nde: “AGSP’nin, hiçbir koşulda ve krizde, herhangi bir NATO müttefikine karşı kullanılmayacağı gibi, NATO askeri kriz

¹⁷⁹ Biçer, a.g.e., s.140.

¹⁸⁰ Çakmak, a.g.e., ss.238-239.

yönetiminin de, AB'ye ve üye ülkelerinden herhangi birine karşı eyleme geçemeyeceği" ilkesi benimsenmiştir.¹⁸¹

21–22 Haziran 2002 tarihlerinde Sevilla'da gerçekleştirilen Avrupa Zirvesi'nde, AB'nin kriz yönetimi operasyonlarını üstlenecek durumda olduğu teyit edilerek, Bosna Hersek'te BM'nin yerine 1 Ocak 2003'ten itibaren AB'nin polis misyonu görevini üstlenmeye hazır olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, o tarihe kadar, AB ile NATO arasında AGSP konusunda kesin bir anlaşmaya varılabilmesi koşuluyla, Makedonya'da NATO'nun görev süresinin dolmasını takiben, bu görevi AB'nin devralmak istediği dile getirilmiştir.¹⁸²

12–13 Aralık 2003 tarihlerinde gerçekleşen Kopenhag Zirvesi'nde Türkiye'nin AGSP'nin gelişimi konusundaki kaygıları dikkate alınmıştır. Ayrıca, NATO ile Barış için Ortaklık Anlaşması (BİO) imzalamamış olan Kıbrıs Rum Kesimi'nin, NATO imkânları kullanılarak yürütülecek operasyonlara katılmaması ve NATO'nun gizli evraklarına, Kıbrıs Rum Kesimi'nin ve Malta'nın erişimine izin verilmemesine karar verilmiştir. Böylece, Türkiye'nin AGSP'nin Kıbrıs'ta kullanılacak olmasına ilişkin kaygıları da giderilmiştir.¹⁸³ Bu Zirve'de, ayrıca, NATO ile kalıcı bir antlaşmanın sağlandığı belirtilmiştir. Bunun anlamı, AB'nin NATO'nun planlama ve yeteneklerine ve diğer imkânlarına güvenceli erişimin sağlandığıdır.¹⁸⁴

ODGP konusunda AB, özellikle 2003 yılında Makedonya'daki NATO misyonunu devralarak ve Kongo'da BM adına Fransa öncülüğünde "Artemis" adlı askeri müdahale ve barış gücü operasyonunu gerçekleştirerek, bu alandaki kapasite ve özgüvenini oldukça artırmıştır. 2 Aralık 2004 tarihinde ise Bosna'daki NATO misyonunu devralarak, bu alanda çok büyük bir adım atmıştır. Öte yandan, 2004 yılında Avrupa Savunma Kurumu(ASK)'nın kurulmasıyla, kapasite ve kurumlaşma eksiğinin tamamen kapatılması hedeflenmiştir. 80 personel ve 20 milyon Euro'luk bir bütçeyle kurulan ASK, Avrupa savunma ihtiyaçlarının belirlenmesi, gelecek projeksiyonlarının

¹⁸¹ Arıkan, a.g.e., s.383 içinde European Council, Presidency Conclusions, 2002, Annex II, ESDP: Implementation of the Nice Provisions on the Involvement of the Non-EU European Allies.

¹⁸² T.C. Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupa/ab/abab/Sevilla.Zirvesi.Sonuc.htm> (23.04.2009)

¹⁸³ Barış Özdal, Lizbon (Reform) Antlaşması'nın Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'na İlişkin Düzenlemeleri ve Türkiye, <http://www.ikv.org.tr/images/upload/file/barisozdal-teblig.pdf>, (23.04.2009)

¹⁸⁴ Efe, a.g.e., s.218.

hazırlanması, ilgili AB kurumları ve ulusal kurumlarla koordinasyonun sağlanması ve ABD'yle rekabet edebilecek bir Avrupa savunma sanayinin kurulması, silah envanteri ve standartlarının belirlenmesi ve AB silahlı kuvvetlerinin teçhizatlandırılmasından sorumlu tutulmuştur.¹⁸⁵

Fransa, İtalya, Hollanda, Portekiz ve İspanya tarafından oluşturulan Avrupa Jandarma Gücü, AGSP kapsamında kabul edilmiştir. 2005 yılı başında Vicenza/İtalya'da karargâh olarak göreve başlayan Avrupa Jandarma Gücü, 30 gün içerisinde intikal edebilecek hazırlık seviyesinde olacaktır. Söz konusu kuvvet, yalnızca AB liderliğinde icra edilecek harekâtlarda değil, aynı zamanda BM ve AGİT misyonlarında da görevlendirilecektir. Kuvvetin, özellikle askeri harekât sonrasında bölgede asayiş ve düzeni sağlamak, ayrıca organize suç ve bölgede bulunan sivil unsurları korumak amacıyla görevlendirilmesi öngörülmektedir.¹⁸⁶

17 Mayıs 2004 tarihinde Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi'nde onaylanan ve 18 Haziran 2004 tarihinde kabul edilen "Temel Hedef 2010" ile AB ülkeleri, kendilerini 2010 yılına kadar, Avrupa Birliği Antlaşması'nın kapsadığı kriz yönetimi operasyonlarının bütün çeşitlerini yapabilecek konuma getirme amacını ortaya koymuşlardır. 2007 yılına kadar 7-9 muharebe grubunun oluşturulmasını, 2008 yılına kadar 1 adet uçak gemisinin tedarik edilmesi, bu muharebe gruplarının operasyon kararı almasını müteakip 10 gün içinde harekât alanında hazır bulundurulması kararlaştırılmıştır.¹⁸⁷

11 Eylül olaylarından sonra, ABD'nin Irak'a müdahalesi üzerine Avrupa ülkelerinin bölünmesi, AB üyesi devletlerde, Birliğin dış politikası için bir stratejik çerçeve oluşturulmasının gerektiği inancını doğurmuştur. AB'nin ODGP Yüksek Temsilcisi Javier Solana'nın himayesinde hazırlanan belge, Aralık 2003'te 25 ülkenin Devlet ve Hükümet Başkanları tarafından kabul edilmiştir. Birliğin dış faaliyetlerinde bir rehber niteliğinde olan ve AB güvenlik politikalarına yön veren Avrupa Güvenlik Stratejisi'nin ana fikri 25 ülkeli, 450 milyon nüfuslu, dünya üretiminin ¼'ünü

¹⁸⁵ <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=116&sayfa=66> (23.04.2009)

¹⁸⁶ Abdülbaki Kavun, (2006), *Avrupa Birliği'nde Esnek Bütünleşme Modeli ve Türkiye Açısından Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası Boyutundan İncelenmesi*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara: s.51.

¹⁸⁷ Efe, a.g.e., s.233.

gerçekleştiren AB'nin, bu potansiyeline uygun bir ağırlıkta, güvenlik alanında küresel bir oyuncu olmak istemesidir.¹⁸⁸

Avrupa Güvenlik Stratejisi Belgesi, Birlik tarafından vurgulanmayan bir boyut olan tehdide-eksenli bir belgedir. Bu belge beş ana tehdit saptar: uluslar arası terör, kitle imha silahlarının yayılması, bölgesel çatışmalar, çökmüş devletler ve organize suçlar. Böylelikle Avrupa, savunmanın ilk hattını sınırların dışında kabul etmeye başladı. Ancak Avrupa Güvenlik Belgesi, 11 Eylül olaylarından sonra belirlenen ABD Milli Güvenlik Stratejisi ile farklılık arz eder. Birincisi; Belge, savaş ya da vatan savunması için bir çağrı değildir. İkincisi; güvenlik tehditleri benzer olsa da, bunlarla mücadele şekli benzer değildir. Birliğe göre, bu tehditlere karşı askeri güç kullanımı dışlanmasa da, sadece onunla sınırlandırılmaz. Birlik, politik ve ekonomik güçle, sivil ve askeri olanı birleştiren daha geniş bir yaklaşım benimsemek niyetindedir. Kitle imha silahlarının yayılmasıyla ilgili olarak, uluslar arası rejimlerin güçlendirilmesini, terörizmle ilgili olarak ise, tek etkili çözümün, küresel yöntem olacağını benimsemiştir. Birlik, güç kullanımını dışlamaksızın, “önleyici vuruş” stratejisini açıkça reddeder. Çökmüş ve çökmekte olan devletlerde, çözümün rejim değişikliğinden ziyade, iyi yönetişimin desteklenmesi olduğunu savunur.¹⁸⁹

Birliğin “önleyici müdahale” stratejisi, birliklerin acil konuşlanmasını içeren istikrarsızlıkla mücadelede; ekonomik yardım, hukukun üstünlüğünün artırılması, polis kuvvetleriyle güvenliği sağlama operasyonları, insani yardım gibi çözümleri benimsemiş, kısaca istikrarsızlık ve küresel sorunlarda, Avrupa tarzını özetlemektedir. Birliğin bu stratejisi, ABD'nin sahip olmadığı bir silah ve güç anlamına gelmektedir.¹⁹⁰

Avrupa Güvenlik Stratejisi, uluslararası ilişkiler için temel çerçevenin Birleşmiş Milletler Şartı olduğunu, BM'yi güçlendirmek, BM'nin etkili şekilde hareket etmesi ve sorumluluklarını uygulaması için gerekli donanımı sağlamanın, bir Avrupa önceliği olduğunu ifade eder. Birlik, kolektif eylemin meşruiyetine ve birimlerinin egemenliğine dayanan BM Şartı'nın temel değerlerini vurgular ve BM Güvenlik Konseyi'nin, güç kullanımını meşrulaştırmak için bir forum olmaya devam etmesini

¹⁸⁸ Efe, a.g.e., s.235.

¹⁸⁹ Jean-Yves Haine, (2005), *Tarihsel Bir Perspektif*, Gnesotto, Nicole (Ed.), Tasam Yayınları, İstanbul: ss.52-53.

¹⁹⁰ A.g.e., s.53.

tasdik eder. Ancak, kuralların, uygulanmaya ihtiyaç duyduğunu da kabul eder: “Biz uluslararası organizasyonların, rejimlerin ve anlaşmaların, uluslararası barış ve güvenliğe olan tehditlere karşı koymakta etkin olmasını istiyoruz, kurallar ihlal edilince, bu sebeple harekete hazır olmak zorundayız.”¹⁹¹

Maastricht sonrası Avrupa entegrasyon sürecinde yaşanan gelişmeler, AB'nin savunma ve güvenlik konularında NATO'dan bağımsız bir Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası oluşturma konusunda önemli gelişmeler kaydettiğini göstermektedir. Avrupa Savunma Topluluğu ile başlatılan süreç, Maastricht ve Amsterdam Antlaşmaları ile yasal zemine oturtulmuş ve Saint Malo Deklarasyonu, Köln, Helsinki, Feira, Nice ve Kopenhag Zirveleri'nde alınan kararlar doğrultusunda da belirli prensip, amaç ve kurumsal yapılanma oluşturulmuştur. Ancak Maastricht sonrası entegrasyon sürecince AGSP alanındaki gelişmeler iki faktörün gölgesinde kalmıştır:

- Üye ülkelerde ulus üstü yapılanmayı içeren ortak savunma ve güvenlik politikası oluşturma hedefi ile ulus egemenliğinin aşındırılması kaygısı arasında yaşanan çelişki,
- NATO'nun, Avrupa güvenlik mimarisinin esas unsuru olduğu gerçeği ile oluşturulması planlanan AGSP'nin, NATO'ya rağmen varlık nedeninin oluşturduğu ikilem.¹⁹²

Soğuk Savaş ardından savunma bütçelerinde tasarrufa giden AB ülkelerinin, yeni kaynak ayırmaya ne derece hazır oldukları bilinmemektedir. Ayrıca, AB üyeleri arasında, savunma politikasının sınırları konusunda ciddi görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Diğer yandan, AB'nin önde gelen ülkelerinden İngiltere ve Fransa'nın, AGSP'ye yaklaşımları birbirinden oldukça farklıdır. Fransa, AGSP'nin, NATO'dan bağımsız örgütlenmesini ve BAB'ın, AB'nin savunma örgütüne dönüşmesini istemektedir. İngiltere ise NATO ile her aşamada işbirliği yapılmasını savunmaktadır.

AGSP, genişleme sürecindeki Avrupa için, yeni problemler yaratma riski taşımaktadır. AGSP, mevcut oluşum aşamasında bile, NATO, BAB ve AB üyelerinin birbirinden farklı olması nedeniyle büyük problemlerle karşı karşıyadır. Özellikle AGSP'nin, NATO imkânlarından ve altyapısından faydalanması söz konusu olduğunda,

¹⁹¹ Haine, a.g.e., ss.53-54.

¹⁹² Arıkan, a.g.e., s.383.

AB üyesi olmayan NATO ülkeleri (Türkiye, Norveç, İzlanda) karar mekanizması içinde yer almadıkları uygulamalara, lojistik, teknik ve askeri destek sağlamak yükümlülüğü altına gireceklerdir.¹⁹³

2.4. AGSP’İN NATO VE AB-ABD İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

Soğuk Savaş boyunca, Avrupa’da barış, demokrasi ve istikrarın korunmasında önemli rol oynayan NATO, Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle birlikte oluşan yeni stratejik ortamda da önemli görevler yüklenmiştir. Kosova Harekâtı ile Sırpaların etnik temizleme politikasının durdurulması, NATO’nun yeni dönemdeki en önemli başarısıdır.¹⁹⁴ Soğuk Savaş’ın ardından Atlantik’in iki yakasındaki geleneksel görüş, Avrupa ile ABD arasındaki karşılıklı bağımlılığın, ortaklıktan başka herhangi bir alternatif kaldırmayacak kadar geliştiğini savunmuştur. Irak Savaşı ise, bu ön kabulün test edildiği bir sınav niteliğinde olmuştur. İngiltere ve Fransa, AB içinde taban tabana zıt tutum almışlardır ve birbiriyle çelişen açıklamalar, Birlik içinde iki farklı grubun oluşmasına neden olmuştur.¹⁹⁵

Washington Zirvesi öncesinde, İttifak’ta “hem birlik, hem de çatlak var” görüşünde olan Londra’daki Uluslararası Stratejik Araştırmalar Merkezi’nin hazırladığı rapor, transatlantik ilişkilerin geleceğine ışık tutmuştur. Rapor, çatlığa sebebiyet vermeye aday konuların başında, yeni alan dışı kavramının tanımlanmasının geleceği ifade edilmiştir. Bazı Batı Avrupa ülkelerinin, NATO’nun, ABD’nin Orta Doğu politikalarının bir aracı haline gelmesinden çekindikleri, çünkü bu bölgedeki Amerikan ve Avrupa politikalarının farklı ve bazen çatışma halinde olduğuna değinilmiştir. İttifak’ın Avrupa ve Amerika kanadı arasında önümüzdeki dönemlerde tartışma yaratması beklenen konulardan birinin de, terörizmle mücadelede NATO’nun rolü olacağı iddia edilmiştir. Terörizm, ortak bir tehdit olarak görülmekle beraber, Avrupa’nın, bu tehdidi ABD kadar ensesinde hissetmediği, bunun nedeninin de Avrupa’nın, ABD gibi Orta Doğu’da bir askeri varlığının ve İsrail ile bir ittifakının olmaması olduğu iddia edilmiştir. Benzer görüş ayrılıklarının, İran ve Kuzey Kore gibi

¹⁹³ Ülger, (2005), s.53.

¹⁹⁴ Kamer Kasım, (2002), NATO’ya ve ABD-AB İlişkilerine Etkisi Bakımından Ortak Dış ve Güvenlik Politikası, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt:1, Sayı:2, (Bahar 2002), Ankara: s.94.

¹⁹⁵ Lord William Wallace, Avrupa ile ABD Nasıl Barışır?, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=73646&tarikh=30/04/2003> (23.04.2009).

lkeler konusunda da yaşanmasının mümkün olduğu, ancak zaman zaman ilişkilerin gerginleşmesine rağmen, Avrupa'nın İnan'a karşı, ABD kadar sert bir politika izlemediği vurgulanmıştır.¹⁹⁶

Raporda ifade edilen iki konu, Irak Savaşı'nda İttifak'ta çatlağın oluşmasına neden olmuştur. Irak Savaşı'na karşı çıkan dört AB yesi lke; Fransa, Almanya, Belçika ve Lüksemburg, 29 Nisan 2003'te Brüksel'de gerçekleştirilen mini zirvede, kendi çok uluslu g kararghlarını kurmak ve Acil Müdahale Gücü oluşturmak istediklerini açıklamışlardır. ABD Dışışleri Bakanı Colin Powell, Irak Savaşı'na karşı çıkan bu dört ülkenin planlarını reddederek, yapılması gerekenin, zaten var olan oluşumlar içindeki askeri gücü arttırmak olduğunu savunmuştur. İngiltere Savunma Bakanı Geoff Hoon ise bu dört ülkeye, AB ile NATO arasındaki dengeleri bozmamaları çağrısında bulunmuştur.¹⁹⁷

Her ne kadar ABD, AB'nin 1991 yılında imzalanan Maastricht Anlaşması'ndan beri geliştirmeye çalıştığı Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği'ne ve bu çerçevede Batı Avrupa Birliği'nin güçlendirilmesine resmi olarak desteğini defalarca ilan etmişse de, Avrupa'nın, ittifak içinde ayrı bir g merkezi olma girişimlerinden rahatsız olduğunu dile getirmiştir.¹⁹⁸

Özellikle, 1998 Saint-Malo Zirvesi'nden sonra ivme kazanan Avrupa'yı Avrupalıların savunması düşüncesi, ABD'yi, gelişmelerin kontrolünü elinden kaçırdığı endişesiyle karşı karşıya bırakmıştır. Avrupa'daki gelişmelere tepki duyan ABD'nin rahatsızlığının temel nedeni, Avrupa'da gelişecek özerk savunma hareketinin, her geçen gün NATO'yu marjinalleştireceği ve buna paralel olarak ABD'nin, kıta savunmasından uzaklaştırılacağı endişesidir. Eylül 2000'de, dönemin ABD Dışışleri Bakanı Cohen, ABD'nin AGSK'ye bakışını "bağımsız bir Avrupa savunma kimliği konusunda, Avrupalılarla fikir birliği içinde olan ABD için önemli konu, bu kimliğin NATO şemsiyesi altında oluşturulmasıdır. ABD'nin menfaatine direk etkide bulunmayan karışıklıklarda, NATO vasıtasıyla sorunu çözmesini arzu eder. Ancak, NATO'nun desteğiyle operasyon yapabilecek bağımsız bir Avrupa kuvveti, mutlaka (ABD'li bir

¹⁹⁶ Ceylan, a.g.e., ss.16-17.

¹⁹⁷ Mini Zirve Sonuçlarından ABD ve İngiltere Memnun Değil, abhaber, 03.04.2003, <http://www.abhaber.com/haberAyrinti.php?id=235> (23.04.2009).

¹⁹⁸ Ceylan, a.g.e., s.15.

orgeneral olan) Avrupa Müttefik Kuvvetleri Başkomutanı (SACUER) komutası altında görevini icra etmelidir. Aksi takdirde NATO'nun dublike edildiği ve NATO'nun varlığının gereksiz hale geldiği bir tablo ile karşı karşıya kalırız...” şeklinde özetlemiştir.¹⁹⁹

Irak konusunda, AB ülkeleri Dışişleri Bakanları, Ağustos 2002'de bir araya gelmiş, askeri çözüme karşı olmaları ötesinde bir ortak tutum benimseyememişler ve ortak bir politika üretememişlerdir. 30 Ocak 2003 tarihinde, 8 üye devlet (İspanya, İtalya, İngiltere, Portekiz, Danimarka, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya) diğerlerine danışmadan, ABD'nin Irak politikalarını destekleyen açık bir mektup yayınladılar. Bunları 10 ülke (Slovakya, Litvanya, Bulgaristan, Estonya, Letonya, Romanya, Slovenya, Arnavutluk, Hırvatistan ve Makedonya) daha takip etmiştir.²⁰⁰ 11 Eylül saldırısı ve Bush'un yeniden seçilmesinin ardından, ABD dış politikasına Şahinler'in egemen olması, Şahinler'in uyguladığı politikalar ve tek taraflı güç kullanma eğilimi, AB içinde, ABD'den bağımsız hareket etme yönündeki eğilimleri güçlendirmiştir. Bu kapsamda, AB Savunma Bakanları, Brüksel'de, AB içindeki bölünmüşlüğe son vererek, Avrupa Ordusu'na giden yolda önemli bir adım atmış ve savaş birliklerinin oluşturulması yönünde karar almışlardır. AB, Aralık 2002'de kurulması kararlaştırılan 60.000 askerlik “Acil Müdahale Gücü”nün ardından, 18.000 askerlik “Acil Savaş Birliği” kurulmasına karar vermişlerdir. ABD bu girişimi, NATO'yu gölgelemeye yönelik bir girişim olarak görmüştür.²⁰¹

AB'nin her geçen gün büyüyen ekonomisinin yanı sıra, kültürel, siyasi ve sosyal yapısından kaynaklanan diplomatik gücünü destekleyecek bir silahlı kuvvete ihtiyaç duyması doğal gözükmektedir. Bu maksatla, kendi bağımsız savunma yapılanmasını geliştirmek yerine, AB'nin NATO imkân ve kabiliyetlerinden istifade etmesi, başta ABD ve Türkiye olmak üzere, hemen hemen tüm NATO ve AB devletlerinin tercihidir. Çünkü AB'nin otonom askeri yapılanmasının önündeki en büyük engel, savunma harcamalarının arttırılmasına olan ihtiyaçtır. AB kuralı olarak, milli gelirlerinin %2'sini savunma harcamalarına tahsis edilmesine dahi “hayır” diyen

¹⁹⁹ Michael Rupp, (2002), *Avrupa Birliği'nin Ortak Dışişleri ve Güvenlik Politikası ve Türkiye'nin Uyumunu*, İKV Yayınları, İstanbul: s.58.

²⁰⁰ Efe, a.g.e., s.268.

²⁰¹ Hüseyin Kalaycı, (2005), Bush'un Seçilmesinin Avrupa'daki Yansımaları, *Stratejik Analiz*, Cilt:5, Sayı:57, Ocak 2005, s.6.

AB vatandaşlarının, bunun da ötesinde bir maddi fedakârlığı kabullenmesini beklemek gerçekçi değildir.²⁰²

NATO'nun geçerliliğini sürdürmesi, büyük oranda, Amerika Birleşik Devletleri'nin İttifak'a karşı tavrına bağlıdır. Lord Robertson'ın, İkiz Kuleler'e ve Pentagon'a yapılan saldırıların hemen ardından, NATO'nun kurulmasından bu yana ilk kez 5.maddeye atıf yapmasına rağmen, ABD, teröre karşı mücadelesini tek başına başlatmaya karar verdi. Avrupa'nın bakış açısından bu durum, özerk güvenliğini derinleştirmek ve artırmak için, siyasal olarak meşru ve stratejik olarak anlamlıydı. Bu NATO'nun sonu değil, fakat daha dengeli olacağından, daha iyi bir ilişki anlamına gelmektedir. AGSP gerçeğe dönüştüğünden bu yana, iki örgüt arasındaki temel farklılıklar, Atlantik önceliği ve Avrupa özerkliği fikirleri etrafında gelişti. 2003 başından beri ayrılma konusundaki tartışma, özünde farklılaşmaya başladı. Bu, Avrupalıların, NATO'dan ayrılmasından duyulan endişeden çok, Washington'un NATO'dan uzaklaşması gerçeğidir.²⁰³

²⁰² Cem Oğultürk, (2005), *Soğuk Savaş Sonrası Yeni Avrupa Güvenliği ve NATO'nun Transformasyonu*, Yüksek Lisans Tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gebze: s.254.

²⁰³ Jean Yves Haine, (2005), *AGSP ve NATO*, Gnesotto, Nicole (Ed.), Tasam Yayınları, İstanbul: s.140.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

**TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA KARAR ALMA MEKANİZMASININ ANALİZİ;
1 MART TEZKERESİ ÖRNEĞİ**

3.1. KARAR ALMA MEKANİZMALARININ TEORİK ANALİZİ

Dış politika analizinin en önemli unsuru olan karar alma mekanizması, dış politika kararlarının yapıldığı sürecin özünü oluşturur. Dış politika karar alma sürecinde rol oynayan üç seviyeli bir aktör sınıflaması yapmak mümkündür. Bunlar; kararı alan bireyler, bireylerin karar alma sürecindeki rollerini ve yetkilerini belirleyen iç siyasi sistem ve son olarak karar alma sürecine dışsal girdi sağlayan uluslararası ortamdır. Karar alıcı bireyler, karar alma sürecinde merkezi bir rol oynarlar. Fakat karar alıcıların, ne kadar etkin rol oynayacakları, kararın oluşumunda yetkilerinin derecesi ve genişliği gibi konular, iç siyasi sistemin özelliğine göre farklılık gösterir. Tek lider hâkimiyetinin mevcut olduğu siyasi sistemlerde, dış politika kararları, her ne kadar lidere danışmanlık yapan teknikerler, danışmanlar hatta bakanlar seviyesinde yardımcıları olsa da, nihai karar, otoriter lider tarafından alınır. Demokratik devlet sistemlerinde ise, dış politika kararları, demokratik bir süreçte yapılır. Bunun için siyasi sistem içinde oluşmuş çeşitli kurumlar, kurallar ve siyasi süreçler vardır.²⁰⁴ Karar alıcılar, karar alırken, iç siyasi sistem gibi uluslararası sistemin yapısına da bağlı kalmak zorundadır. Örneğin; uluslararası sistemin iki kutuplu ya da çok kutuplu olması, karar alıcılar için önemli rol oynar. Somut örnek verecek olursak, 1945 yılından sonra ortaya çıkan iki kutuplu sistemde devletler, ABD ve SSCB'nin tutumlarına bakarak, kendi dış politikalarını belirlemekteydi. Orta Asya Cumhuriyetleri'yle diplomatik ilişki kuramayan Türkiye, 1991'de SSCB'nin dağılmasından sonra, Rusya'nın tutumunu dikkate almaksızın, bu Cumhuriyetlerle diplomatik, siyasi ve ekonomik ilişkiler kurmaktadır.²⁰⁵

Karar alma teorisinde, bireyler kavramı içine, uluslararası sistemi etkileyen, hükümetler olan veya olmayan tüm birey ve topluluklar dâhil edilmektedir. Davranışlar kavramı ise, uluslararası sistemi etkileyen uluslararası bir durumda ortaya konan görüşlerden, hükümetin kararlarının alınmasında doğrudan rol alan bireylerin tutumlarına kadar geniş bir anlamda kullanılmaktadır. Uluslararası sistem, ulus devletlerin eylemlerinden doğan etkileşimlerin söz konusu olduğu ortam veya yapı olarak tanımlanırken, herhangi bir devletin eylemi ile kastedilen, o devletin eyleminin

²⁰⁴ Ramazan Gözen, (2000), *Amerikan Kıskaçında Dış Politika: Körfez Savaşı, Turgut Özal ve Sonrası*, Liberte Yayınları, Ankara: s.151.

²⁰⁵ Ertan Efeğil, (2002), *Körfez Krizi ve Türk Dış Politikası Karar Verme Modeli*, Gündoğan Yayınları, İstanbul: s.31.

oluşumunda etkili olan bireylerin eylem ve davranışlarıdır. Karar alma teorisinde, devletlerin davranışlarının, uluslararası sistemi etkilediği, devletlerin davranışlarının ise bireyler tarafından belirlendiği ifade edilmekte ve dış politika analizlerinin hareket noktasını bireyler oluşturmaktadır.²⁰⁶

Karar alma teorisi, devleti realist teori gibi rasyonel karar veren, üniter, yekpare bir aktör olarak görmemekte; devlet dendiğinde, devlet adına karar alan ve karar alma sürecine katılan bireylere de işaret etmektedir. Dolayısıyla neorealistlerin üzerinde durduğu gibi, rasyonel kararlar aldığı varsayılan devletin dış politikasını açıklamak için sadece uluslararası sisteme bakmak yeterli değildir. Çünkü devlet adına hareket eden bireyler, gruplar ve örgütlenmeler, çeşitli durumlarda devletin kararlarını etkileyebilir ya da sınırlayabilir. Dolayısıyla kamuoyu, baskı grupları, ideolojik tercihler, seçim sistemleri, siyasal atmosfer ve bürokratik süreçler de dikkate alınması gereken öğelerdir. Realistlerin ve sistem teorisyenlerinin varsaydıkları gibi devlet, diğer devletlerin politikalarına göre hareket eden ya da davranışları uluslararası yapı tarafından belirlenen bir tür “bıardo topu” ya da “kara kutu” değildir. Bir devletin dış politikasını anlamak için esas olarak içsel gelişmelere, bu çerçevede, karar alıcılara ve onların durumu nasıl tanımladıklarına bakmak gerekir. Başka bir deyişle, karar alma teorisine göre dış politika, devlet adına hareket eden karar alıcıların ve karar alma sürecinin analiz edilmesiyle anlaşılabilir.²⁰⁷

3.1.1. Karar Alma Süreci ve Karar Alma Sürecini Etkileyen Faktörler

Richard Snyder, W. Bruch ve Burton Sapin, karar almanın, devleti tanımladığını belirtmektedir. Diğer bir deyişle karar alma, devlet adına hareket eden karar alıcıların otoriter hareketlerini, niyetlerini ve amaçlarını izah etmektedir. Böylece devletin hareketlerini, devlet adına hareket eden karar alıcıların aldığı kararlar olarak tanımlamaktadır. Snyder'e göre, karar alma süreci, karşılaşılan problemin siyasi,

²⁰⁶ Tayyar Arı, (2002), *Uluslararası İlişkiler Teorileri Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, Alfa Yayınları, İstanbul: s.509.

²⁰⁷ Arı, a.g.e., s.510 içinde Ole R. Holsti, (1995), *Theories of International Relations and Foreign Policy: Realism and its Challenge*, Kegley, Charles W. (Ed.), St. Martin's Press, New York: s.47.

ekonomik, askeri, sosyal veya kültürel olup olmadığını belirleyerek, problemi kimlerin ne şekilde ele alacağını tespit etmektir.²⁰⁸

Karar alma süreci;

- Bilgi, imaj ve algılama,
- Durumun tanımlanması,
- Seçenekler arasında tercih yapılması,
- Kararın alınması ve uygulanması olmak üzere dört aşamadan oluşur.

Birinci aşamada, karar alınacak bir konunun bulunması ve bu konuya ilişkin bilgilerin karar alıcıya ulaşması söz konusudur. Belirli bir konuya ilişkin söz konusu bilgi akışı ancak bu bilgilerin karar alıcılar tarafından algılanmaları halinde, alınacak kararlar üzerinde bir etki oluşturabilir. İmaj ise, bilgilerin algılanmasını ve bunların yorumunu etkiler. Karar alma sürecinin ikinci aşamasında, imajlara dayanılarak doğru ya da yanlış bir biçimde gerçekleştirilen bir algılama sonucunda, karşı karşıya bulunulan durum belirlenir. Bu aşamada, karar alıcılar konuya ne derecede dâhil olduklarını ve ne derecede dâhil olmaları gerektiğini, ayrıca duruma göre söz konusu olabilecek çeşitli tutum ve davranış seçeneklerini belirlerler. Üçüncü aşamada, karar alıcılar, belirlenen alternatifler arasından seçim yaparlar. Son aşama, alınan kararın uygulanması için uygun strateji ve araçların seçimi, kaynakların bu seçime göre dağıtılması ve uygulama zamanının belirlenmesi aşamasıdır.²⁰⁹ Karar alma süreci kadar önemli bir konu da, bu sürece etki eden faktörlerdir. Bunların başında karar alıcılar, karar alma sürecinin içerisinde olduğu yapı, hakkında karar alınacak konunun ve içerisinde bulunulan durumun niteliği gelir.²¹⁰

3.1.1.1. Karar Alıcıya İlişkin Özellikler

Siyasal liderlerin kişisel özelliklerinin, ülke yönetimi ile ilgili konulara nasıl ve ne ölçüde yansıdığı, birçok düşünürün ilgisini çekmiştir. Konu, dış politikaya ilişkin karar alma süreci açısından da önem taşımaktadır. Başta lider olmak üzere, karar alma

²⁰⁸ Efeğil, a.g.e., s. 29 içinde James E. Daugherty ve Robert L.Jr Pfaltzgraff, (1990), *The Contending Theories of International Relations: A Comprehensive Survey*, Harper Collins Publishers, New York: ss.469–470.

²⁰⁹ Faruk Sönmezoğlu, (2000), *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, 3. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul: ss.196–204.

²¹⁰ A.g.e., s.204.

süreci içerisinde yer alan bireyler, ülkelerin dış politikaları üzerinde belirli etkilerde bulunmakta, bazı değişikliklere neden olabilmektedirler. Nitekim Karar Alma Yaklaşımı'nın dış politika alanına uygulanmasının öncüsü olan Richard Snyder ve arkadaşlarına göre, dış politika açısından karar alıcıların eylemleri, devletin-hükümetin eylemleridir. Dolayısıyla da bu konumda olan bireylerin çeşitli özellikleri, dış politikaya ilişkin karar alma açısından önem taşır. Kişilerin psikolojik çevrelerinin oluşumunu belirleyen bu faktörler arasında, kişilik yapısı ve sahip olunan inançlar başta gelmektedir.²¹¹

3.1.1.1.1. Kişilik

Karar Alma Teorisi'ne göre, içsel, dışsal gelişmeler ve faktörler dikkate alınmakla beraber, tüm bunları nihai aşamada karar haline dönüştüren ve dış politikayı belirleyen yine bireydir. İçsel ve dışsal koşullar veri alındığı ve değişmez kabul edildiği bir durumda bile, karar vericinin değişmesi ile dış politika değişebilmekte; diğer bir ifadeyle, aynı koşullarda ve aynı durum karşısında farklı karar alıcılar, farklı karar alabilmektedirler. Tüm koşulların aynı kaldığı varsayımında, farklı karar alıcılara göre devletin karar ve politikalarının değişimi (bağımlı değişken) söz konusu olduğundan, karar alıcı ve onun kişisel özellikleri, karar alma teorisi için temel değişken (bağımsız değişken) olarak alınmaktadır. Bu bağlamda, kişinin kendi sosyo-psikolojik yapısı, karakteri, doğuştan sahip olduğu özellikler, soğukkanlı ve rasyonel bir kişiliğe sahip olup olmaması, duygusal olup olmaması, olayları yorumlama kabiliyeti, inanç sistemi, siyasal ve kültürel değerleri, yetiştirme tarzı, aldığı eğitimler, çocukluk yıllarında başından geçen olaylar, mesleki eğitimi, iş deneyimi ve daha önceki siyasal aktiviteleri gibi çok sayıda faktörün etkisini dikkate almak gerekmektedir.²¹²

Örneğin, karizmatik bir liderlik biçiminin var olduğu toplumlarda, genellikle kurumlaşmış bir karar alma aygıtının bulunmadığı az gelişmiş ülkelerde veya kararların genellikle çok kısıtlı sayıda üst düzey karar alıcı tarafından alındığı kriz durumlarında, liderin ve dolayısıyla liderin bazı kişisel özelliklerinin nispi önemi artmaktadır. Bir ülke liderinin risk alma eğilimi, yaratıcılık derecesi, zekâ kapasitesi, kendine güven derecesi, güce ne derecede ihtiyaç duyduğu, çevresine egemen olmayı ne ölçüde arzuladığı

²¹¹ Sönmezoğlu, a.g.e., ss.208-209.

²¹² Arı, a.g.e., ss.510-511.

türünden faktörlerin, özellikle de bireyin karar alma sürecindeki etkisini kolaylaştırıcı koşulların bulunduğu bir ortamda, ülke dış politikasını belirleyen kararların alınmasında belirli bir etkiye sahip olabildikleri görülmektedir.²¹³

3.1.1.1.2. İnançlar

Bir inanç sistemi, sahip olunan çeşitli toplumsal değerler, bir başka deyişle “iyi”, “kötü” kategorileri ve bireyin kendisine ve dışındaki dünyaya ilişkin bütün düzenli bilgileri çerçevesinde oluşan, geçmişe, şimdiye ve geleceğe yönelik çeşitli imajlardan meydana gelmektedir. Ole Hosti, inanç sistemlerini, karar alıcıların fiziksel ve sosyal çevrelerine ilişkin görüntülerin içerisinden süzülerek, kendilerine ulaştığı göz lenslerine benzetmektedir. Bir liderin çevresinde gelişen olayları denetleyebilme derecesine olan inancı, kendisine rakip ya da karşıt olanlara karşı bakış açısı gibi bir bakıma bireyin hayata, dünyaya ilişkin temel varsayımlarını gösteren inançların, felsefi inançlar oldukları söylenebilir. Karar alıcıların, bu temel felsefi nitelikteki inançlarına uygun hareket edebilmeleri için izlenmesini gerekli gördükleri strateji ve taktikler de, uygulamaya yönelik inançları ifade eder. Dış politika karar alıcılarının sahip oldukları inanç sistemleri ve bu inanç sistemlerine dayalı imajlar ile dışarıdan gelen bilgiler arasındaki ilişki önemlidir. Gelen yeni bilgilerin, karar alıcının inanç sistemleriyle uyumunu, onu destekleyici, güçlendirici bir nitelik taşıması durumunda sorun yoktur. Ancak aksi durumda, karar alıcı, kendisini sorunun dışında tutarak, uyumsuzluğu görmezlikten gelebilir ya da gelen bilgileri tamamen reddederek veya bunların değersizliklerini göstererek, mevcut inançlarını korumaya çalışabilir ya da gelen bilgileri kabul ederek, inançlarını değiştirebilir ve bu durumda konuya ilişkin imajlarda ve bu imajlara dayanan tutum ve davranışlarda da belirli değişiklikler oluşabilir. Ancak üçüncü tepki pek sık rastlanan bir durum değildir.²¹⁴

3.1.1.2. Karar Alma Sürecinin İçerisinde Oluştugu Yapı

Karar alma süreci, çeşitli ülke örneklerinde, bazı açılardan birbirinden farklılıklar gösteren yapısal çerçeveler içerisinde yer alır. Karar alma sürecinin yapısal çerçevesinin belirlenmesinde, karar birimi kavramı, temel bir öneme sahiptir. Doğal olarak tüm dış politika kararları, çeşitli faktörler nedeniyle bazı farklılıklar gösteren

²¹³ Sönmezoğlu, a.g.e., s.210.

²¹⁴ A.g.e., s.212.

karar birimleri içerisinde oluşmaktadır. Kararın içerisinde oluştuğu birimlerdeki bu yapısal farklılıkların, karar alma süreci ve bu süreç sonunda ortaya çıkan karar üzerinde önemli ölçüde etkide bulunduğu söylenebilir. Karar alma sürecinde ve özellikle de karar alma sürecinin, durumun tanımlanması ve çeşitli seçenekler arasında tercih yapılması aşamaları açısından bireylerin, küçük grupların ve geniş örgütsel yapıların, başlıca karar birimi kategorilerini oluşturdukları söylenebilir. Bununla birlikte, örgütsel yapısı pek gelişmemiş küçük ülkelerde veya karar alıcının kişisel ağırlığının belirgin bir biçimde ortaya çıktığı durumlarda bile, karar alıcıların diğer karar birimlerinden tamamen izole bir biçimde karar aldıklarından söz etmek zordur. Aynı biçimde, geniş ve karmaşık örgütsel yapıların, dış politika kararlarının alınmasında, nadiren, bütün olarak karar birimi oluşturdukları görülmektedir. Bu çerçevede, uygulamada en çok karşımıza çıkan karar birimi türünün küçük gruplar olduğu söylenebilir.²¹⁵

3.1.1.3. Hakkında Karar Alınacak Konunun ve İçerisinde Bulunulan Durumun Niteliği

Karar alma sürecinin içerisinde oluştuğu yapı ve karar alıcıya ilişkin özelliklerin yanında, hakkında karar alınacak konunun niteliği de, karar alma sürecinin çeşitli aşama ve öğeleri üzerinde etkide bulunmaktadır.²¹⁶ Örneğin; uluslararası kriz dönemlerinde olağanüstü şartların ortaya çıkması nedeniyle, dış politika karar alma süreci farklılaşarak, kararlar farklı bir şekilde alınır. Kriz dönemlerinde, klasik dış politika karar alma süreci terk edilir veya normal durumlarda kararların yapıldığı bürokratik mekanizmanın etkisi azalır. Uluslararası krizlerde karar alma sürecinin çok hızlı işleyebilmesi ve seri kararların alınabilmesi için, alt kademelerdeki karar alıcıların katılımı azalırken, devlette en yüksek yetkiye sahip yöneticiler bir araya gelerek, gerekli kararları alırlar. Devletin en tepesinde oluşan kurullar, gerektiğinde alt kademelerin verilerine ve görüşlerine başvururlar. Uluslararası kriz dönemlerinde, sivil toplum fertlerinin karar alma sürecine katılımları olasılığı ise çok zayıftır. Bu durumlarda, yönetimin en üst kademesindeki bireylerin aktif ve etkin rolü ortaya çıktığına göre, otoriter kararların alındığını söylemek mümkündür.²¹⁷

²¹⁵ Sönmezoğlu, a.g.e., s.205.

²¹⁶ Efeğil, a.g.e., s.36.

²¹⁷ Gözen, a.g.e., s.152.

3.2.TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA KARAR ALMA MEKANİZMASI

Bu başlık altında, öncelikle Türkiye'nin Irak Savaşı'nda izlediği dış politika, ardından bu politikanın belirlenmesine etki eden aktörler incelenecektir. Dış politika karar alma sürecinde rol oynayan aktörlerin, karar alıcı bireyler, iç siyasal sistem ve uluslar arası ortam olduğuna değinilmiştir. Klasik dış politika teorisinde, ikinci ve üçüncü aktörler göz önüne alınmış, birinci aktör olarak kabul edilen karar alıcılar ise ihmal edilmiştir. Karar alma teorisi ise, bu iki aktöre, karar alıcıları da ekleyerek, üç aktörlü dış politika mekanizması geliştirmiştir. 1 Mart tezkeresinde karar alma mekanizmasının incelendiği bu bölümde, Karar Alma Teorisi esas alınmıştır. Bu nedenle, 1 Mart tezkeresi incelenirken, öncelikle iç siyasal sistem, ikinci olarak uluslararası ortam ve son olarak da karar alıcılara değinilecektir.

3.2.1. Irak Savaşı'nda Türkiye'nin İzlediği Dış Politika

ABD, Irak'a komşu ve Soğuk Savaş sonrası ABD ile stratejik işbirliği içinde olan Türkiye'den yaklaşan savaşta aktif rol almasını, topraklarını ABD askerlerinin kullanımına açmasını istedi. ABD, Türkiye üzerinden ikinci cephe açmak ve bunun için 62.000 asker, 255 savaş uçağı ve 65 helikopteri Türkiye'de konuşlandırmayı planlıyordu.²¹⁸ Irak'ın işgaliyle sonuçlanan 2003 Mart'ındaki saldırılar öncesinde, Türkiye'nin Irak politikası, öncelikle sorunun barışçıl yollardan çözülmesi, Irak'ın BM kararlarına uyması ve BM kararı olmaksızın Irak'a güç kullanılmaması doğrultusunda idi. Bu sebeple, Türkiye, bir taraftan Irak Hükümeti ile diyalog içinde olmaya ve onu BM ile işbirliği yapmaya ikna etmeye çalışırken, bir taraftan da bölge ülkeleri nezdinde yaptığı girişimlerle, sorunun güç kullanımına varmadan çözülmesi için işbirliği olanaklarını araştırmaktaydı.²¹⁹ Bu çerçevede, Ocak ayı başında Başbakan Abdullah Gül, Orta Doğu ülkelerinden Mısır, Suudi Arabistan, Ürdün, Suriye ve İran'a gezi düzenledi. Bu gezilerin ardından, 23 Ocak'ta söz konusu ülkelerin Dışişleri Bakanları'nın İstanbul toplantısında yayınladıkları ortak bildiride; Irak, BM kararlarına

²¹⁸ İdris Bal, (2006), *Türkiye-ABD İlişkileri ve 2003 Irak Savaşı'nın Önemi*, 3. Baskı, (Ed.), AGAM Lalezar Kitabevi Yayınları, Ankara: ss.167-168.

²¹⁹ Tayyar Arı, (2006a), *Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Ortadoğu Politikasının Analizi ve İlişkileri Belirleyen Dinamikler*, 3. Baskı, Bal, İdris (Ed.), AGAM Lalezar Kitabevi Yayınları, Ankara: s.713.

uymaya ve bir an önce silahsızlanmaya davet edilirken, sorunun barışçıl yollardan çözülmesi yönündeki ortak düşünceler açıklanmıştı.²²⁰

Bu arada, Türkiye, topraklarına askeri güç konuşlandırılmasına izin vermesi yönündeki ABD baskıları karşısında, uluslararası meşruiyetin temel olduğunu vurgulamakla birlikte, bunun belli koşullar altında mümkün olabileceğini Amerikan tarafına iletmişti. Taraflar arasında müzakerelerin devam ettiği sırada, 6 Şubat'ta TBMM, üs ve limanların modernize edilmesine izin veren tezkereyi kabul etti.²²¹ Uzun görüşmeler sonunda, 01.03.2003 tarihinde Türk Hükümeti, yurt dışına asker gönderme ve yabancı askerlerin Türkiye'de konuşlanması için yetki almak üzere, TBMM'ye başvurdu. Meclis'te yapılan gizli görüşmelerden sonra oylamaya katılan 533 milletvekilinden, 264'ü yetki tezkeresinin kabulü yönünde oy kullanırken, 250 milletvekili red oyu verdi. 19 milletvekili çekimser kaldı. Gerekli çoğunluk sağlanamadığı için, hükümetin istediği yetki tezkeresi meclisten geçmedi. TBMM, 20 Mart 2003'te, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Kuzey Irak'a gönderilmesine; bu kuvvetlerin belirlenecek esaslar çerçevesinde kullanılmasına ve muhtemel bir askeri harekât kapsamında, yabancı silahlı kuvvetlere mensup hava unsurlarının, Türk hava sahasını kullanmalarına 6 ay süreyle izin verdi. Irak ile ilgili 2003'teki diğer tezkere ise 7 Ekim tarihli oldu. Başbakanlık tezkeresiyle, Hükümet'e, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin, güvenlik ve istikrara katkı yapmak amacıyla Irak'a gönderilmesi, bu kuvvetlerin görev ve kullanılmasına ilişkin gerekli düzenlemelerin yapılması için 1 yıl süreyle izin verildi.²²²

3.2.2. İç Siyasal Sistem

Türk dış politikası karar alma sürecine katılan bireylerin ve kurumların oynayacakları roller ve rollerin dağılımı, en temel olarak Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve kısmen de yazılı olmayan geleneksel normlar tarafından tanımlanmıştır. Bu iki temelden Anayasa birinci derecede önemlidir. 1982 Anayasası'nda, dış politika karar alma süreci ile ilgili olarak tek ve açık bir düzenleme mevcut değildir. Bunun tek istisnası, savaş durumlarında karar alma sürecidir. Anayasa'nın 92. maddesi, savaş hali ilanı, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yabancı ülkelere gönderilmesi veya yabancı silahlı

²²⁰ Tayyar Arı (2006b), *Türkiye, Irak ve ABD: Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Basra Körfezi'nde Yeni Parametreler*, 3. Baskı, Bal, İdris (Ed.), AGAM Lalezar Kitabevi Yayınları, Ankara: s.745.

²²¹ Arı, (2006a), s.713.

²²² Tezkere Yarın Görüşülecek, *Yeni Şafak*, 09.02.2009.

kuvvetlerin Türkiye’de bulunmasına izin verme yetkisinin, ancak TBMM tarafından kullanılabilceğini belirtir. Anayasa’nın 90. maddesi ise, uluslararası aktörlerle yapılan anlaşmaların, Türkiye bakımından bağlayıcı olabilmesi için, gerekli durumlarda Meclis tarafından uygunluk kararının alınması gerektiğini belirterek, Meclis’e yürütme kanadının dış politika taahhütlerini denetleme imkânı vermektedir. Fakat bunlar dahil Anayasa’nın hiçbir maddesi, Türk dış politikasında kararların spesifik olarak hangi kişiler veya kurumlarca gerçekleştirileceğini açık şekilde belirtmez. Bununla birlikte, dış politika kararlarının alınması da, devletin genel işleyişi bakımından aynen iç politika kararlarının alınmasına benzediği için, bu yetkinin yürütme kanadına verildiği açıktır.²²³

Türk dış politikasının prensipleri ve hedefleri, Hükümet tarafından belirlenmektedir. Cumhurbaşkanı’ndan Başbakanlık görevini alan Başbakan, Bakanlar Kurulu listesini hazırlar ve listeyi Cumhurbaşkanı’na sunar. Cumhurbaşkanı, listeyi onaylarsa, Başbakan ve Bakanlar, kendi hükümetlerinin programını hazırlar ve bu program ile birlikte güvenoyu alabilmek için Meclis’in önüne gelirler. Meclis, Hükümet’e güvenoyu verirse, Hükümet resmen göreve başlar ve Hükümet’in Programı, Türkiye’nin genel siyaseti haline gelir. Türk dış politikasının Anayasa, Kanunlar ve Hükümet programına uygun olarak yürütülmesinden, öncelikle Dışişleri Bakanlığı sorumludur.²²⁴

Hükümet programıyla ortaya konulan hedefler ışığında, Dışişleri Bakanlığı, Türkiye’nin ikili ilişkilerini ve uluslararası örgütler nezdindeki temaslarını sürdürür. Bu temaslar sırasında, savunma amaçlı bir antlaşmanın imzalanması gibi askeri konular gündeme gelirse, kanunların verdiği yetkiler çerçevesinde Genelkurmay Başkanlığı devreye girer. Genelkurmay Başkanlığı, askeri amaçlı bu temaslar sırasında, kendi görüşlerini açıklar. Dışişleri Bakanlığı, ayrıca, diğer bakanlıkların dış ilişkilerinin Anayasa’ya, kanunlara ve hükümet programına uygun olmasını sağlar.²²⁵

Karar alma sürecinde rol oynayan kurumlardan Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin doğrudan etkisinin bulunduğu durumlar, savaş kararının alınması ve yapılan antlaşmaların onaylanması ile sınırlıdır. Bu yüzden, Meclis’in rolü ikincil seviyede olup, daha çok hükümetin dış politikasını denetlemekle sınırlıdır, denilebilir. Fakat

²²³ Gözen, a.g.e., ss. 156–157.

²²⁴ A.g.e., s.161.

²²⁵ Efeğil, a.g.e., s.161.

Türkiye’deki meclis çoğunluğuna dayalı hükümet sisteminin özelliği gereği; bu tür denetleme görevi her zaman mümkün olmaz. Meclis’in dış politika karar alma sürecine hiçbir etkisinin olmadığını söylemek doğru olmasa da, bu etkinin resmi karar alma sürecine ancak dolaylı olduğu söylenebilir.²²⁶

Dış politika tercihlerini belirlemeye yetkili organlar, yasama ve yürütmedir, ancak başka bazı kuruluşların da bu konuda söz sahibi oldukları fark edilmektedir. Bunlara örnek; Milli Güvenlik Kurulu’dur. “Milli Güvenlik Kurulu; devletin milli güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili kararların alınması ve gerekli koordinasyonun sağlanması konusundaki görüşlerini Bakanlar Kurulu’na bildirir. Kurul’un devletin varlığı ve bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği, toplumun huzur ve güvenliğinin korunması konusunda, alınmasını zorunlu gördüğü tedbirlere ait kararlar Bakanlar Kurulu’nca öncelikle dikkate alınır.”(md.118/3). Uygulamada, MGK Kararları, Bakanlar Kurulu tarafından tam bir sadakatle benimsenmektedir.²²⁷

İç hukukumuzda anlaşma yapma, görüşme (müzakere), imza ve onaylama aşamalarından kurulu olup, anlaşma yapma yetkisi, yürütme ve yasama organları arasında paylaştırılmıştır. Görüşme ve imza, yürütme organına ait yetkililerdir. Burada inisiyatif, esas olarak Dışişleri Bakanlığı’ndadır. Üçüncü aşama olan onaylama ise, yasama ve yürütme arasında paylaşılmış bir yetki ve işlemler sürecidir. Anlaşmaları onaylama ve yayınlama yetkisi Cumhurbaşkanı’na aittir. Cumhurbaşkanı, bu yetkiyi Bakanlar Kurulu ile birlikte, bir Bakanlar Kurulu Kararnamesi şeklinde kullanır. Ancak yürütmenin bir anlaşmayı onaylayabilmesi için, imza aşamasından sonra TBMM tarafından uygun bulunduğu kanun ile ifade edilmesi gerekir.²²⁸ Uygun bulma kanun tasarısı, Dışişleri Bakanlığı tarafından hazırlanır. Tasarı, Bakanlar Kurulu tarafından Meclis’e iletilir. Komisyonlardan sonraki genel kurul görüşmelerinde de, tasarı, bütün olarak oylanır; değişiklik önergesi verebilme olanağı yoktur. Meclis, onaylamayı uygun

²²⁶ Gözen, a.g.e, s.159.

²²⁷ Bülent Tanör, (2001) *Türkiye’de Dış İlişkilerin İç Hukuk Rejimi*, Sönmezoğlu, Faruk (Der.), 2. Baskı, Der Yayınları, İstanbul: s.500.

²²⁸ Tanör, a.g.m., s.502.

bulmak ya da bulmamak, anlamayı tüm olarak benimsemek ya da reddetmek seçenekleriyle baş başadır.²²⁹

3.2.3. Uluslararası Ortam

Bu başlık altında, öncelikle Irak Savaşı'nın genel seyrine değinilecek, ardından, tek tek uluslararası aktörler ele alınarak, bunların Irak Savaşı'na yönelik politikalarına yer verilecektir.

3.2.3.1. Irak Savaşı'nın Genel Seyri

Irak Savaşı'nın ilk sinyalleri; 1998'de ülkeden ayrılan BM silah denetçilerinin, bir daha ülkeye sokulmayacağı yönündeki Bağdat yönetimi açıklamalarını takiben, 2001 yılında Amerikan Başkanı George Bush'un, Irak Yönetimi'nin bu tavrını sürdürmesi halinde güç kullanacağını açıklamasıyla verilmiş oldu. 11 Eylül saldırılarının ardından ABD Merkezi Haber Alma Teşkilatı'nın (CIA) Başkanı George Tenet, Irak ve İran'ın 11 Eylül'de düzenlenen saldırıları desteklediklerini düşündüklerini belirtti. Ayrıca, ABD Başkanı George Bush'un Irak, İran ve Kuzey Kore'yi "şer üçgeni" olarak nitelendirmesi ve şer üçgenine karşı harekete geçeceklerini bildirmesi, savaşın diğer sinyalleriydi.²³⁰ Müdahaleden önce, uluslararası toplumun özellikle de Avrupa devletlerinin desteğini almaya ya da en azından gelebilecek tepkiyi, en aza indirmeye çalışan Amerikan yönetimi; silah denetçilerini yeniden ülkeye çağıran Saddam yönetiminin çağrısını dikkate alarak Birleşmiş Milletler Silah Denetçileri Komisyonu'nu yeniden Hans Blix başkanlığında harekete geçirmiş, bu çabalar Muhammed El-Baradei başkanlığındaki BM Atom Enerjisi Kurumu tarafından da takip edilmiştir. Silah denetçileri, yayınladıkları raporlarda, Irak'ta şüphe çeken unsurların varlığına rağmen, kitle imha silahlarına ait çok somut delillere rastlamadıklarını dile getirmişlerdir. Özellikle de 2 Şubat 2003'te silah denetçilerinin sunduğu raporda, benzer ifadelerin kullanılması üzerine, dönemin Amerikan Dışişleri Bakanı Donald Rumsfeld, BM Güvenlik Konseyi üyelerine yapılacak müdahale için kararın çıkarılması

²²⁹ Hüseyin Pazarıcı, (1985), *Uluslararası Hukuk Dersleri I*, AÜSBF Yayınları, Eskişehir: s.138.

²³⁰ Şule Şahin, (2006), *11 Eylül 2001 Sonrasında Amerika Birleşik Devletleri'nin Ortadoğu Politikası*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara: ss. 58–59.

gerektiğini, bunun olmaması durumunda ABD'nin tek başına hareket edeceğini belirtiyordu.²³¹

ABD, 2003 yılının ilk ayında NATO'dan destek istedi. 5 Şubat 2003 tarihinde yapılan BM Güvenlik Konseyi oturumunda, ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell, uydu fotoğrafları ve telefon konuşmalarından oluşan “kanıtlarını” sunarak yaptığı konuşmada, Saddam Hüseyin'in işbirliği yapmaya yanaşmadığını, bunun bedelini ödemesi gerektiğini belirtti. Irak'a karşı savaşı haklı çıkarmaya çalıştı ve 1441 sayılı kararın Irak için son şans olduğunu, ancak Iraklıların bu şans kullanmadığını söyledi. Aynı gün, Irak'ın BM nezdindeki son daimi temsilcisi Muhammed El Duri, Powell'ın suçlamalarının gerçekte alakası olmadığını, kanıtların uydurma olduğunu ve asıl amacın “savaş fikrini satmak” olduğunu söyledi. Ayrıca Irak BM Genel Sekreteri Kofi Annan'a mektup göndererek, ABD'yi Güvenlik Konseyi'ne sahte kanıt sunmakla suçladı.²³²

Fransa, Belçika, Almanya ve Rusya “savaş mantığına” destek vermeyeceklerini açıkladı. Ayrıca BM Genel Sekreteri Kofi Annan; tüm başka alternatiflerin başarısızlığa uğraması durumunda, Irak'ın savaş yoluyla silahsızlandırılmasıyla ilgili tüm kararların BM tarafından alınması gerektiğini belirtti. Böylece ABD, hem Avrupa'dan hem de BM'den aradığı desteği bulamadı. Şubat 2003'te, ABD Başkanı George Bush; “Irak'ta bir diktatörün Ortadoğu'ya hâkim olmasını ve medeni dünyayı sindirmesini sağlayacak silahları üretilip gizliyor olmasını kabul edemeyiz “ diyerek bu konudaki kesin tavrını ortaya koyuyordu. BM Genel Sekreteri Annan'ın, Washington'u Irak'ı silahsızlandırmak için gireceği bir savaşta, BM ilkelerini ihlal etmiş olacağı konusunda uyarmasına rağmen, ABD Başkanı George Bush; 18 Mart'ta Saddam Hüseyin ve oğullarına Irak'ı terk etmeleri için 48 saat süre tanıdığını ve aksi takdirde kendi seçeceği bir zamanda askeri operasyonu başlatacağını söyledi. Mısır, Fransa, Almanya gibi birçok devlet savaşa karşı olduklarını ve bu ültimatın BM Güvenlik Konseyi'nin isteklerine ters düştüğünü açıkladı. ABD Başkanı George W. Bush'un, Saddam Hüseyin ve ailesine Irak'ı terk etmeleri için verdiği 48 saatlik sürenin dolmasından, 105 dakika sonra Bağdat'ta savaşı başlatan ilk saldırı gerçekleşti. Koalisyonun ikinci büyük ortağı olan İngiltere, güç kullanmaktan başka çareleri kalmadığını, savaşta aktif rol alan İngiliz

²³¹ Remarks of Donald Rumsfeld, www.strategicpage.com'dan aktaran Gamze Güngörmüş Kona, ABD Müdahalelerinin Mantığını Anlamak, <http://gamzegungormuskona.blogspot.com/search/label/T%C3%BCrk%C3%A7e> (23.04.2009).

²³² Irak İşgalinin Yıldönümü, <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/249978.asp> (23.04.2009).

birliklerinin görevinin, Saddam'ı devirmek ve Irak'ı kitle imha silahlarından arındırmak olduğunu söyledi.²³³

1 Mart tezkeresinin Türkiye'de reddi ile Irak'a kuzeyden giremeyen ABD güçleri, ülkeye güneyden girerek, Bağdat'ın merkezine doğru ilerlemeye başladı. Saddam Hüseyin'in kent üzerindeki denetiminin çözülmesinin ardından, Kürt savaşçılar ve Amerikalı askerler, kuzeydeki Kerkük ve Musul kentlerini aldılar. Mayıs ayında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Irak'ta ABD öncülüğünde kurulan idareyi destekleyen ve ekonomik yaptırımları kaldıran bir karar aldı. Irak'taki Amerikalı idareci Paul Bremer, Baas Partisi ile eski yönetimin tüm kurumlarının lağvedildiğini açıkladı. Temmuz ayında ABD idaresince atanan Geçici Yönetim Konseyi ilk kez toplandı. Ekim ayında toplanan Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, ABD'nin gözden geçirdiği karar tasarısını kabul etti. Varılan uzlaşma ile Irak'ta ABD öncülüğündeki yönetime meşruiyet kazandırıldı ancak yönetimin 'uygulamada mümkün olan en kısa zamanda' Iraklılara devredilmesi gerektiği vurgulandı. 14 Aralık 2003 tarihinde Saddam Hüseyin'in yakalandığı dünyaya duyuruldu.²³⁴ 2004'teki ilk çok partili seçimi, 2005 yılında Anayasa'nın hazırlanması sürecinde görev yapan Geçici Hükümet izledi. Ülkede normal yetki ve süre doğrultusunda görev yapacak ilk hükümet ise 2006'da kuruldu. Nuri Cevad el Maliki, Nisan 2006'da hükümeti kurmakla görevlendirildiğinde, Saddam Hüseyin'in devrilmesinden bu yana geçici sıfat taşımayan, tam dönem görev yapması öngörülen ilk Hükümetin Başbakanı oldu. Kürt liderlerden Celal Talabani, yeni oluşturulan meclis tarafından, Nisan ayında cumhurbaşkanlığı görevine seçildi.²³⁵

3.2.3.2. Uluslararası Aktörlerin Irak Savaşı Politikaları

2003 Irak Savaşı, küresel güçler arasında görüş ayrılığına yol açtığı gibi, transatlantik ilişkilerde de kırılmaya yol açmıştır. Bu kısımda, uluslararası aktörlerin Irak Savaşı'nda izledikleri politikalara değinilecektir.

²³³ Şahin, a.g.t., ss.59-61.

²³⁴ Irak'ın Yakın Tarihi, http://www.bbc.co.uk/turkish/indepth/story/2004/02/040202_irak_kronoloji.shtml (23.04.2009).

²³⁵ Ülke Rehberi: Irak, http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2004/01/040112_irak_rehber.shtml (23.04.2009).

3.2.3.2.1. Amerika Birleşik Devletleri

ABD'nin, 11 Eylül sonrasında ortaya koyduğu dış politika ve ulusal güvenlik algısı, “önleyici vuruş” kavramıyla ön plana çıkan “Bush Doktrini” çerçevesinde ortaya konmuştur. Her ne kadar iktidarda olan ABD Başkanı'nın adıyla anılsa da, bu doktrinin planlayıcılarının “Yeni Muhafazakârlar” olduğu söylenebilir.²³⁶ Yeni Muhafazakârların dış politika konusundaki temel önceliklerinin, ABD resmi tutumu olarak ortaya konmasında, kuşkusuz en belirleyici etkiyi 11 Eylül saldırısı yaptı. “Şeytani rejimler”, “önleyici vuruş”, “terörle mücadele”, “demokratik devletler”, “tek taraflılık”, “özgürleştirme” gibi kavramlar, 11 Eylül sonrasında ABD dış politikası ile özdeşleşen ifadeler oldu.²³⁷

11 Eylül saldırılarından yaklaşık 1 yıl sonra, 17 Eylül 2002 tarihinde, ABD, yeni güvenlik ortamının ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yeni “Ulusal Güvenlik Stratejisi”ni açıkladı. Bu stratejide, ABD'nin eşi görülmemiş ve benzeri olmayan bir güce sahip olduğu ve bu durumun, ABD'ye, mukayesesi olmayan sorumluluklar, yükümlülükler ve fırsatlar getirdiği vurgulanmakta ve ABD'nin şu hedefleri benimsediği ifade edilmektedir;

- İnsan haysiyetinin gereği olan değerleri savunmak,
- Küresel terör ile savaşmak,
- Bölgesel çatışmaları yatıştırmak için işbirliği yapmak,
- Kitle imha silahlarının tehdidini önlemek,
- Yeni bir küresel ekonomik büyüme dönemi başlatmak,
- Demokrasi alt yapısı inşa ederek, kalkınma alanını genişletmek,
- Diğer küresel güç merkezleri ile işbirliğini genişletmek,
- Ulusal güvenlik kurumlarını yeniden yapılandırmak²³⁸

Uluslararası bir ittifakla kabul görmüş bir tanımı olmamasına rağmen, 11 Eylül sonrasında dünya, ABD'nin terörle mücadele söylemine destek verdi. Nitekim ABD'nin Afganistan'a yönelik askeri saldırısı, uluslararası toplumda ciddi bir tartışmaya sebep olmadı. ABD, uluslararası güvenlik ile ilgili ortaya koyduğu tehdit algısının “terör”den

²³⁶ Alptekin Dursunoğlu, (2005), *Dördüncü Dünya Savaşı ve Ortadoğu*, Anka Yayınları, İstanbul: s.35.

²³⁷ A.g.e., s.41.

²³⁸ Nejat Eslen, (2005), *Küresel Hamleler Anahtar Stratejiler*, 2. Baskı, Truva Yayınları, İstanbul: s.26.

sonraki ikinci adımını, “şer eksenli ülke” tanımı ve kitle imha silahı gerekçeleriyle, Irak bağlamında attı. Irak’a yönelik askeri müdahale için, ABD’nin, BM Güvenlik Konseyi’nde ortaya koyduğu üç gerekçe vardı:

1. Irak, diktatör bir rejimle yönetiliyor,
2. Saddam rejimi, uluslararası terörizme ve El-Kaideye destek veriyor,
3. Irak, sahip olduğu kitle imha silahları ile uluslararası güvenliği tehdit ediyor.²³⁹

ABD, Afganistan örneğinde olduğu gibi, Irak’a müdahalede de diğer devletleri destek vermeye çağırdı. Desteğin geleceği beklentisi içindeydi. Bu amaçla, BM Güvenlik Konseyi’nden 1441 sayılı kararın çıkmasını ve bu çerçevede Irak’a son bir fırsat verilmesini sağladı. Böylece, savaşın meşruiyetini ortaya koyarak, BM Güvenlik Konseyi üyelerini destek vermeleri yönünde ikna etmeyi umuyordu. Ancak, ABD’nin bu uluslararası savaşı, öncelikle BM Güvenlik Konseyi daimi üyelerinin vetolarıyla karşılaştı. Fransa, Rusya ve Çin, ABD’nin Irakta savaş açma gerekçelerini kabul etmediler. Diğer yandan, AB ülkelerinden Almanya ve aynı eksendeki ülkeler ile Ortadoğu’da Türkiye ve diğer İslam ülkeleri, ABD’ye bu savaşın gayri meşru olduğu gerekçesiyle destek vermeyi reddettiler.²⁴⁰ Dünya kamuoyunda oluşan bu muhalefete rağmen, ABD, 2002 Eylül’ünde kamuoyuna açıklanan Ulusal Savunma Stratejisi ile “önleyici savaş” veya “önceden saldırı” stratejisi adı verilen politika çerçevesinde, çok taraflı işbirliği yerine, tek taraflı inisiyatif kullanarak, Amerikan çıkarlarını ve güvenliğini savunmaya dönük bir strateji izleyeceğini ortaya koymuştu. Amerikan yönetimi, tehdit ve kitle imha silahları kavramlarını yan yana kullanarak, hem teröristlerle bağlantılı olan, hem de kitle imha silahlarına sahip olmaya çalışan ülkeleri tehdit olarak görmüş ve bunlara karşı, gerekirse tek başına harekete geçme hakkına sahip olduğunu ileri sürmüştü.²⁴¹ ABD, Irak Savaşı’nda Fransa, Rusya ve Almanya gibi önemli küresel güçlerle ‘köprüleri yakmayı’ göze alarak, büyük bir silahlı çatışma içine

²³⁹ Dursunoğlu, a.g.e., ss.100-101.

²⁴⁰ Ramazan Gözen, (2004), *Uluslararası İlişkiler Sonrası Çoğulculuk, Küreselleşme ve 11 Eylül*, Alfa Yayınları, İstanbul: s.186.

²⁴¹ Tayyar Arı, (2006b), s.742.

girdi.²⁴² Bunun sebebi, sadece Irak'ta rejim değişikliği veya petrol rezervleri değil, tüm Ortadoğu'nun jeopolitik ve jeostratejik mimarisinin yeniden oluşturulmasıdır.²⁴³

3.2.3.2.2. Avrupa Birliği

2003 Irak Savaşı'nda, ABD'nin tek başına kararlar alarak uygulaması, Atlantik'in iki yakası arasında gerginliğin tırmanmasına neden oldu. Ocak 2003'de AB'nin Dış Politikadan Sorumlu Yüksek Temsilcisi Xavier Solana, Atlantik'in iki yakasını birbirine bağlayan ortak değerlere rağmen, AB ile ABD'nin birbirlerinden giderek uzaklaştıklarını açıkladı. “Anlaşmazlığın temelinde ciddi bir siyasi ve stratejik kültür farkı yatıyor. Bu fark aslında yeni değil, tarihi bir gerçek. Fakat Soğuk Savaş'ın bitmesi ve Sovyetler'in dağılmasıyla, bu stratejik kültür ayrışması bütün çıplaklığıyla ortaya çıktı. Sanki gerçek medeniyetler çatışması, bu iki Batılı güç arasında yaşanır oldu.”²⁴⁴ Tehdit ve tehditle mücadele yöntemi konusunda ABD ile farklı bakış açısına sahip olan AB, terörle mücadelede işbirliği konusunda ABD'ye destek verirken, Irak'a mücadeleye karşı çıktı. AB, Arap-İsrail sorunu çözülmeden Orta Doğu'ya barış ve demokrasinin gelmeyeceği inancındadır. Ayrıca Washington, her ne kadar Orta Doğu'nun Anti-amerikancılığını, “batının temsil ettiği bütün değerlere karşı açılan bir savaş” olarak ortaya koymaya çalışsa da, Avrupalılar, Arapların Batı'ya değil, Amerikalılara tepki gösterdiğine inanmaktadır.²⁴⁵

ABD ile AB arasındaki Irak konusunun farklı algılanmasının bir diğer sebebi, Irak'ta savaş sonrası oluşturulacak rejimin niteliğidir. ABD, Irak'ta bölgedeki ülkelere örnek olabilecek demokrasiyi yerleştirmek istemektedir. Ancak AB, bölgede batı tarzı demokrasinin oluşturulmasının kolay olmadığını, bunun dayatılamayacağını düşünmektedir. AB ülkeleri, Kürt, Sünni ve Şiiilerin tarihsel anlaşmazlıklarını da göz

²⁴² Sedat Laçiner, *Irak Savaşı: Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Bir Deneme*, http://www.irakhaber.com/yazi_detay.php?Yazi_id=8&yazar=4 (23.04.2009).

²⁴³ Vassilis K. Fouskas, (2004), *Avrasya'da ABD'nin Macht-Politik'i (Güç Siyaseti) ve Büyük Ortadoğu'nun Yeniden Şekillendirilmesi*, Aras, Bülent (Der.), Tasam Yayınları, İstanbul: s.18.

²⁴⁴ Ömer Taşpınar, “Transatlantik İlişkiler”, *Radikal*, 21 Haziran 2004, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=119993> (23.04.2009).

²⁴⁵ İdris Bal, Ayfer Selamoğlu, (2006), *Büyük Ortadoğu Projesi: ABD, AB, Türkiye ve Bölge*, 3. Baskı, Bal, İdris (Ed.), AGAM Lalezar Kitabevi Yayınları, Ankara: ss.199–200.

önünde bulundurarak, bu kesimlerin petrol için birbirleriyle savaşıacaklarını düşünmektedir.²⁴⁶

Saddam Rejimi'nin bölgesel ve uluslararası güvenliğe tehdit oluşturduğu yönündeki görüşler uzun süreden beri uluslararası kamuoyunun gündeminde yer alsa da, Avrupa hükümetleri, bu konudaki ABD girişimlerine tepki göstermekle yetinmişler, ancak Bush yönetiminin askeri güç kullanarak, Irak'taki kitle imha silahlarını yok etme kararlılığı karşısında, BM silah denetçilerinin Bağdat'a yeniden gönderilmesini istemişlerdir. Saddam'ın silah denetimlerini engellemesi olasılığı karşısında, İngiltere dışında Avrupa devletleri, Irak rejimine karşı askeri güç kullanılmasına destek vermemişlerdir. AB Dışişleri Bakanları, Irak konusunu görüşmek üzere Ağustos 2002'de bir araya gelmişler ancak askeri çözüme karşı olmanın ötesinde ortak bir tutum belirleyememişler ve alternatif bir politika üretememişlerdir.²⁴⁷

Irak krizi, sadece AB-ABD arasında görüş ayrılıklarına sebep olmamış aynı zamanda AB içinde de kamplaşmaya neden olmuştur. Irak krizi ile ilgili kamplaşma, ilk başta kendini İngiltere ile Fransa-Almanya ekseninde hissettirmiştir. Krizin başında ABD'yi savunmakta tek başına kaldığı iddia edilen İngiltere, kısa sürede kendi görüşünü paylaşan ülkeler ile bir araya gelmiştir. Fransa ve Almanya'nın duruşuna tepkisel olarak 8'ler oluşumu²⁴⁸ gündeme gelmiş ve İngiltere'nin liderliğini yaptığı bir kamplaşma doğmuştur. Bu oluşum içerisinde yer alan ülkeler, daha çok AB'nin Fransa ve Almanya tarafından yürütülmesinden rahatsız olan üye ve aday ülkelerdir. AB içerisinde oluşan görüş farklılıklarının giderilmesi ve ortak tutum belirlenmesi amacıyla, AB Dönem Başkanı Yunanistan tarafından bir zirve düzenlenmiştir. Zirve sonucunda AB, Irak'ın tam ve etkili şekilde silahsızlandırılmasını talep etmiş ve son çare olarak savaşa başvurulabileceğini belirtmiştir. Zirve esnasında Almanya ve Fransa uzlaşmacı tutum sergilemiş ancak ilerleyen tarihlerde Birlik içinde kamplaşma devam etmiştir. Irak konusunda İngiltere, İtalya, İspanya, Danimarka, Portekiz, Hollanda ve İrlanda ABD'ye destek verirken, Almanya, Fransa, Belçika, Yunanistan, Finlandiya,

²⁴⁶ Talha Ovet, (2005), AB'nin Irak Savaşı'ndaki Politikası, *Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt:4, Sayı:2, Bahar 2005, Ankara: s.67.

²⁴⁷ Sevilay Kahraman, (2003), Irak Krizinin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası Üzerine Etkileri, *ATAUM Bülteni*, Yıl:3, Sayı:1-2, Kış-Bahar 2003, s.3.

²⁴⁸ Bu oluşumda İngiltere, İtalya, İspanya, Portekiz, Danimarka, Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti yer almıştır.

İsveç ve Avusturya karşı kampta yer almıştır. Lüksemburg ise tarafsız kalmayı tercih etmiştir.²⁴⁹

3.2.3.2.3. Rusya

Başından beri ABD'nin Irak'a askeri operasyonuna karşı olduğunu vurgulamış olan Rusya'nın tutumu, stratejik, ekonomik ve iç siyasi nedenlerle şekillenmiştir. Stratejik anlamda ABD'nin Irak'a müdahalesi, yeni dünya düzeninin Amerikan merkezli bir yörüngede seyretmesinin kilit ayaklarından birini oluşturduğu için Rusya'ya endişeye sevk etmiştir. Rus enerji şirketlerinin, gıda karşılığında petrol ilkesi çerçevesinde Irak'ta en kazançlı konumda bulunmaları, aynı şirketlerin geleceğe yönelik karlı anlaşmaları, savaş sonrası canlandırılacak Irak'ın dünya piyasalarında petrol fiyatlarını düşürme olasılığı ve Irak'ın Rusya'ya olan silah borçları ekonomik alandaki şıkları oluşturmaktadır. Irak müdahalesi konusundaki tavır, Putin yönetiminin iç politik konumuyla da bağlantılıdır. Putin, müdahale konusundaki nihai tavrını zayıflatmamak için, Amerikan karşıtı kesimin desteğini alma ile Rus ekonomisinin ihtiyaç duyduğu ABD desteği arasındaki ince dengeyi de dikkate almak zorunda kalmıştır.²⁵⁰ Ancak ABD'nin BM'i göz ardı etmesi nedeniyle, Putin, İngiliz-ABD saldırısına karşı sert bir dille konuşmuş ve bu saldırının uluslararası hukukun doğrudan çiğnenmesi ve uluslararası güvenlik sisteminin çökmesine neden olabilecek büyük bir siyasi hata olduğunu söylemiştir.²⁵¹ Bu doğrultuda BM Güvenlik Konseyi'nde, Fransa ve Almanya cephesinde yer almıştır.

3.2.3.2.4. Suudi Arabistan

11 Eylül 2001 saldırısını gerçekleştiren 19 teröristten, 15'inin Suudi Arabistan vatandaşı olması, Suudi Arabistan ve ABD arasındaki ekonomik çıkarı dayalı ilişkilerin bozulmasına neden oldu. Bu olay, Suudi Rejimi'nin ABD müttefikliği ve Batı-ABD karşıtı örgütlerin finansörlüğü olmak üzere iki yüzünü gösterdi. Böylelikle Suudi

²⁴⁹ A. Seda Serdar ve E. Banu Tepe, (2003), *Irak Krizi Sonucunda Batı'da Kamplaşma ve NATO Krizi*, Özdağ, Ümit vd. (Der.), ASAM Yayınları, Ankara: ss.186–187.

²⁵⁰ Nazim Cafersoy, (2003), *Rusya'nın Ortadoğu Politikasında Irak*, Özdağ, Ümit vd. (Der.), Asam Yayınları, Ankara: s.158.

²⁵¹ Robert O. Freedman, (2004), *Putin Döneminde Rusya'nın Ortadoğu Politikası*, Aras, Bülent (Der.), Tasam Yayınları, İstanbul: s.65.

Arabistan, Saddam Hüseyin yönetimi gibi demokratikleştirmek amacıyla devrilmesi düşünülen Yakın Doğu'daki rejimler listesine dâhil edildi.²⁵²

Suudi Arabistan, ABD önderliğindeki Irak'a savaşa karşı olduğunu dile getirmekle birlikte ABD'ye savaşta kullanılmak üzere üslerini ve hava sahasını kullanmasına izin vermemiştir. Suudi rejimi, kendi vatandaşlarının menfaat ve talepleri ile uluslararası müttefiklerinin arasında kalmış, ancak savaş karşıtı duruşu rejim lehine olmuştur; zira Suudi rejimini, süper güç menfaatlerinin suç ortağı olarak gören dâhili muhalefet, ABD önderliğindeki savaşa karşı olmuştur. Bu arada Suudi Arabistan-ABD ilişkileri, tarihinin en alt seviyesine inmiştir.²⁵³ 11 Eylül 2001 hadiseleri ve daha sonra Amerika'nın Afganistan'da terörle savaşı, pek çok Suudi vatandaşı ve El Kaide üyesinin Suudi Arabistan'a dönmesine sebep olmuştur. İsrail'in 2002'de Filistin mülteci kampları ve Gazze'ye yaptığı saldırılar ve ABD öncülüğündeki Irak'a savaş gibi taze olaylar karşısında Suudi Devleti, kurulduğu 1932'den beri karşılaştığı en büyük meydan okumaya karşı, yeni stratejiler paketini açmaya başlamıştır. Mayıs 2003'te üç tesisin intihar bombacılarının hedefi olması olayının gösterdiği gibi, meydan okuma giderek rejime toptan muhalefete dönüşmektedir. Bu nedenle Rejim, Batılı müttefikleriyle ilişkisini tehlikeye atmış, muhalefeti göz ardı etmemeyi tercih etmiştir.²⁵⁴

3.2.3.2.5. İran

Ortadoğu'da ABD'nin Irak'a müdahalesine karşı olan ülkelerden biri de İran'dır. Dönemin İran Cumhurbaşkanı Hatemi, Irak'ın ABD politikalarına alet olmasına izin verilemeyeceğini ve Tahran'ın Bağdat'a karşı düzenlenecek ABD merkezli olası bir askeri müdahaleye muhalif olduğunu belirtmiştir.²⁵⁵ İran'ın saldırılar karşısındaki davranışını belirleyen en önemli etkenlerden biri, İran'ın, ABD ile ilişkisidir. ABD, İran'ı terörü destekleyen ve Ortadoğu barış sürecini engelleyen ülke olarak görürken, İran, ABD ve İsrail'i "terörist devletler" olarak nitelendirmektedir. İran'da genel kanı, ABD'nin Irak'a yerleşmesinin ardından, İran'a yöneleceğidir. Bu

²⁵² Udo Steinbach, (2004), *Türkiye, Almanya ve AB Bakış Açısından Orta Doğu İçin Perspektifler*, Pala, Nezih (Çev.), Konrad Adenauer Vakfı, Ankara: s.19.

²⁵³ Neil Quilliam ve Maggie Kamel, (2004), *Meşruiyetin Modernleşmesi: Suudi Stratejileri*, Aras, Bülent (Der.), Tasam Yayınları, İstanbul: s.205.

²⁵⁴ A.g.e., s.207.

²⁵⁵ İran Cumhurbaşkanı Hatemi: "Irak, ABD Gücünün Aleti Olamaz", 20 Ocak 2003, <http://www.habervitrini.com/haber.asp?id=68222> (23.04.2009).

nedenle İran, ABD'nin Irak'a saldırısını, kendi milli güvenliğine tehdit olarak görmektedir. İran'ın Irak saldırısına karşı çıkmasının başka bir sebebi de İsrail'dir. Saddam'ın İsrail karşıtı bir politika izlemesi, İsrail'i Ortadoğu denklemi içinde zayıflatmıştır. Saddam'ın ortadan kalkması ile İsrail, İran'ı tehdit edebilecektir. Bu nedenle Hatemi, Irak sorununun barışçı yollarla çözülmesi taraftarı olmuş ve bu konudaki girişimlere destek vermiştir.²⁵⁶ Hatemi, Başbakan Abdullah Gül'ün girişimiyle Mısır, Suudi Arabistan, Ürdün, Suriye ve İran Dışişleri Bakanları'nın yer alacağı, Irak krizine barışçı çözüm bulmak amacıyla İstanbul'da yapılacak bölgesel toplantıdan memnuniyet duyduklarını, bölgenin güvenliği ve istikrarı konusunda görüşmeyi, ittifakı ve işbirliğini gerektiren her türlü toplantıyı savunduklarını belirtmiştir. Hatemi, BM Güvenlik Konseyi'nin, savaş olmadan bu sorunu çözmek için harekete geçeceğini umduğunu söylemiştir. Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin'in, savaşı önlemek için istifa etmesi yolundaki önerilerle ilgili olarak Hatemi, Irak'ta rejim değişikliğini, Irak halkının yapması gerektiğini, Irak hükümetini değiştirmek için, bu ülkeye müdahalenin yanlış olduğunu, ancak Irak'ın uluslararası kurallara uyması gerektiğini vurgulamıştır.²⁵⁷

3.2.3.2.6. Suriye

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile Suriye'nin en büyük destekçisi SSCB'yi kaybettiği günlerde, Saddam'ın Kuveyt'i işgali ve Suriye'nin uluslararası güce katılması, Suriye ve Irak'ı karşı karşıya getirmiştir. Suriye ekonomisinin açmazları, Saddam'ın ABD ambargosunu kırma girişimleri ve Irak ile Suriye'nin sınır aşan sular konusunda Türkiye karşıtlığında bir araya gelmeleri, Körfez Savaşı sonrasında Suriye-Irak ilişkilerini yeni bir zemine taşımıştır. Bu bağlamda ilişkiler yumuşarken, ulaşım ve boru hatları tekrar açılmış, ekonomik ilişkiler gelişmeye başlamıştır. Haziran 2000'de Hafız Esad'ın ölümünün ardından yönetimi devralan Beşar Esad, Irak'la ekonomik ve siyasi alanda ilişkileri geliştirmeye yönelmiş; Irak'ın işgali esnasında, ABD karşıtı bir tutum takınmıştır. İşgali takip eden günlerde Saddam yönetiminin ileri gelenlerinden bir

²⁵⁶ Arif Keskin,(2003), *Irak Savaşı'nda İran'ın Tutumu*, Özdağ, Ümit vd. (Der.), Asam Yayınları, Ankara: ss.126–127.

²⁵⁷ Esad ve Hatemi'den İstanbul toplantısına destek, 22.01.2003, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/01/22/238687.asp> (23.04.2009).

kısmı sınırı geçerek Suriye'ye sığınmıştır.²⁵⁸ Esad, Türkiye, Suriye, Mısır, Suudi Arabistan, Ürdün ve İran'ın Dışişleri Bakanları'nı bir araya getirecek olan toplantının, BM Güvenlik Konseyi'nin Irak'ın silahsızlanmasıyla ilgili 1441 sayılı kararını uygulamayı ve "bir bakıma, hiçbir tarafın, Irak'ta çalışmalarını sürdüren BM silah denetçilerinin işine karışmamasını sağlamayı" hedeflediğini belirtti. Esad, İspanya Dışişleri Bakanı Ana Palacio'yu kabulünde, Irak'ın komşularının katılımıyla yapılacak olan toplantının, Irak sorununa siyasi bir çözüm bulmayı ve herkes için yıkıcı sonuçları olacak bir savaşı engellemeyi amaçladığını ifade etmiştir.²⁵⁹

Suriye, Amerika Birleşik Devletleri'nin Ortadoğu politikasının en önemli ayaklarından biri olan İsrail'in güvenliği bağlamında büyük önem taşımaktadır. İsrail-Filistin barış sürecini direkt olarak etkileme kapasitesine sahip olan Suriye, HAMAS üzerinde, özellikle HAMAS'ın askerî kanadı -halen Şam'da yaşayan Halit Meşal askeri kanadı kontrol etmektedir- üzerinde etkinliğe sahiptir. Dolayısıyla Suriye, Lübnan'daki istihbarat yapılanması, çeşitli çıkar grupları ve Hizbullah gibi çeşitli örgütlerle sahip olduğu ilişki sayesinde Lübnan üzerinde etkinliğe sahiptir. Lübnan, İsrail ve Amerikan karşıtı unsurların İsrail'le mücadelesi için bir ön cephe işlevi görmektedir. Hizbullah, Güney Lübnan'daki konumu sayesinde İsrail'e önemli bir tehdit oluşturabilmektedir. ABD ve İsrail, Suriye'nin teröre destek verdiğini; Suriye ise bu örgütlerin meşru savunma yaptıklarını ve meşru örgütler olduklarını savunmaktadır. Bunlar, Suriye'yi ABD'yle ilişkilerde bir kriz ortamına sürüklemektedir. Özellikle Irak Savaşı sonrasında ABD'nin bölgeye yerleşmesi, hem rejim değişikliği, hem askerî müdahale anlamında Suriye açısından en ciddi dış politik tehdit haline gelmiştir.²⁶⁰

3.2.3.2.7. İsrail

İsrail, Irak ve Suriye gibi radikal olarak nitelendirdiği Arap ülkelerinden sürekli tehdit algılayan bir ülke olarak, bu ülkeleri dengelemek için müttefik arayışı içerisinde olmuştur. Saddam Hüseyin Rejimi'nin devrilmesiyle Irak'ta ortaya çıkacak yeni rejimin İsrail'i tanınması, İsrail'in elini çok güçlendireceği ve özellikle Irak'ın

²⁵⁸ Mustafa Erdoğan vd., (2007), *Riskler ve Fırsatlar Kavşağında Irak'ın Geleceği ve Türkiye*, TEPAV Yayınları, Ankara: s.29.

²⁵⁹ Esad ve Hatemi'den İstanbul Toplantısına Destek, 22.01.2003, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/01/22/238687.asp> (23.04.2009).

²⁶⁰ Oytun Orhan, Suriye'nin Temel Dinamikleri ve Beklentiler, <http://www.asam.org.tr/tr/yazidosyagoster.asp?ID=576> (23.04.2009).

parçalanması halinde, İsrail-Filistin sorununda çok daha rahat hareket edebileceği için ABD'nin Irak'a yönelik askeri harekâtını destekleyen ülkelerin başında gelmiştir. ABD'deki Yahudi lobisi de Irak'ta Saddam Hüseyin Rejimi'nin devrilmesine yönelik her türlü girişimi desteklemiş ve ABD'nin bölgede askeri olarak daha aktif bir politika izlemesini savunmuştur.²⁶¹

Ancak Irak'ta artan istikrarsızlık ve çatışmaların, İsrail'in güvenlik beklentilerine tam olarak cevap vermek yerine, riskleri farklılaştırdığını söylemek mümkündür. Savaş, Irak'ı İsrail'e tehdit olmaktan çıkartarak, olası bir İsrail karşıtı Arap cephesini hemen hemen imkânsız hale getirmiştir; fakat bölgede İslami radikalizmin artması ve Irak'ın giderek terörizmin çekim merkezi haline gelmesi, İsrail'i kaygılandırmaya başlamıştır. Özellikle İran'ın artan nüfuzu, Sünni radikalizminin Ürdün'ü tehdit etmeye başlaması ve Irak'tan çeşitli biçimlerde etkilenen Filistinli gruplar, bu kaygıyı daha da arttırmaktadır. Her ne kadar parçalanmış Irak, İsrail'e yönelik riskleri azaltacak olsa da, bölgede yükselen ve uzun yıllar devam edebilecek istikrarsızlık yine de endişe kaynağıdır. Parçalanma, beraberinde Kürt devleti gibi yeni müttefikler doğurabilir ve uzun yıllar sürecektür Kürt-Arap çatışması, İsrail üzerindeki baskıları azaltabilir. Fakat Kürt devletine verilecek desteğin, Türkiye-İsrail ilişkilerine zarar vereceği, İran sorunu da dikkate alındığında, bu yaklaşımın doğuracağı risklerin Kürt devleti ile telafi edilemeyeceği düşünülebilir. İsrail, resmi söylemlerinde, bağımsız Kürt devletini desteklediğine dair iddiaları yalanlasa da, gayri resmi olarak Kuzey Irak'la ilişkilerini devam ettirmektedir.²⁶²

3.2.3.2.8. Birleşmiş Milletler

Bir devlete karşı askeri güç kullanılmasının esasları, uluslararası hukuk tarafından açıkça belirtilmiştir. Uluslararası hukukta, güç kullanımının meşru olabilmesi için iki durum söz konusudur. Birincisi; nefsi müdafaa ya da meşru müdafaa olarak bilinen, saldırıya uğrayan tarafın, saldırıyı önlemek amacıyla saldırgana güç kullanabileceği durumdur. Güç kullanımının meşru olduğu diğer durum ise; BM Güvenlik Konseyi'nin açıkça güç kullanımına dair karar almasıdır. BM Anlaşması'nın 2. maddesi 3. paragrafına göre; uluslararası anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesi

²⁶¹ Kamer Kasım, (2003), *Irak Savaşı'nın İsrail'in Bölgesel Konumuna Etkisi*, Özdağ, Ümit (Der.), Asam Yayınları, Ankara: ss.140-141.

²⁶² Erdoğan, a.g.e., s. 53.

esastır ve aynı maddenin 4. paragrafı; devletlerin, başka bir devletin toprak bütünlüğüne ve siyasal bağımsızlığına karşı askeri güç kullanımından yahut güç kullanma tehdidinden kaçınmaları gerektiğini hükme bağlamaktadır. Yine 2. maddenin 7. paragrafına göre; devletlerin içişlerine BM'nin karışamayacağını belirtmekle birlikte, istisnası da, BM anlaşmasının 7. bölümünde Güvenlik Konseyi'ne yetki tanıyan kısmında yer alır. 7. bölüm çerçevesinde Güvenlik Konseyi, uluslararası barışın tehlikede olduğuna karar vermesi durumunda, bir takım tedbirlerin alınmasını isteyebilir. Aynı bölümün 41. maddesinde; bu tedbirlerin ilk aşamada ekonomik önlemler, diplomatik ilişkilerin kesilmesi gibi yaptırımlar olacağı belirtilmiştir. Bu tedbirler yeterli gelmediği takdirde, 42. madde uyarınca; barış ve güvenliğin sağlanması için hava, deniz ve kara kuvvetlerinin kullanılmasına başvurulabileceğini ifade eder. BM'nin askeri kuvvetleri olmadığı için, bu tür askeri güç kullanımları BM Güvenlik Konseyi'nin üye devletlere yetki vermesi şeklinde gerçekleşmektedir.²⁶³

ABD'nin, Mart 2003'te, diplomasinin başarısız olduğunu ve Irak'ı sahip olduğu kitle imha silahlarından arındırmak için, koalisyon güçleri ile bir operasyon başlatacaklarını açıklaması, BM'yi sistem dışına itmiştir. Açıklama öncesinde, BM Güvenlik Konseyi üyeleri arasında, Irak konusunda aylarca devam eden görüşmeler sonucunda, ortak bir karara varılamamıştı. 2002 yılı öncesinde, BM Güvenlik Konseyi, Irak ile ilgili 16 karar çıkarmıştı. Savaş, BM Güvenlik Konseyi'nin Irak işgalini teyit eden bir kararı olmaksızın başladı. Bu nedenle de çoğu kişi tarafından uluslararası hukuka aykırı olarak kabul edildi. Irak savaşının etkileri en fazla BM'nin güvenilirliğine zarar vermiştir. ABD'nin tek yanlı askeri müdahalesi, BM'nin saldırıyı önlemede yetersiz kalması, ABD'nin BM'yi ciddiye almaz tavrı, zihinlerde "Uluslararası Hukuk"u ve BM sisteminin güvenilirliğini erozyona uğratmıştır. Fakat sorunun geldiği aşama ve ABD'nin Irak'ta istikrarı sağlayamaması, tekrar BM'yi gündeme getirmiştir.²⁶⁴

3.2.4. Karar Alıcılar

Dış politika karar alma sürecinin aktörü olan karar alıcıların incelendiği bu bölümde, Irak Savaşı öncesi TBMM'ye sunulan 1 Mart tezkeresi karar alma sürecinde,

²⁶³ İbrahim Kaya, (2003), *Irak Savaşı'nda Meşruiyet ve Cenevre Hukuku*, Özdağ, Ümit (Der.), Asam Yayınları, Ankara: ss.313–314.

²⁶⁴ A.g.e., s.57.

karar alıcılara etki eden faktörlere değinilecektir. İlkın Irak'ın Türk dış politikasındaki yeri, ikinci olarak Türk kamuoyunun tezkere ve savaşa karşı tepkileri ve son olarak da karar alıcıların Irak Savaşı'nı algılamaları incelenecektir.

3.2.4.1. Türk Dış Politikasında Irak'ın Yeri

1926 yılına kadar Musul sorunu, Türk-Irak ilişkilerinin en temel belirleyicisi olmuştur. Son Osmanlı Parlamentosu tarafından 28 Ocak 1920'de kabul edilen Misak-ı Milli kararlarına göre, Musul Bölgesi (Musul, Kerkük, Süleymaniye şehirleri) ve bunu çevreleyen bölgelerin, Türk sınırları içinde tutulması kararı alınmıştı. Fakat Lozan Barış Antlaşması, Musul ile ilgili sorunu çözümleyememiş, geçici İngiliz kontrolünü kabul ederek, bu sorunun görüşülmesini sonraya bırakmıştır. Eğer iki ülke arasında dokuz ay içinde konu ile ilgili bir anlaşmaya varılamazsa, ilgili durumun takdiri Milletler Cemiyeti'ne havale edilecekti. Sorunun çözülememesi nedeniyle, Musul bölgesi meselesi, M.C.'ne havale edildi. İngiltere, var olan statünün aynen devamını istedi. O dönemde Milletler Cemiyeti'nde İngiliz hâkimiyeti olduğu için, 16 Temmuz 1925'te, mevcut statükoyu koruyan bir karar alındı. Geçici bir sınır tespit edildi. Bununla birlikte, nihai karar Uluslararası Adalet Divanı'na (Hague) bırakıldı. Burada alınan karara göre, Musul vilayeti Irak'ta kalacaktı. 5 Haziran 1926'da İngiltere, Irak ve Türkiye arasında, Ankara Antlaşması imzalandı. Türkiye'ye, Musul'daki haklarından feragat etmesi karşılığında, petrol gelirlerinin %10'unun, 25 yıllık bir süre için verilmesi kararlaştırıldı. Türkiye bunu %10 olarak belirlemek yerine 500.000 poundluk miktarlar olarak sabit oranlarda verilmesini istedi. Türkiye bu geliri 20 yıl almıştır.²⁶⁵

Türkiye ile 1932 yılında resmi olarak bağımsızlığa hak kazanan Irak, çok sayıda ikili ve çok yönlü projeler çerçevesinde bir araya geldiler ve işbirliği kurdular. İki devlet arasındaki işbirliğinin ilk örneği 1937 tarihli Sadabat Paktı'dır. İki ülke, 1954–1958 yılları arasında, Soğuk Savaş döneminin Ortadoğu'daki oluşumlarından biri olan Bağdat Paktı'nın üyeleri oldular. Ne 1958 yılında Haşimi Krallığı'nın General Abdül Kasım tarafından devrilmesi ile Irak'ta rejimin değişmesi, ne ardından Irak'ın Bağdat Paktı'ndan çekilmesi ne de Türkiye'deki 1960 Askeri Darbesi iki ülke arasındaki ilişkilerin niteliğinde değişikliğe sebep olmuştur. Aksine, iki darbe sonrası

²⁶⁵ Türkiye ve Komşularıyla İlişkileri, <http://www.aof.anadolu.edu.tr/kitap/IOLTP/1269/unite10.pdf>, s.180, (23.04.2009).

Kürt ayrılıkçı hareketinin sınırdaki başladığı olaylar nedeniyle, iki ülke işbirliği yapmıştır.²⁶⁶ 1980'li yılların sonuna kadar Irak ile Türkiye arasındaki ilişkiler büyük bir gelişme kaydetmiştir. Özellikle ekonomik alandaki gelişmeler, önce 1977, daha sonra da 1986 yıllarında Kerkük'ten Yumurtalık'a uzanan petrol boru hatlarının faaliyetleri ile büyük bir ivme kazanmıştır. Bu dönemde sınır ticareti de çok gelişmiştir. İran-İrak Savaşı sırasında Türkiye, Irak ve İran'a karşı dengeli davranmış, tarafsız kalmayı başarabilmiştir. Bu nedenle de her iki ülkeyle olan ilişkilerinin en sıcak dönemleri, İran-İrak Savaşı sırasında yaşanmıştır. Bunun yanında 1980'li yılların sonlarına doğru PKK terör örgütünün aktivitelerinin yoğunlaştığı sıralarda Irak, Türkiye'ye, istediğinde topraklarına girerek bu örgüte karşı operasyonlar yapabilmesi için açık kart vermiştir. 1990'ların başındaki Körfez Krizi ile ilişkilerde bunalım dönemleri yaşamaya başlamıştır. Türkiye, Irak'ın Kuveyt'i işgali karşısında, Batı ittifakı içinde yer almış, bununla birlikte, Irak'ın da toprak bütünlüğünün korunmasını temel prensip olarak kabul etmiştir. Türkiye-İrak ilişkileri, Irak'ın kimyasal silahlara yönelik çalışmaları, hatta gerek gördüğünde Halepçe katliamında olduğu gibi insanlara karşı kullanması, su probleminde Suriye ile birlikte takındığı tutum ve zaman zaman Türkiye'ye yönelik yaptığı tehditkâr açıklamaları nedeniyle gerilimli bir seyir takip etmiştir.²⁶⁷

Körfez Savaşı'ndan sonra, 36. paralelin kuzeyinde, Irak'ın otoritesi sınırlandırılmış ve burada oluşan boşluk yerel Kürt idareleri tarafından doldurulmuştur. Sınırlandırma başlangıçta Çekiç Güç, bilahare de Keşif Güç tarafından sağlanmıştır. Türkiye, terörle mücadele kapsamında Barzani'yi PKK'ya karşı yanında tutabilmek maksadıyla, KDP tarafından kontrol edilen bölgede fiili bir Kürt idaresinin finansmanına, petrol ticareti, doğrudan mali yardım ve teknik yardımlarla katkıda bulunmuştur.²⁶⁸ Ancak 1992'de yapılan seçimlerle Irak'ın kuzeyindeki Kürt grupların kendi yerel otoritelerini oluşturmaları, Türkiye, İran ve Suriye'nin bu yapının bir devlet halini alması ve Irak'ın toprak bütünlüğünün bozulmasıyla sonuçlanması gibi konulardaki kaygılarını dile getirmesine yol açmıştır. Çünkü Kürtler parlamentosuyla, bakanlar kuruluyla ve sözde başbakanıyla bir hükümet kurmuşlardı. Türkiye,

²⁶⁶ Gözen, 2000, a.g.e., s.46.

²⁶⁷ Türkiye ve Komşularıyla İlişkileri, <http://www.aof.anadolu.edu.tr/kitap/IOLTP/1269/unite10.pdf>, ss.181-182, (23.04.2009).

²⁶⁸ Armağan Kuloğlu, (2002), *11 Eylül Sonrası Değişen Dengeler Çerçevesinde Türkiye'nin Irak Politikası*, Avrasya-Bir Vakfı Asam Yayınları, Ankara: s.23.

gelişmeleri bağımsızlığa yönelik çabalar olarak değerlendirdiği için, bu hükümeti tanımadığı gibi, bu oluşumu bölge barışı ve Irak'ın toprak bütünlüğü açısından tehlikeli bir gelişme olarak nitelendirmişti. Diğer yandan, ABD yönetimi, 1998 yılında Iraklı muhaliflerden Barzani ve Talabani'yi Washington'da bir araya getirerek, aralarındaki çatışma konularını çözümlenmelerini, Kuzey Irak'taki otoriteyi birlikte kullanma ve Saddam'a karşı ortak hareket etme konusunda işbirliği yapmalarını sağlamaya çalışmıştı. 1998'de Kürt gruplar, ortak bir siyasi yapı ve ortak bir parlamento oluşturma konusunda ilke anlaşmasına varmış olmalarına rağmen, Irak'ın işgaline kadar görüşmelerden somut bir sonuç elde edemedi.²⁶⁹

1991–2003 arası dönemde Türkiye'nin, istikrarlı bir şekilde Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması, Kuzey Irak'ta bir Kürt oluşumunun engellenmesi, Irak topraklarında üslenen PKK terör örgütünün varlığına son verilmesi ve Irak Türkmenlerinin haklarının korunması şeklinde özetlenebilecek dört hedef üzerinde durduğu gözleniyor.²⁷⁰ Bu çerçevede, Irak'a Amerikan saldırısının planlandığı 2001 yılı sonlarından itibaren Türk yetkilileri, bu konuları her seviyede açık açık dile getirdiler. Türk yetkililer Türkiye'nin şartlarını Kuzey Irak politikasında vazgeçilmez unsurlar olarak belirtmiş ve bu şartları Türkiye'nin “Kırmızı Çizgileri” olarak dünyaya ilan etmişlerdi. Hatta daha da ileri gidildi ve Kuzey Irak'ta Türkiye'nin güvenliğini tehdit edebilecek bir oluşumun ortaya çıkmasının savaş sebebi sayılacağı ifade edildi. 1 Mart tezkeresinin TBMM'de tartışıldığı ve oylandığı günlerde, Türk Silahlı Kuvvetleri durumu açıklayan kararlı ve net bir tavır ortaya koydu. Türkiye'nin hem ABD hem de AB tarafından Kuzey Irak'a girmemesinin istendiği o günlerde, Türk Silahlı Kuvvetleri hükümetle koordineli olarak yaptığı açıklamada, Kuzey Irak'ta aşağıdaki şartların ortaya çıkması halinde, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin bölgeye gireceğini bildirdi:

1. Kuzey'den Türkiye sınırlarına yönelik bir göç hareketinin oluşması,
2. Kuzey'deki gruplardan birinin diğerine saldırması,
3. Irak Türkmenlerine yönelik bir saldırının gerçekleşmesi,
4. Peşmerge gruplarının Musul ve Kerkük'e girmesi.²⁷¹

²⁶⁹ Tayyar Arı, (2006a), ss.712–713.

²⁷⁰ Bülent Aras, İnşa, İşgal, Bölünme Ekseninde Irak, http://idari.isikun.edu.tr/basin/images/milliyet_bulentaras.pdf (23.04.2009).

²⁷¹ Cemalettin Taşkıran ve Haydar Çakmak, (2005), Kuzey Irak'ta Türk-ABD Politikaları ve PKK Terörü, *Avrasya Dosyası*, Cilt:11, Sayı:2, Ankara: s.77.

3.2.4.2. Türkiye’de Kamuoyunun Savaşa ve Tezkereye Tepkisi

2002 seçimlerinde meclise giremeyen ve meclis dışında muhalefet görevi üstlenen partilerin görüşlerinin bütünlük arz ettiği söylenemez. Örneğin; SP Genel Başkanı Recai Kutan, SP Genel Merkezi’nde düzenlediği basın toplantısında Türkiye’nin, “anlamsız, haksız ve çirkin” bir savaşa adım adım sürüklendiğini, yurtdışına asker gönderme ve Türkiye’de yabancı asker bulundurulmasına ilişkin tezkerenin “bu kadar acele ile Meclis’e gönderilmesini anlamının mümkün olmadığını”, tezkerenin birçok yönden “hatalı ve sakat” olduğunu, 36 ülkede yapılan kamuoyu yoklamalarında yüzde 64 oranında “kirli savaşa” destek verilmediğini, Türkiye’de yapılan araştırmalarda ise bu oranın yüzde 95 olduğunu ifade etmiştir. Kutan, AK Partili milletvekillerine “Kullanacağınız oyla bugünü ve yarını değil geleceği etkileyecek kararlar vereceksiniz. Siz, AK Partili milletvekillerinin büyük bölümü ile uzun yıllar Milli Görüş şemsiyesi altında birlikte mücadele verdik. O günlerdeki anlayış ve inancınız, böyle haksız ve tehlikeli bir tezkereye bütünüyle karşıydı. Parti liderlerinizin telkinine göre değil, akıl ve vicdanınızın sesine göre oy kullanınız. İkinci tezkereyi reddediniz.” şeklinde tavsiyede bulunmuştur.²⁷²

Farklı bir tepki de MHP ve Ağar’ın başında bulunduğu DYP’den gelmiştir. Milliyetçi geleneği temsil eden bu cephenin Irak Savaşı’na bakışını ise, siyasi olarak ABD’nin emellerine alet olmamak isteği ile Misak-ı Milli içinde yer alan Musul ve Kerkük’teki tarihi hakları yeniden kazanma şeklinde özetlenebilecek olan derin bir milliyetçi refleks arasında sıkışmışlık olarak özetlemek mümkündür. Ayrıca bu grubun olaya bakışını, Kürt Sorunu konusundaki milliyetçi kesimin sahip olduğu hassasiyetler de etkilemektedir. MHP’li eski Milli Savunma Bakanı Sabahattin Çakmakoglu, Musul ve Kerkük’ün Misak-ı Milli sınırları içinde olduğunu söylemiştir. Seçimlerden sonra DYP’nin Başkanı olan Mehmet Ağar ise kendisiyle yapılan bir röportajda, Irak savaşı ile ilgili olarak, bir taraftan “Türkiye’nin sınır güvenliği çok önemli. Millet savaş istemiyor. Bunu dikkate almak gerekir” derken; bir başka soruya verdiği yanıtta da tipik bir milliyetçi duruş sergileyerek, Hükümet’in Kuzey Irak’a girilmesi konusunda geç kaldığını, Türkiye’nin Kuzey Irak’ta çok ciddi bir askeri varlıkla bulunması gerektiğini

²⁷² Kutan’dan AKP’lilere: Erdoğan’ı Değil Vicdanınızı Dinleyin, *Zaman*, 27.02.2003.

ve bu konuda tarihten gelen sorumlulukları bulunduğunu²⁷³ söylemiştir. Bu gruptan, AKP Hükümeti'nin Irak savaşı konusunda izlediği “ABD ile birlikte hareket etme” politikasına, müzakerelerde izlenen üsluba yönelik itirazlar haricinde, ciddi eleştiriler gelmemektedir.²⁷⁴

TBMM'nin 1 Mart tezkeresini görüşmesi arifesinde, Türkiye'nin birçok ilinde birçok sivil toplum örgütü, savaş karşıtı ve tezkerenin reddedilmesi yönündeki görüşlerini eylemlerle duyurmuşlardır.

İzmir'de, İnsan Hakları Derneği'nce (İHD) düzenlenen eylemde, ABD ve Hükümet aleyhine, sloganlar atılmıştır. Eylemciler, 1 ABD Doları'nı zarfa koyarak, “Abdullah Gül-Başbakanlık/Ankara” adresine postalamıştır. Ankara Savaş Karşıtı Platform ise, TBMM önünde savaş karşıtı eylem yapmıştır. DİSK Genel Başkanı Süleyman Çelebi, KESK Genel Başkanı Sami Evren, TMMOB Başkanı Kaya Güvenç ve oyuncu Mehmet Ali Alabora'nın da bulunduğu grup, TBMM'ye girmek istemiş ancak, TBMM önünde yoğun güvenlik önlemi alan polis, grubun girişine izin vermemiştir. Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde (ODTÜ) bir grup öğrenci, ABD'nin olası Irak operasyonunu protesto etmiştir. İzmir Tabip Odası Başkanı Fatih Sürenkök, kentteki hastanelerde görevli doktorların katılımıyla, Ege Üniversitesi (EÜ) Tıp Fakültesi Atatürk Anıtı önünde, savaş karşıtı basın açıklamasında “Savaş, temel insan hak ve özgürlüklerinin yok edilmesi demektir. Bu savaşta, ABD'nin yanında savaşa gidilmesi isteğini ve ölüm çağrısını, hekimler reddetmektedir. Bizler de savaşın kıyısında durup hayata bakmayacağız. Kimsenin askeri olamayacağımızı haykıracağız” sözlerine yer vermiştir. Hacettepe Üniversitesi Senatosu, “Bir ülke için savaşa girmemekle yaşanacak kayıplar, savaşa girmekle sağlanacak kazançtan çok daha değerli ve onur vericidir. Savaşın, ülkenin ve milletin bölünmezliğini içten ve dıştan tehlikeye düşüreceği kaygısıyla ABD'nin dayatıcı yaklaşımına ve savaşa, Hacettepe Üniversitesi Senatosu olarak hayır diyoruz.”, EÜ Tıp Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Ata Erdener ise “ahlaki değeri olmayan” bir savaşın içine sürüklenildiğini ileri sürerek, “TBMM, ulusunun sesine kulak vermelidir” şeklinde açıklamada bulunmuştur. Konya'da, 38 sivil toplum kuruluşu adına basın toplantısı düzenleyen Hukuki Araştırmalar Derneği

²⁷³ Kuzey Irak'a Girmekte Geç Bile Kaldık, *Yeni Şafak*, 06.02.2003.

²⁷⁴ Birol Akgün, Irak Savaşı'nın Türk İç Politikası Üzerine Muhtemel Etkileri, http://www.stradigma.com/turkce/mart2003/makale_04.html (23.04.2009).

Başkanı Ahmet Sorgun, 1 Mart'ta, araç konvoyuyla şehir turu yaparak, savaşı protesto edeceklerini belirtmiştir.²⁷⁵

Türkiye'de tezkereye karşı bakış açısının yansıtılmasında gazeteler arasındaki fark açık şekilde görülmektedir. Örneğin Sabah ve Hürriyet gazeteleri tezkerenin geçmesine olumlu bakan görüşlere de yer verirken, tezkere karşıtı haberler daha ağırlıklı olarak yer bulmuştur. Ancak Cumhuriyet ve Yeni Şafak gazetelerinde, tezkerenin geçişiyle ilgili hiçbir olumlu görüşe yer verilmediği görülmektedir. Her ne kadar Cumhuriyet ve Yeni Şafak Gazeteleri aynı tutumda gibi görünseler de, Yeni Şafak Gazetesi'nin, din kardeşliği perspektifinden Irak'a baktığı, Cumhuriyet Gazetesi'nin ise savaş olgusuna ve ABD Hükümetine karşı bir haber politikası izlediği söylenebilir. Sabah ve Hürriyet Gazetelerinin savaş süreci, tezkerenin geçmesi gibi konularda genellikle daha ılımlı yaklaşımları fark edilmiştir.²⁷⁶

Kasım 2003 tarihinde Pollmark Araştırma tarafından ODTÜ öğretim üyesi Prof. Dr. Yusuf Ziya Özcan ve ODTÜ'den Doç. Dr. İhsan Dağı koordinatörlüğünde yapılan Türk Dış Siyaseti Araştırması, halkın savaşa karşı tutumunu gözler önüne sermiştir. Türk Dış Siyaseti Araştırması'nda 2183 kişiyle yüz yüze görüşme yapılmıştır. Bu araştırmaya göre halkın Irak'a yönelik Amerikan operasyonuna ve mevcut işgale %90'a yaklaşan bir oranda olumsuz yaklaşımının devam ettiği görülmüştür. Irak'ın yakın gelecekte kargaşadan çıkamayacağı, bu niteliğiyle de Türkiye'yi rahatsız edeceği, ancak her durumda Türkiye'nin savaşın/ işgalin dışında kalması gerektiğine ilişkin kanaatler baskındır. Kamuoyunun Irak Krizi'nde izlenen politikaları başarılı görmediği (%56), asker göndermeye ilişkin tezkereye olumlu bakmadığı (%61,6) ve Irak'a asker gönderilmesine karşı çıktığı (%68) anlaşılmıştır. Bu sonuçlar, kamuoyunun Irak'a yönelik Amerikan operasyonuna ve devam eden işgale karşı olduğu kadar, bölgeye Türkiye'nin müdahil olmasına karşı çıktığını göstermiştir. Ayrıca bu sonuç, kamuoyunun, Türkiye'yi çevreleyen ülkelere yönelik olumsuz yüklenimlerine rağmen,

²⁷⁵ Savaş karşıtı eylemler sürüyor, Hürriyet, 27.02.2003
<http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/03/28/267692.asp> (23.04.2009).

²⁷⁶ Hakan Çavdar, (2007), *Siyasal Propaganda Açısından 2003 Irak Savaşı (2.Körfez Savaşı) ve Medyadaki Yansımaları*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniv. Sosyal Bil. Ens., Ankara: ss.97-99.

bu ülkelere doğrudan müdahale anlamında “saldırgan” bir politikayı onaylamayacağına da işaret etmiştir.²⁷⁷

Türkiye’de, ABD’nin Irak’a müdahalesine olumsuz bakan ve bu bağlamda Türkiye’nin savaşta aktif rol almasına karşı çıkan kesimler olduğu gibi, savaşın çıkması durumunda Türkiye’nin aktif rol alması gerektiğini düşünen kesimler de olmuştur. Örneğin TÜSİAD ve Boğaziçi Üniversitesi Dış Politika forumu tarafından düzenlenen “Irak Krizi: Askeri Müdahale ve Siyasi Gelecek” konulu konferansın açılışında konuşan TÜSİAD Başkanı Tuncay Özilhan, savaşın çıkmasını istemediklerini ancak savaş olacaksa, Türkiye konuşlandırma iznini vermese bile gerçekleşeceğini, bu durumda da Türkiye’nin, kendi çıkarları için bu savaşın tamamen dışında kalmaması gerektiğini, istemediği gelişmelerle karşılaşmamak için ve süren krizin derinleşmemesi için, asker konuşlandırma ve asker sevk etme kararını almak durumunda olduğunu söylemiştir.²⁷⁸

3.2.4.3. Karar Alıcıların Savaşı Algılamaları

1 Mart Tezkeresi öncesinde Türkiye, ABD taleplerini ağırdan alan bir yaklaşım izlemiştir. Hükümet, ABD’yi dost ve müttefik olarak lanse etmiş olsa da, ne AK Parti seçmen tabanı, ne de muhalefet ABD müdahalesine olumlu bakmıştır. Hükümet, Şubat 2003’ün başında ABD’ye sorunun savaşız halledilmesi yönünde önerilerde bulunsa da, savaşın kaçınılmazlığını benimsemiş olup, savaşın etkilerinin en az kayıpla nasıl giderileceğinin hesabını yapmaya başlamıştır. 58. Hükümetin Başbakanı Abdullah Gül, Meclis’i, Türkiye’nin Kuzey Irak’a asker göndermesinin gerekli olduğu konusunda yönlendirmeye çalışmıştır. Meclisten talep edilen yetki tezkeresi ile ilk anda 2500 ABD askerinden oluşan teknik heyetin üs ve limanlara yerleştirilmesi ile ilgili Abdullah Gül “Bu tezkere bize 15 gün zaman kazandıracak. Barışı sonuna kadar zorlayacağız” demiştir. Irak harekâtının uluslararası hukuka dayalı meşruiyetinin olmayışı, Türk kamuoyu üzerinde etkili olmuştur. 1 Mart 2003 tarihinde Meclis’e sunulan, Türkiye’de yabancı asker bulundurulması ve yurt dışına Türk askeri gönderilmesine ilişkin hükümet tezkeresi reddedilmiştir.²⁷⁹

²⁷⁷ Türk Dış Siyaseti Araştırması, *Görüş Dergisi*, TÜSİAD Yayın Organı, Sayı:59, Haziran-Temmuz 2004, İstanbul: s.60.

²⁷⁸ Özilhan: Türkiye çıkarlarını korumalı, *Hürriyet*, 28.02.2003.

²⁷⁹ Çetin Güney, (2005), AK Parti’nin Dış Politika Anlayışı Bağlamında Türkiye-ABD İlişkileri, *Avrasya Dosyası*, Cilt:11, Sayı:2, Ankara: ss.48–49.

Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, açıkça ABD taleplerine ve savaşa karşı muhalefetini ortaya koymuştur. Cumhurbaşkanı, BM Güvenlik Konseyi'nden bir karar çıkmadıkça, işgalin meşrulaşmayacağını ileri sürmüştür. Cumhurbaşkanı'nın yaklaşımında, diğer faktörlerin yanında, kendisinin hukuk kökenli olması, Anayasa Mahkemesi Başkanı iken Cumhurbaşkanı seçilmesi, hukuk kurallarına karşı hassasiyeti gibi faktörlerin etkili olduğu ileri sürülebilir. Diğer taraftan devletin başı olarak Cumhurbaşkanı Sezer'in aldığı bu tavrın, TBMM üzerinde en azından tereddütlere yol açtığı görülmüştür.²⁸⁰

3 Kasım 2002 milletvekilliği erken genel seçiminde, AK Parti, kuruluşunun üzerinden henüz bir yıl geçmesine rağmen girdiği ilk seçimde oyların yüzde 34'ünü alarak Meclis'te 363 sandalye kazandı. Bir önceki seçimlerde yüzde 10 barajı nedeniyle Meclis dışında kalmış olan CHP ise, yüzde 19,4'lük bir oy oranı ve 178 kişilik meclis grubuyla tek başına muhalefet görevini üstlendi.

363 milletvekilinden oluşan AK Parti grubu, dini ve ideolojik değerler, sosyal köken, dünya görüşü ve politik öncelikleri bakımından oldukça farklı kesimlerin temsil edildiği heterojen bir topluluktur. İçinde eski ANAP'lı, DYP'li, MHP'li ve FP'lileri olduğu kadar, oldukça liberal kimseleri de barındırmaktadır. AKP'nin kurmay kadrosunu ise büyük ölçüde Milli Görüş'ten ayrılan "yenilikçiler" oluşturmaktadır. Bunların başında da FP döneminde Erbakan'ın otoritesine başkaldıran Abdullah Gül ile yakın arkadaşları olan Bülent Arınç, Abdullatif Şener ve elbette ki AK Parti lideri Recep Tayyip Erdoğan gelmektedir. Bu grubun ortak özelliği, AK Parti'nin ortak kimliği olarak sunulan "muhafazakâr demokrat" kimliği, şahıslarında temsil eden kişilerden oluşmasıdır. Bu grup RP döneminde geliştirilen ve "adil düzen" diye bilinen siyasal İslam söyleminden vazgeçen eski İslamcılar olarak nitelenmek doğru olacaktır. Siyasal kimlikleri İslami bir hareket içinde biçimlenen bu kişilerin, devam eden İslami duyarlılıklarının savaşı algılamada etkili olduğu söylenebilir.²⁸¹

AK Parti'li milletvekilleri üzerinde, AK Parti içindeki etkin isimlerin savaş karşıtı duruşları da etkili olmuştur. Başbakanlık tezkeresinin 24 Şubat'ta Bakanlar Kurulu'nda imzaya açılmasından bir gün sonra, TBMM Başkanı Bülent Arınç,

²⁸⁰ Bal, a.g.e., s.171.

²⁸¹ Akgün, Irak Savaşı'nın Türk İç Politikası Üzerine Muhtemel Etkileri, http://www.stradigma.com/turkce/mart2003/makale_04.html (23.04.2009).

“Hükümete sesleniyorum: Sizden tezkere değil, 2003 bütçesini bekliyoruz” diyerek tepkisini belli etmiştir. Başbakan Yardımcısı Ertuğrul Yalçınbayır ise Cumhurbaşkanı Sezer gibi düşündüğünü “Tezkerenin uluslararası meşruiyeti yok. Tezkerenin geçmemesinde yarar var. Geçmez ise demokrasi güçlenir.” şeklinde ifadesiyle tezkereye karşı duruşunu belirtmiştir.²⁸²

CHP Genel Başkanı Deniz Baykal 27 Şubat'ta yaptığı Genel Kurul toplantısında; Türkiye'nin uluslararası hukukî meşruiyet söz konusu olmadan büyük bir askeri operasyonun içerisine sürüklendiğini, Irak'ta kitle imha silahları varsa bile bu aşamada Türkiye'ye ve dünyaya bir tehdit oluşturmadığını, on yıllardır ezilmiş, savaştan savaşa sürüklenmiş, yanlış bir yönetimin altında bunaltılmış Irak'ın mazlum, mağdur halkına zulmetmenin, savaş açmanın vicdanî, insanî bir haklılığı olmadığını ifade etmiştir.²⁸³

25 Şubat'ta TSK'nın yabancı ülkelere gönderilmesi ve yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunması konusunda Hükümet'e yetki veren Başbakanlık Tezkeresi TBMM'ye sunulmuştur. Tezkere oylaması için ise Gül Başkanlığındaki AK Parti Hükümeti 28 Şubat'ta yapılacak MGK aylık olağan toplantısından çıkacak kararı beklemeyi tercih etmiştir. Bu nedenle tezkere oylaması için Meclis, 1 Mart Cumartesi günü toplantıya çağırılmıştır. MGK toplantısından bir gün önce partisinin Meclis grubunu olağanüstü toplayan AK Parti lideri Erdoğan, tezkereye olumlu oy verilmesi yönünde milletvekillerine telkinde bulunmuş, ancak bağlayıcı grup kararı alınması yoluna gitmemiştir.²⁸⁴

Ancak 28 Şubat'ta yapılan MGK Toplantısı'ndan bir tavsiye kararı çıkmamıştır. Dönemin Genelkurmay Başkanı Hilmi Özkök'ün 1 Ekim 2007'de 1 Mart tezkeresine dair yaptığı açıklama, o dönemde TSK'nın tezkereye destek verdiğini açıkça göstermiştir. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin görüşünün Hükümet'le aynı ve Hükümet'in Meclis'e sunduğu tezkerede yansıtıldığı gibi olduğunu ifade eden Özkök, yaşananların demokratik bir süreçte ve modern bir ülkede olması gerektiği gibi cereyan ettiğini dile

²⁸² Dört Tezkere: Bir Ret, Üç Kabul,
http://dosyalar.hurriyet.com.tr/almanak2003/news_detail.asp?nid=121&sid=2 (23.04.2009).

²⁸³ CHP Genel Başkanı Deniz Baykal'ın 27.02.2003 Tarihli Grup Konuşması,
http://www.chp.org.tr/index.php?module=chpmain&page=show_speech&speech_id=107 (23.04.2009).

²⁸⁴ Dört Tezkere: Bir Ret, Üç Kabul,
http://dosyalar.hurriyet.com.tr/almanak2003/news_detail.asp?nid=121&sid=2 (23.04.2009).

getirmiştir. Özkök, toplantının, Hükümet'in tezkeresi henüz Meclis'teyken ve Meclis karar vermemişken yapıldığını bildirmiştir. MGK'nın Meclis'e değil Hükümet'e tavsiyede bulunduğuna işaret eden Orgeneral Özkök, bu tavsiyenin de Ocak ayında açık bir şekilde yapıldığını kaydetmiştir. Orgeneral Özkök, 'Tezkere Meclis'teyken, MGK yeni bir tavsiyede bulunsaydı, Meclis'e tezkerenin kabulü için baskı olurdu. Demokratik olmazdı ve Anayasa ile uyumlu olmazdı' diyerek MGK'dan bir tavsiye kararının çıkmama gerekçesini de açıklamıştır.²⁸⁵

2003 yılı bütçesinin Meclis'te görüşüldüğü dönemde, tek muhalefet partisi CHP adına konuşan Onur Öymen 1 Mart tezkeresinde sadece Türk askerinin Kuzey Irak'a gönderilmesi önerilseydi, parti olarak kabul oyu kullanacaklarını ama yabancı askerlerin Türkiye'ye kabulü ve Türk askerinin Kuzey Irak'a gönderilmesini birbirine bağlayarak tezkerenin yollanmasından dolayı, Meclis'in bunu reddettiğini ileri sürdü.²⁸⁶

Türkiye'nin Irak savaşına dönük politikası, genelde Türkiye-AB ilişkileri ve özelde Türkiye'de iç ve dış politika bağlamında dönüşümün göstergesi niteliğindedir. Türkiye'nin Irak savaşına katılmamasını ve ABD'ye destek vermemesini, AB'nin Almanya ve Fransa gibi Avrupalı ülkeleri ve AB'nin ana yapısı ile dış politika bağlamında uyumlaşma olarak kabul etmek gerekir. Zira Türkiye gibi, Fransa ve Almanya da, ABD'nin işgalinin BM Antlaşması'na uygun olmadığını savunuyorlardı. Böylece, Türkiye, yıllardan sonra ilk kez Ortadoğu'da meydana gelen bir savaşta en büyük NATO müttefiki olan ABD'den farklı ve hatta ona karşı bir duruş sergiledi. Türkiye, ABD'nin Irak'ı işgaline açıkça karşı çıkmış olan Fransa ve Almanya ile aynı safta yer aldı; 1990'lardan farklı olarak, Atlantikçi dış politikayı değil, Avrupalı dış politikayı destekledi.²⁸⁷

3.3. IRAK SAVAŞI SONRASI TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ

ABD-Türkiye ilişkilerinde özellikle Soğuk Savaş döneminden beri en önemli unsur, savunma alanında işbirliği olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından yerini ABD'nin önderliğini üstlendiği blok içerisinde belirlemesiyle Türkiye, "stratejik önem"

²⁸⁵ Genelkurmay Başkanı Orgeneral Özkök'ten Milliyet Gazetesi Yazarı Fikret Bila'ya Sert Sözler, <http://www.habervitrini.com/haber.asp?id=74569> (23.04.2009).

²⁸⁶ Cüneyt Yenigün, (2004), *Soğuk Savaş Sonrasında TBMM ve Dış Politika Belgeler-Yorumlar*, Nobel Yayınları, Ankara: s.481.

²⁸⁷ Ramazan Gözen, Türk Dış Politikasının Avrupa Birliği'ne Doğru Dönüşümü, <http://www.usak.org.tr/dosyalar/dergi/Kh9DKzKQgJj7JOScnpH7IlmVbA7F9g.pdf> (23.04.2009).

ve “jeopolitik konum” özellikleriyle ABD için önemli ve sadık bir müttefik olma niteliğini bugüne kadar korumuştur. Türkiye’nin 1952 yılında NATO’ya katılmasıyla savunma ilişkileri kurumsal bir zemine oturmuş ve Türkiye’nin NATO’nun güney kanadında üstlendiği rol, ABD ile ilişkilerinde de daima ön planda olmuştur. Kıbrıs harekâtından sonra ABD’nin Türkiye’ye uyguladığı silah ambargosunun ardından savunma ve güvenlik ilişkileri sekteye uğrasa da bu durum kısa sürmüştür. Soğuk Savaş’ın bitiminin ardından NATO’nun misyonunun ve gerekliliğinin tartışılır hale gelmesiyle Türkiye’nin stratejik öneminin ABD politikalarındaki yeri bir süre sorgulanmıştır. Ancak özellikle Körfez krizinin ve 11 Eylül saldırılarının ardından Türkiye-ABD arasında savunma alanında işbirliğinin artırılması tekrar gündeme gelmiş, NATO’nun misyonunun yeniden tanımlanması çerçevesinde Türkiye’nin üstleneceği rol yeniden şekillenmeye başlamıştır.²⁸⁸

Türkiye ile ABD arasındaki ilişkiler 1 Mart 2003’ten itibaren karşılıklı güvensizlik duygusundan kaynaklanan bir gerileme göstermiştir. İki ülkenin menfaate dayanan ve hatta yanlış da olsa “stratejik ortaklık” olarak ifade edilen ilişkilerin düzeltilmesi için dışişleri bakanlıkları arasında “Türk-Amerikan Stratejik Ortaklığını İleri Götürmek için Ortak Vizyon ve Yapılandırılmış Diyalog” belgesi tanzim edilmiştir. Bu belgede “Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerin belirleyici unsurları; güçlü dostluk bağları, ittifak, karşılıklı güven ve vizyon birliğidir. Bölgesel ve küresel hedeflerimiz bağlamında aynı değerler ve idealler bütününe paylaşıyoruz. Bunlar, barış, demokrasi, özgürlük ve refahın geliştirilmesidir. Ortak vizyonumuzu etkin iş birliği ve yapılandırılmış diyalog yoluyla müşterek çabalara dönüştürmek hususunda anlaşmış bulunmaktayız” ifadelerine yer verilmiştir. İş birliği alanları olarak da aşağıdaki konular bulunmaktadır.²⁸⁹

- Geniş Ortadoğu’da barış, istikrar ve demokrasi,
- İsrail-Filistin ihtilafına iki-devletli çözüm,
- Birleşik bir Irak’ta istikrarın, demokrasinin ve refahın teşviki,
- İran’ın nükleer programına ilişkin diplomatik çabaların desteklenmesi,

²⁸⁸ Türk- Amerikan İlişkilerine Bakış: Ana Temalar ve Güncel Gelişmeler, (2002), TÜSİAD ABD Temsilciliği Değerlendirme Raporu-Temmuz 2002, Beriş, Yakup ve Gürkan, Aslı (Haz.), s.16. http://www.tusiad.us/Content/uploaded/TURKIYE-ABD_ILISKILERI-UPDATE2.PDF, (23.04.2009).

²⁸⁹ Armağan Kuloğlu, (2006), Transatlantik İlişkilerindeki Gelişmeler ve NATO, *Global Strateji Dergisi*, Global Strateji Enstitüsü, Yıl:2, Sayı:6, Ankara: www.globalstrateji.org, s.66, (23.04.2009).

- Karadeniz, Kafkaslar, Orta Asya ve Afganistan’da istikrar, demokrasi ve refaha katkı,
- Kıbrıs’ta BM gözetimi altında adil ve kalıcı çözüm ve Kıbrıs Türklerinin üzerindeki izolasyonun kaldırılması
- Enerji güvenliğinin geliştirilmesi,
- Trans-Atlantik ilişkilerin güçlendirilmesi ve NATO’nun dönüşümü,
- PKK ve buna bağlı örgütler dâhil terörizme karşı konulması,
- Kitle imha silahlarının önlenmesi,
- İnsan ticareti, uyuşturucu ve silah kaçakçılığıyla mücadele,
- Dinler ve kültürler içinde ve arasında anlayış ve hoşgörü,
- Uluslararası sınamalara ve krizlere çözüm için çok-taraflı çabalar,
- ABD’nin, Türkiye’nin AB üyeliği ve üyelik sürecini kuvvetle desteklemesi,
- Ekonomik, ticari, askeri, teknolojik iş birliği.²⁹⁰

ABD’nin Irak’ta içinde bulunduğu durumun kendi iç kamuoyunda yarattığı olumsuz gelişmelerle birlikte, bölgedeki diğer sorunlar olan İran, Suriye, İsrail-Filistin anlaşmazlıkları da güncelliğini korumaktadır. Böyle bir kuvvet azaltma uygulamasının işlerlik kazanması ve bölgedeki sorunların devam edeceği gerçeğinden hareketle ABD’nin bölgede yegâne güven duyma mecburiyetinde olacağı ülkenin Türkiye olabileceğini yeniden değerlendirdiği ve bu nedenle Türkiye’yle yeniden bir güven ortamı yaratma ihtiyacı duyduğu kıymetlendirilmektedir. Bu nedenle Türkiye’yle yukarıda belirtildiği şekilde bir Stratejik Vizyon Belgesi çerçevesinde güven tazeleme ve iş birliğinde bulunmayı stratejik açıdan gerekli gördüğü anlaşılmaktadır.²⁹¹

²⁹⁰ Yasemin Çongar, Stratejik Ortaklık Belirlendi, *Milliyet*, 06.07.2006.

²⁹¹ Kuloğlu, a.g.m., s.67.

SONUÇ

19. yy. boyunca dünya siyasetinde en güçlü aktörlerden olan Batı Avrupa devletleri, üst üste topraklarında yaşanan iki dünya savaşı nedeniyle hem siyasal hem de ekonomik olarak üstünlüğünü kaybetmiştir. İkinci dünya savaşından sonra ABD ve SSCB arasında yaşanan rekabette, Avrupa, güvenliğini NATO bünyesinde teminat altına alarak, kaynaklarını ekonomik kalkınmaya tahsis etmiştir. Diğer yandan aralarındaki tarihi husumet ve rekabetin yol açtığı savaşları tekrar yaşamak istemeyen Avrupa Devletleri, bu rekabeti sonlandırmak maksadıyla siyasi ve ekonomik birlik olma yolunda adımlar atmışlardır.

Soğuk Savaş sonunda tek süper güç olarak kalan ABD ile ekonomik alanda rekabet edebilir duruma gelen AB, ikinci adım olarak siyasi alanda rekabet edebilir konuma gelmeye yönelik çaba sarf etmeye başlamıştır. Dünya siyasi arenasında etkin bir güç olmanın, ortak bir savunma ve dış politika üretmeye bağlı olduğu düşüncesinden hareketle, Birlik, başlangıçta NATO bünyesinde bir örgüt görünümü veren ancak zamanla müstakil olmasının hedeflendiği anlaşılan bir güvenlik örgütü kurmuştur.

ABD'nin, 11 Eylül saldırıları ardından dış politikasında tek taraflı hareket etmeyi tercih etmesi, AB'nin kurduğu güvenlik örgütünü fonksiyonel hale getirmesi gerektiğinin hayati önemini göz önüne getirmiştir. AB, Irak Savaşı'nda NATO ve BM'yi saf dışı eden ABD dış politikasına karşı, bir Avrupa Ordusu kurma çalışmalarına başlamıştır. Ayrıca, Birlik içinde ortak dış politikaya yönelik AB Dışişleri Bakanlığı oluşturma ve bir bakan atama konuşulmaya başlamıştır.

11 Eylül saldırısı sonrasında ABD'nin tehdit algısının ve tehdide yönelik önlemlerinin AB ile uyuşmaması, Soğuk Savaş boyunca ortak düşmana karşı bütüncü bir görünüm arz eden transatlantik güvenlik mimarisinde derin bir çatlak meydana getirmiştir. Bu sürecin geriye alınması mümkün olmamakla birlikte, AGSP'nin NATO'ya rakip olarak ortaya çıkmaması ancak NATO üyeleri arasında dengeli ve uzlaşmacı bir ilişkinin tesisi ile mümkündür.

Türkiye, Irak Savaşı'nda, ABD karşısında öncü AB devletleriyle aynı safta yer almıştır. Türk dış politikasında yeni bir eğilimi işaret eden bu tavırda, ABD-AB hatta AB'nin kendi içindeki uyuşmazlığının da rolü büyüktür. Soğuk Savaş boyunca ABD ile aynı düzlemde hareket eden Türkiye, transatlantik çatlak olarak adlandırdığımız bu

uyuşmazlık neticesinde, kendi prensiplerine uygun, bağımsız bir politika yürütme konusunda daha rahat hareket edebilmiştir. Çalışmada ortaya konulduğu gibi Türkiye, Irak Savaşı'nda, AB'nin uluslararası ilişkilerde esas aldığı BM temel ilkeleri çerçevesinde, savaşın gayrimeşru olduğu gerekçesiyle yer almayı reddetmiştir.

Irak Savaşı öncesinde Türkiye'nin sorunun barışçıl yollarla çözülmesi için yaptığı müzakereler ve 1 Mart tezkeresinin meclisten geçmemesi, Türkiye ile AB dış politikasının temel prensiplerinin örtüştüğünü göstermiştir. ABD, Irak Savaşı'ndan sonra Irak'ta istikrarın sağlanmasında tek başına başarılı olamayacağını idrak etmiş ve diğer devletlerden yardım istemiştir. Gerek ABD Başkanı Bush'un savaş sonrasında AB üyelerine yaptığı gezi, gerekse Türkiye ile imzalanan "Ortak Vizyon ve Yapılandırılmış Diyalog" belgesi, ABD'nin tek taraflı hareket etmekten vazgeçerek, ılımlı bir dış politikaya döndüğünün göstergeleri olmuştur.

4 Kasım 2008'de yapılan ABD Başkanlık Seçimi'nde Demokrat Parti adayı Barak Obama'nın seçilmesinde, Cumhuriyetçi Parti içinde yuvalanan Şahinlerin belirlediği dış politikanın, ABD seçmeninde yarattığı huzursuzluğun etkili olduğu söylenebilir. Hem dış hem de iç kamuoyunda meydana gelen bu muhalefetin ABD'ye etkilerinin, ileriki dönemde ABD'li siyasilere karar almada yol göstereceği muhakkaktır.

KAYNAKÇA

- ACAR, Cemal (1991), **Soğuk Savaş Dönemi Süper Güçlerin Hâkimiyet Kavgası**, Frapan Yayıncılık, Ankara.
- AĞIR, Bülent Sarper, (2003), “Soğuk Savaş Sonrası Avrupa Güvenlik Düzenine Kurumsal Bir Bakış”, **Avrasya Dosyası**, Güvenlik Bilimleri Özel, Cilt: 9, Sayı: 2, Ankara.
- AKAD, Mehmet T. (1992), **20.yy Savaşları 2.Cilt**, Kastaş Yayınları, İstanbul.
- AKGÜN, Birol (2003), Irak Savaşı'nın Türk İç Politikası Üzerine Muhtemel Etkileri, http://www.stradigma.com/turkce/mart2003/makale_04.html, (23.04.2009).
- AKGÜN, Mensur (2003), “NATO Genişlerken Rusya”, **Diyalog Avrasya**, Sayı:8, Kış 2003.
- ARAS,Bülent, İnşa, İşgal, Bölünme Ekseninde Irak, http://idari.isikun.edu.tr/basin/images/milliyet_bulentaras.pdf, (23.04.2009).
- ARI, Tayyar (2002), **Uluslararası İlişkiler Teorileri Çatışma, Hegemonya, İşbirliği**, Alfa Yayınları, İstanbul.
- ARI, Tayyar (2006), “Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Ortadoğu Politikasının Analizi ve İlişkileri Belirleyen Dinamikler”, **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, İdris, BAL, (Ed.), AGAM Lalezar Kitabevi Yayınları, 3. Baskı, Ankara.
- ARI, Tayyar, (2006), “Türkiye, Irak ve ABD: Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Basra Körfezi'nde Yeni Parametreler”, **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, İdris, BAL, (Ed.), AGAM Lalezar Kitabevi Yayınları, 3. Baskı, Ankara.
- ARIKAN, Harun (2003), “Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası”, **Avrupa Birliği Ortak Politikalar Ve Türkiye**, Muhsin, KAR ve Harun, ARIKAN, (Ed.), Beta Yayınları, İstanbul.
- ARMAOĞLU, Fahir (2005), **20.yy. Siyasi Tarihi**, Alkım Yayınları, 15.Basım, Ankara.
- ATAMAN, Muhittin, (2006), Orta Doğu'da ABD-AB Rekabeti ve Türk Dış Politikasına Etkileri, **Avrasya Dosyası**, Cilt:12, Sayı:2, Ankara.
- AYBET, Gülnur (2004),Yeni Bir Transatlantik Fikir Birliği, <http://www.nato.int/docu/review/2004/issue3/turkish/art1.html>, (23.04.2009).
- BAL, İdris (2006), “Türkiye-ABD İlişkileri ve 2003 Irak Savaşı'nın Önemi”, **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, İdris, BAL, (Ed.), AGAM Lalezar Kitabevi Yayınları, 3. Baskı, Ankara.
- BAL, İdris ve SELAMOĞLU, Ayfer (2006), “Büyük Ortadoğu Projesi: ABD, AB, Türkiye ve Bölge”, **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, İdris, BAL, (Ed.), AGAM Lalezar Kitabevi Yayınları, 3. Baskı, Ankara.
- Batı Avrupa Birliği Parlamentolararası Avrupa Güvenlik ve Savunma Asamblesi, http://www.tbmm.gov.tr/ul_kom/bab/bab.html, (23.04.2009).

- BERİŞ, Yakup vd.(Haz.), (2002), Türk- Amerikan İlişkilerine Bakış: Ana Temalar ve Güncel Gelişmeler, TÜSİAD ABD Temsilciliği Değerlendirme Raporu-Temmuz 2002, s.16. http://www.tusiad.us/Content/uploaded/TURKIYE-ABD_ILISKILERI-UPDATE2.PDF, (23.04.2009).
- BİÇER, Savaş, (2002), **Avrupa Birliğinin Genişleme Süreci**, Cengiz, AKTAR, (Der.), İletişim Yayınları, İstanbul.
- BİLBİLİK, Erol, (2008), **Kısaç Harekâtı NATO'nun Yeni Stratejik Konsepti**, Profil Yayıncılık, İstanbul.
- BOZKURT, Ömer (1993), "Maastricht Antlaşması ve Avrupa Birliği'nin Geleceği", **Amme İdaresi Dergisi**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Cilt: 26, Sayı: 1, Ankara.
- CAFERSOY, Nazım (2003), "Rusya'nın Ortadoğu Politikasında Irak", **Irak Krizi (2002-2003)**, Ümit, Özdağ vd. (Der.), Asam Yayınları, Ankara.
- CAFERSOY, Nazım (2001), "ABD-Rusya İlişkilerinin Ana Çıkmazı: Ulusal Füze Savunma Sistemi", **Stratejik Analiz**, Asam Yayınları, Sayı 17, Ankara.
- CANBOLAT, İbrahim S. (1994), **Uluslararası Siyasal Sistem Avrupa Topluluğu-Avrupa Birliği-Örneği**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa.
- CEYLAN, Musa (1999), **Yeni NATO: Soğuk Savaştan Sıcak Savaşa**, Ülke Kitapları, İstanbul.
- CHP Genel Başkanı Deniz Baykal'ın 27.02.2003 Tarihli Grup Konuşması, http://www.chp.org.tr/index.php?module=chpmain&page=show_speech&speech_id=107, (23.04.2009).
- ÇAKMAK, Haydar (2003), **Avrupa Güvenliği**, Akçay Yayınları, Ankara.
- ÇALIŞLAR, Sadi (2001), "AGSK, NATO ve Türkiye", **Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği, Avrupa Birliği ve NATO ile İlişkilerin Geleceği, Türkiye'ye Etkileri Sempozyum Bildirisi**, Harp Akademileri Komutanlığı, 11-12 Ocak 2001, İstanbul.
- ÇAVDAR, Hakan (2007), "Siyasal Propaganda Açısından 2003 Irak Savaşı (2.Körfez Savaşı) ve Medyadaki Yansımaları", Yüksek Lisans Tezi, **Gazi Ün. Sosyal Bil. Ens.**, Ankara.
- ÇAYHAN, Esra (2002), "Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası ve Türkiye", **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı:3, Cilt:2, Ankara.
- ÇAYHAN, Esra ve Güney, Nurşin A. (1996), **Avrupa'da Yeni Güvenlik Arayışları NATO-AB-Türkiye**, Afa Yayıncılık, İstanbul.
- ÇOMAK, Hasret (2002), "Türkiye, NATO, AGSK ve AOGSP", **Jeopolitik**, Yıl:1, Sayı:3.
- ÇOMAK, Hasret (2005), **Avrupa'da Yeni Güvenlik Anlayışları ve Türkiye**, Tasam Yayınları, İstanbul.
- ÇONGAR, Yasemin, Stratejik Ortaklık Belirlendi, *Milliyet*, 06.07.2006.
- DAVİES, Norman (2006), **Avrupa Tarihi**, Mehmet Ali, Kılıçbay, (Çev.), İmge Yayınevi, Ankara.

- DEDEOĞLU, Beril (2003a), “Avrupa Birliği Bütünleşme Süreci II: Avrupa Birliği’nin Yakın Geçmişi”, **Dünden Bugüne Avrupa Birliği**, (Der.), Boyut Yayınları, İstanbul.
- DEDEOĞLU, Beril (2003b), **Uluslararası Güvenlik ve Strateji**, Derin Yayınları, İstanbul.
- DOĞAN, Naci, “Yeni Dünya Düzeni Bağlamında Uluslararası Sistem NATO’nun Rolü ve Türkiye’nin Stratejik Konumu”, *yordam.manas.kg/ekitap/pdf/Manasdergi/sbd/sbd10/sbd-10-03.pdf*, (23.04.2009).
- DOĞAN, Nejat (1995), “NATO’nun Örgütsel Değişimi, 1949–1999: Kuzey-Atlantik İttifakı’ndan Avrupa-Atlantik Güvenlik Örgütü’ne”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Sayı:3, Cilt:60, Ankara.
- Dört Tezkere: Bir Ret, Üç Kabul, http://dosyalar.hurriyet.com.tr/almanak2003/news_detail.asp?nid=121&sid=2, (23.04.2009).
- DURSUNOĞLU, Alptekin (2005), **Dördüncü Dünya Savaşı ve Ortadoğu**, Anka Yayınları, İstanbul.
- EFE, Haydar (2007), **Avrupa Birliği’nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası ve Türkiye**, Murat Yayıncılık, İstanbul.
- EFE, Haydar (2008), “Avrupa Birliği’nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası”, **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 1, Gaziantep.
- EFEGİL, Ertan (2002), **Körfez Krizi ve Türk Dış Politikası Karar Verme Modeli**, Gündoğan Yayınları, İstanbul.
- ERDEM, Engin (1999), “Batı Avrupa Birliği ve Avrupa Birliği”, **Avrasya Dosyası**, AB Özel Sayısı, Cilt 5, Sayı 4, Ankara.
- ERDOĞAN, Mustafa vd. (2007), **Riskler Ve Fırsatlar Kavşağında Irak’ın Geleceği ve Türkiye**, Tepav Yayınları, Ankara.
- ERDOĞDU, Hikmet (2004), **Avrupa’nın Geleceğinde Türkiye’nin Önemi ve NATO İttifakı**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Esad ve Hatemi’den İstanbul toplantısına destek, 22.01.2003, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/01/22/238687.asp>, (23.04.2009).
- ESLEN, Nejat (2005), **Küresel Hamleler Anahtar Stratejiler**, Truva Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- FOUSKAS, Vassilis K. (2004), “Avrasya’da ABD’nin Macht-Politik’i (Güç Siyaseti), ve Büyük Ortadoğu’nun Yeniden Şekillendirilmesi”, **Irak Savaşı Sonrası Ortadoğu**, Bülent, Aras, (Der.), Tasam Yayınları, İstanbul.
- FREEDMAN, Robert O. (2004), “Putin Dönemi’nde Rusya’nın Ortadoğu Politikası”, **Irak Savaşı Sonrası Ortadoğu**, Bülent, Aras (Der.), Tasam Yayınları, İstanbul.
- Genelkurmay Başkanı Orgeneral Özkök’ten Milliyet Gazetesi Yazarı Fikret Bila’ya Sert Söзler, <http://www.habervitrini.com/haber.asp?id=74569>, (23.04.2009).
- GOFF, Richard vd.(1998), **The Twentieth Century A Brief Global History**, Mc Graw Hill, 5. Edition, Boston.

- GÖZEN, Ramazan (2000), **Amerikan Kışkacında Dış Politika: Körfez Savaşı, Turgut Özal ve Sonrası**, Liberte Yayınları, Ankara.
- GÖZEN, Ramazan (2004), **Uluslararası İlişkiler Sonrası Çoğulculuk, Küreselleşme ve 11 Eylül**, Alfa Yayınları, İstanbul.
- GÖZEN, Ramazan (2006), “NATO: ABD Patentli Savunma Örgütü”, **Uluslararası Örgütler ve Türkiye**, Şaban, Çalış vd., (Ed.), Çizgi Kitabevi, Konya.
- GÖZEN, Ramazan, Türk Dış Politikası'nın Avrupa Birliği'ne Doğru Dönüşümü, <http://www.usak.org.tr/dosyalar/dergi/Kh9DKzKQgJj7JOScnpH7IlmVbA7F9g.pdf>, (23.04.2009).
- GÜNAY, Bekir, Değişen NATO mu Stratejileri mi?, <http://www.geocities.com/begunay/Z7.htm>, (23.04.2009).
- GÜNEY, Çetin (2005), “AK Parti'nin Dış Politika Anlayışı Bağlamında Türkiye-ABD İlişkileri”, **Avrasya Dosyası**, Cilt 11, Sayı:2, Ankara.
- GÜRKAYNAK, Muharrem (2004), **Avrupa'da Savunma ve Güvenlik**, Asil Yayınları, Ankara.
- GÜRÜN, Kamuran (2000), **Savaşın Dünya ve Türkiye 3**, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- HAINÉ, Jean Yves (2005), “AGSP ve NATO”, **AB Güvenlik ve Savunma Politikası**, Nicole, Gnesotto, (Ed.), Tasam Yayınları, İstanbul.
- HAINÉ, Jean-Yves (2005), “Tarihsel Bir Perspektif”, **AB Güvenlik ve Savunma Politikası İlk Beş Yıl**, Gnesotto, Nicole (Ed.), Tasam Yayınları, İstanbul.
- HALLIDAY, Fred (2004), **Devrim ve Dünya Siyaseti**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Mehmet, Moralı, (Çev.), İstanbul.
- HART, Liddell (2005), **2.Dünya Savaşı Tarihi**, Yapı Kredi Yayınları, 7. Baskı, İstanbul.
- HASGÜLER, Mehmet ve ULUDAĞ, Mehmet (2004), **Devletlerarası ve Hükümetler Dışı Uluslararası Örgütler**, Nobel Yayın, Ankara.
- History of WEU, <http://www.weu.int/>, (23.04.2009).
- HOBSBAWM, Eric (1996), **Kısa 20.YY. 1914–1991 Aşırılikler Çağı**, Sarmal Yayıncılık, Yavuz, Alogan, (Çev.), İstanbul.
- <http://www.nato.int/docu/review/2004/issue3/turkish/art1.html> - 28k, (23.04.2009).
- Irak İşgalinin Yıldönümü, <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/249978.asp>, (23.04.2009).
- Irak'ın Yakın Tarihi, http://www.bbc.co.uk/turkish/indepth/story/2004/02/040202_irak_kronoloji.shtml, (23.04.2009).
- ISMAY, Lord (1956), **NATO İlk Beş Sene**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Suat, Bilge, (Çev.), Ankara.
- İran Cumhurbaşkanı Hatemi: “Irak, ABD Gücünün Aleti Olamaz”, 20 Ocak 2003, <http://www.habervitrini.com/haber.asp?id=68222>, (23.04.2009).

- KAHRAMAN, Sevilay (2003), “Irak Krizinin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası Üzerine Etkileri”, **ATAUM Bülteni**, Yıl:3, Sayı:1-2, Kış-Bahar 2003, Ankara.
- KALAYCI, Hüseyin (2005), “Bush’un Seçilmesinin Avrupa’daki Yansımaları”, **Stratejik Analiz**, Cilt 5, Sayı 57, Ocak 2005, Ankara.
- KARAKOÇ, Yalçın (2003), “NATO sınırlarının genişlemesi ve Türkiye”, **Ulusal Strateji**, Yıl:5, Sayı:33, Mart 2003, Ankara.
- KASIM, Kamer (2002), NATO’ya ve ABD-AB İlişkilerine Etkisi Bakımından Ortak Dış Ve Güvenlik Politikası, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt:1, Sayı:2 (Bahar 2002), Ankara.
- KASIM, Kamer (2003), “Irak Savaşı’nın İsrail’in Bölgesel Konumuna Etkisi”, **Irak Krizi (2002-2003)**, Ümit, ÖZDAĞ vd., (Der.), Asam Yayınları, Ankara.
- KASIM, Kamer (2006), “AGİT: Avrupa Güvenlik Ve İşbirliği Teşkilatı”, **Uluslararası Örgütler ve Türkiye**, Şaban, Çalış vd., (Ed.), Çizgi Kitabevi, Konya.
- KAVUN, Abdulkaki (2006), “Avrupa Birliği’nde Esnek Bütünleşme Modeli ve Türkiye Açısından Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası Boyutundan İncelenmesi”, Doktora Tezi, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara.
- KENNEDY, Paul (2005), **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 10.Baskı, İstanbul.
- KIRSCHNING, Thomas, Marshall Planı’nın 60. yıldönümü, <http://www.abhaber.com/haber.php?id=21516>, (23.04.2009).
- KISSENGER, Henry (2000), **Diplomasi**, H.İbrahim, Kurt, (Çev.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2.Baskı, Ankara.
- KİBAROĞLU, Mustafa, Kitle İmha Silahlarının Gelişim Süreci, Yayılmasının Önlenmesine İlişkin Yapılan Çalışmalar Ve Geleceğin Güvenlik Tehditleri, http://mustafakibaroglu.com/db1/00032/mustafakibaroglu.com/_download/2023DergisiSoylesiMetni.pdf, (23.04.2009).
- KONA, Gamze Güngörmüş, ABD Müdahalelerinin Mantığını Anlamak, <http://gamzegungormuskona.blogspot.com/search/label/T%C3%BCrk%C3%A7e>, (23.04.2009).
- KÖNİ, Hasan (2003), “ABD’nin Yeni Stratejisi”, **Stratejik Analiz**, Haziran 2003, Ankara.
- KÖNİ, Hasan, Soğuk Savaş ve Sonuçları, <http://www.asam.org.tr/temp/temp1124.pdf>, (23.04.2009).
- KÖYLÜ, Murat, NATO’nun Geleceği, www.21yyte.org/tr/yazi.aspx?ID=2533&kat=4-63k, (23.04.2009).
- KULOĞLU, Armağan (2002), **11 Eylül Sonrası Değişen Dengeler Çerçevesinde Türkiye’nin Irak Politikası**, Avrasya-Bir Vakfı Asam Yayınları, Ankara.
- KULOĞLU, Armağan (2006), Transatlantik İlişkilerindeki Gelişmeler ve NATO, **Global Strateji Dergisi**, Global Strateji Enstitüsü, Yıl:2, Sayı:6, Ankara: www.globalstrateji.org, (23.04.2009).

- KULOĞLU, Armağan (2007), **NATO'nun 60 Yıla Varan Serüveni**, Global Strateji Ens. Yayınları, Ankara.
- Kutan'dan AKP'lilere: Erdoğan'ı Değil Vicdanınızı Dinleyin, *Zaman*, 27.02.2003.
- LAÇİNER, Sedat, Irak Savaşı: Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Bir Deneme, http://www.irakhaber.com/yazi_detay.php?Yazi_id=8&yazar=4, (23.04.2009).
- LANGLOIS, George (2003), **Yirminci Yüzyıl Tarihi**, Nehir Yayınları, 2.Baskı, İstanbul.
- LEE, Stephen J. (2002), **Avrupa Tarihinden Kesitler 1789–1980**, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- MACARTHUR, Brian (1995), **Tarihe Yön Veren 20.Yy Konuşmaları**, Sabah Yayınları, İstanbul.
- MCNEIL, William (2005), **Dünya Tarihi**, İmge Yayınları, 10.Baskı, Ankara.
- Mini Zirve Sonuçlarından ABD ve İngiltere Memnun Değil, 03.04.2003, <http://www.abhaber.com/haberAyrinti.php?id=235>, (23.04.2009).
- NATO Basın ve Enformasyon Bürosu, (1969), **NATO'ya Bakışlar İlk Yirmi Yıl**, Brüksel.
- NATO Basın ve Enformasyon Bürosu, (2001), **NATO El Kitabı**, Brüksel.
- NATO: Yeni Adaylara Açığız, <http://www.cnnturk.com/2009/dunya/04/04/nato.zirvesi.sonuc.bildirgesiyle.son.a.erd/520922.0/index.html>, (23.04.2009).
- NATO'da Tarihi Genişleme, **Milliyet**, 22.11.2002, <http://www.milliyet.com.tr/2002/11/22/dunya/dun01.html>, (23.04.2009).
- ORHAN, Oytun, Suriye'nin Temel Dinamikleri ve Beklentiler, <http://www.asam.org.tr/tr/yazidosyagoster.asp?ID=576>, (23.04.2009).
- OVET, Talha (2005), “AB'nin Irak Savaşı'ndaki Politikası”, **Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt:4 Sayı:2, Bahar 2005, Ankara.
- ÖZDAL, Barış, Lizbon (Reform) Antlaşması'nın Avrupa Güvenlik Ve Savunma Politikası'na İlişkin Düzenlemeleri ve Türkiye, <http://www.ikv.org.tr/images/upload/file/barisozdal-teblig.pdf>, (23.04.2009).
- ÖZDEMİR, Burak (2002), **Avrupa'nın Güvenlik ve Savunma Yapısı ve Türkiye**, İKV Yayınları, İstanbul.
- ÖZGÖKER, Uğur, Avrupa Birliği Ortak Dış ve Güvenlik Politikası II, <http://www.subconturkey.com/2009/Ocak/koseyazisi-Avrupa-Birligi-Ortak-Dis-ve-Guvenlik-Politikasi-II.html>, (23.04.2009).
- Özilhan: Türkiye çıkarlarını korumalı, *Hürriyet*, 28.02.2003.
- ÖZLEM, Kader, Avrupa'da Güvenlik Politikalarının Oluşum Süreci ve NATO-AB-Türkiye İlişkileri Açısından Analizi, http://www.turksam.org/tr/a699.html?x_ID=699#_ftn2, (23.04.2009).
- PAZARCI, Hüseyin (1985), **Uluslar Arası Hukuk Dersleri I**, AÜSBF Yayınları, Eskişehir.

- Prag Zirvesi ve Dengeler, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi(ASAM), **Haftalık Küresel Değerlendirme Bülteni**, 11 Kasım–15 Kasım 2002, http://www.avsam.org/haftalikanaliz/11-15_11_2002/main.htm, (23.04.2009).
- QUILLIAM, Neil ve KAMEL, Maggie (2004), “Meşruiyetin Modernleşmesi: Suudi Stratejileri”, **Irak Savaşı Sonrası Ortadoğu**, Bülent, Aras, (Der.), Tasam Yayınları, İstanbul.
- RIBARD, Andre (1983), **İnsanlığın Tarihi**, Erdoğan, Başar v.d. (Çev.), Say Yayınları, 2.Baskı, İstanbul.
- ROBERTS, J. M. (2003), **Yirminci Yüzyıl Tarihi**, Sinem, Gül, (Çev.), Dost Kitabevi, Ankara.
- RUPP, Michael (2002), **Avrupa Birliği’nin Ortak Dışışleri ve Güvenlik Politikası ve Türkiye’nin Uyumu**, İKV Yayınları, İstanbul.
- RÜHLE, Michael (2001), “İmaging NATO 2011”, **NATO Review**, Vol:49, Autumn 2001.
- SANDER, Oral (1979), **Türk Amerikan İlişkileri**, Ankara Ün. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- SANDER, Oral (1995), **Siyasi Tarih**, İmge Yayınları, 13. Baskı, İstanbul.
- Savaş karşıtı eylemler sürüyor, **Hürriyet**, 27.02.2003
<http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/03/28/267692.asp>, (23.04.2009).
- SERDAR A. Seda ve TEPE, E. Banu (2003), “Irak Krizi Sonucunda Batı’da Kamplaşma ve NATO Krizi”, **Irak Krizi (2002–2003)**, Ümit, Özdağ vd.(Der.), Asam Yayınları, Ankara.
- SEVER, Ayşegül, Yeni Bulgular Işığında 1962 Küba Krizi ve Türkiye,
<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/480/5596.pdf>, (23.04.2009).
- SEVİM, Şenol (2006), “Soğuk Savaş Sonrası Avrupa Güvenlik Yapılanması”, Yüksek Lisans Tezi, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara.
- SHIRER, William L. (2002), **Nazi İmparatorluğu 1**, İnkılap Kitabevi, Rasih, GÜRAN, (Çev.), İstanbul.
- SHIRER, William L. (2002), **Nazi İmparatorluğu 2**, İnkılap Kitabevi, Rasih, GÜRAN, (Çev.), İstanbul.
- SLOAN, Stanley R., 5. Madde ile İlgili Görüşmeler,
<http://www.nato.int/docu/review/2006/issue2/turkish/art4.html>, (23.04.2009).
- SÖNMEZOĞLU, Faruk (2000), **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, Filiz Kitabevi, 3. Baskı, İstanbul.
- STEINBACH, Udo (2004), “Türkiye, Almanya ve AB Bakış Açısından Orta Doğu İçin Perspektifler”, **Ortadoğu’nun Siyasi ve Stratejik Durumu**, Nezih, Pala, ve Işık, Aygün, (Çev.), Konrad Adenauer Vakfı, Ankara.
- ŞAHİN, Mustafa (2000), **Avrupa Birliği’nin Self-Determinasyon Politikası**, Nobel Yayınları, Ankara.

- ŞAHİN, Şule (2006), “11 Eylül 2001 Sonrasında Amerika Birleşik Devletleri’nin Ortadoğu Politikası”, Yüksek Lisans Tezi, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara.
- ŞENEL, Muzaffer, NATO Bükreş Zirvesinden Yansıyanlar, <http://www.dusuncegundem.com/sayi-42/dunya-gundemi-nato-bukres-zirvesinden-yansiyanlar.html>, (23.04.2009).
- T.C. Başbakanlık Hazine ve Dışişleri Müsteşarlığı, (1993), **Avrupa Topluluğu ve Türkiye**, 2.Baskı, Ankara.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupa/ab/abab/Sevilla.Zirvesi.Sonuc.htm>, (23.04.2009).
- TANÖR, Bülent (2001), “Türkiye’de Dış İlişkilerin İç Hukuk Rejimi”, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Faruk, Sönmezoğlu, (Der.), Der Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- TAŞKIRAN, Cemalettin ve ÇAKMAK, Haydar (2005), “Kuzey Irak’ta Türk-ABD Politikaları ve PKK Terörü”, **Avrasya Dosyası**, Cilt 11, Sayı:2, s.77, Ankara.
- TAŞPINAR, Ömer, Transatlantik İlişkiler, Radikal, 21 Haziran 2004. <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=119993>, (23.04.2009).
- Tezkere Yarın Görüşülecek, *Yeni Şafak*, 09.02.2009.
- TURAN, Ahmet Nezihi (2004), **Tarih El Kitabı Selçuklulardan Bugüne**, (Ed.), Grafiker Yayınları, Ankara.
- TURAN, İlter (1971), **NATO İttifakı’nın Stratejik ve Siyasi Sorunları**, Çağlayan Basımevi, İstanbul.
- TÜNAY, Muharrem (1995), **Siyasal Tarih**, İmge Kitabevi, Ankara.
- Türk Dış Siyaseti Araştırması, **Görüş Dergisi**, TÜSİAD Yayın Organı, Sayı:59, Haziran-Temmuz 2004, İstanbul.
- Türkiye ve Komşularıyla İlişkileri, <http://www.aof.anadolu.edu.tr/kitap/IOLTP/1269/unite10.pdf>, s.180, (23.04.2009).
- Türkiye’nin Kore Savaşı’na Katılışı ve Savaşın Türkiye İçin Önemi, http://www.tsk.mil.tr/8_TARIHTEN_KESITLER/8_8_Turk_Tarihinde_Onemli_Gunler/kore_savasi/kore_savasi.htm, (23.04.2009).
- ÜLGER, İrfan Kaya (2002), “Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasının Arkaplanı, Oluşumu, ve Temel Anlaşmazlık Konuları”, **Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye**, Refet Yinanç, ve Hakan Taşdemir, (Ed.), Seçkin Yayınları, Ankara.
- ÜLGER, İrfan Kaya (2005), “Avrupa Dış Politikası ve AB Genişlemesi”, **Avrupa Birliği Üzerine Notlar**, Oğuz, Kaymakçı, (Ed.), Nobel Yayınları, Ankara.
- Ülke rehberi: Irak*, http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2004/01/040112_irak_rehber.shtml, (23.04.2009).
- ÜLMAN, Haluk (t.y.), **NATO ve Türkiye**, Türk Atlantik Anlaşması Yayınları, Ankara.

- WALLACE, Lord William, Avrupa ile ABD Nasıl Barışır?, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=73646&tarih=30/04/2003>, (23.04.2009).
- YAKUT, Kemal (1999), “2.Dünya Savaşı”, **Çağdaş Dünya Tarihi**, İhsan, Güneş vd. (Ed.), Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- YAPICI, Merve İrem (2005), “AGSP Ekseninde AB-ABD İlişkileri”, Yüksek Lisans Tezi, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İzmir.
- YENİGÜN, Cüneyt (2004), **Soğuk Savaş Sonrasında TBMM ve Dış Politika Belgeler-Yorumlar**, Nobel Yayınları, Ankara.
- YOST, David S. (2002), “Transatlantic Relations And Peace İn Europe”, **International Affairs**, C.78, No:2, s.297.
- YÜCEER, Saime,(2002), Tarihsel Perspektif İçinde Türkiye’nin NATO’ya Girişi ve Meclisteki Yankıları, [http://kutuphane.uludag.edu.tr/Univder/PDF/ataturk/2002-1\(1\)/pdf/b06.pdf](http://kutuphane.uludag.edu.tr/Univder/PDF/ataturk/2002-1(1)/pdf/b06.pdf), (23.04.2009).

DİZİN

-A-

- AB 2, 3, 4, 46, 47, 49, 51, 54, 55, 56, 57, 58, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 74, 75, 76, 77, 94, 95, 96, 98, 105, 112, 114, 115, 116
- ABD1, 3, 4, 8, 11, 12, 13, 17, 20, 21, 25, 26, 27, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 43, 46, 48, 49, 50, 52, 55, 57, 58, 62, 64, 65, 66, 70, 72, 73, 75, 76, 77, 78, 80, 86, 87, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 112, 113, 114, 115, 116
- AGİK.....39, 44, 45
- AGSK..... 2, 44, 46, 47, 48, 66, 67, 68, 69, 76
- AGSP2, 3, 51, 57, 66, 69, 70, 71, 72, 74, 75, 78, 115
- AKP..... 106, 107, 110
- ASİ..... 2, 58, 60, 61, 62, 63

-B-

- BAB 2, 47, 56, 58, 59, 60, 62, 64, 65, 66, 68, 69, 74
- BM . 3, 31, 35, 45, 53, 59, 60, 71, 72, 73, 86, 90, 91, 94, 96, 97, 99, 100, 101, 102, 110, 112, 114, 115, 116

-H-

- Helsinki Nihai Senedi39, 40, 45, 64

-I-

- Irak Savaşı.. 3, 49, 59, 75, 76, 86, 90, 92, 94, 95, 96, 99, 100, 101, 102, 104, 106, 107, 108, 110, 115, 116

-K-

- Karar Alma.....81, 83, 84, 86
- Kitle İmha Silahları37
- Kriz Yönetimi29

-N-

- NATO..... 1, 2, 3, 4, 5, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 62, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 74, 75, 76, 77, 78, 91, 97, 112, 113, 114, 115

-O-

- ODGP.....2, 63, 64, 65, 66, 71, 72

-P-

- PKK..... 104, 105, 106, 114

-S-

- Sınırlı Savaş Stratejisi..... 29, 32, 33
- Soğuk Savaş... 1, 2, 4, 24, 25, 30, 40, 43, 44, 45, 46, 50, 55, 56, 59, 62, 64, 74, 75, 78, 86, 87, 94, 95, 99, 103, 112, 115
- SSCB 1, 7, 10, 24, 30, 32, 33, 35, 37, 39, 43, 80, 99, 115

-T-

- TBMM... 3, 87, 88, 89, 102, 105, 107, 110, 111, 112
- Tezkere 3, 87, 109, 111, 112

-V-

- Varşova Paktı 1, 4, 24, 28, 37, 39, 43, 44, 45, 62

